

eoss-conf.com

ISSUE
№49

EUROPEAN OPEN
SCIENCE SPACE

COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS

2ND INTERNATIONAL
SCIENTIFIC
AND PRACTICAL
CONFERENCE

THE FUTURE
OF SCIENCE: EMERGING
RESEARCH AND
TECHNOLOGICAL
INNOVATIONS

AUGUST 18-20, 2025. HELSINKI, FINLAND

**EUROPEAN OPEN
SCIENCE SPACE**

Proceedings of the **2nd** International Scientific
and Practical Conference
**"The Future of Science: Emerging Research
and Technological Innovations"**
August 18-20, 2025
Helsinki, Finland

Collection of Scientific Papers

Helsinki, 2025

UDC 01.1

Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference «The Future of Science: Emerging Research and Technological Innovations» (August 18-20, 2025. Helsinki, Finland). European Open Science Space, 2025. 98 p.

ISBN 979-8-89704-967-7 (series)
DOI 10.70286/EOSS-18.08.2025

The conference is included in the Academic Research Index ReserchBib International catalog of scientific conferences.

The conference is registered in the database of scientific and technical events of UkrISTEI to be held on the territory of Ukraine (Certificate №540 dated 16.06.2025).

The materials of the conference are publicly available under the terms of the CC BY-NC 4.0 International license.

The materials of the collection are presented in the author's edition and printed in the original language. The authors of the published materials bear full responsibility for the authenticity of the given facts, proper names, geographical names, quotations, economic and statistical data, industry terminology, and other information.

ISBN 979-8-89704-967-7 (series)

CONTENT

Section: Art History and Literature

Карнова І.Ю., Звенігородська Т.Є., Вергунова Н.С.
СИСТЕМНЕ МИСЛЕННЯ В ДИЗАЙНІ: ВІД ЕСКІЗУ ДО
РЕАЛІЗАЦІЇ..... 6

Section: Ecology and environmental protection

Царик Л., Царик П., Царик В.
ЗАПОВІДНІ ОБ'ЄКТИ СКАЛА-ПОДІЛЬСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ
ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ: ГЕОПРОСТОРОВА
ІНТЕРПРЕТАЦІЯ..... 9

Section: Finance and Banking

Баранов А.І., Маргарян М.Л.
ПРИНЦИПИ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ..... 14

Section: History and Cultural Studies

Скнар Н.
ВАВИЛОНСЬКІ ЄВРЕЇ В КОНТЕКСТІ РИМСЬКО-ЮДЕЙСЬКОГО
ПРОТИСТОЯННЯ (I–II ст. н. е.)..... 21

Карабардін А.
УКРАЇНСЬКА ЕМІГРАЦІЯ В АРГЕНТИНІ 20-30-х РОКІВ У
РЕЦЕПЦІЇ ЖУРНАЛУ “ТРИЗУБ”: ВИКЛИКИ,
САМООРГАНІЗАЦІЯ ТА ОБРАЗ НАЦІЇ..... 31

Varypaiev O., Minosian A.
THE RETURN OF HISTORY: UKRAINIAN IDENTITY AND
RESISTANCE UNDER IMPERIAL AGGRESSION..... 35

Section: Information Technology, Cyber Security and Computer Engineering

Makalish B.D., Moiko O.O., Chornenkyi K.A., Timoshin A.S.
THE ROLE OF CYBER WEAPONS IN MODERN ARMED
CONFLICTS..... 41

Попель С.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ АУДИТ НАСТУПНОГО ПОКОЛІННЯ:
СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА
АВТОНОМНИХ СИСТЕМ ДЛЯ МАЙБУТНЬОГО ФІНАНСОВОГО
КОНТРОЛЮ..... 44

Фуріхата Д.В., Лисенко М.С.

СПЕЦИФІКА ВИЯВЛЕННЯ АНОМАЛІЙ В ЕНЕРГОСИСТЕМІ
УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА
НАПРЯМИ АДАПТАЦІЇ МОДЕЛЕЙ..... 47

Hlushchenko Yu.A., Hlushchenko O.V.

PERSPECTIVES ON CONTRASTIVE SELF-SUPERVISED
LEARNING FOR INTRUSION DETECTION SYSTEMS..... 50

Section: International Relations

Грінько І.

ЗАЛУЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ В РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ 4.0/5.0 ТА ЦИРКУЛЯРНОЇ
ЕКОНОМІКИ..... 53

Section: Jurisprudence

Потанов І.

ПОВОЄННА ВІДБУДОВА ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ
УКРАЇНИ: У ФОКУСІ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ..... 58

Section: Marketing and Advertising

Kushniruk T.

MARKETING TOOLS AND COMMUNICATIONS IN THE
DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN FLORISTRY MARKET..... 61

Section: Medicine

Liashuk R.P.

WORK WITH VIRTUAL PATIENTS WHILE STUDYING THE
COURSE CLINICAL IMMUNOLOGY AND ALLERGOLOGY AT A
MEDICAL UNIVERSITY..... 66

**Section: Oil and Gas Technologies, Engineering and Thermal Power
Engineering**

Бейзук О.С.

ДО ВИБОРУ ЕФЕКТИВНИХ МЕТОДІВ ЗНИЖЕННЯ
ПРОНИКНОСТІ ПРИСТОВБУРНОЇ ЗОНИ СВЕРДЛОВИНИ..... 69

Section: Pedagogy, Philology and Linguistics

Костолович М.І.

РОЗВИТОК ГЛОБАЛЬНИХ НАВИЧОК У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ГЕОГРАФІЇ У ПРОЦЕСІ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ..... 72

Kirychenko S.

CREATING CONDITIONS FOR PSYCHOLOGICAL AND
ACMEOLOGICAL SUPPORT FOR TEACHERS DURING PERIODS
OF AGE-RELATED CRISES: THE ROLE OF THE HEAD OF THE
EDUCATIONAL INSTITUTION..... 74

Мунтян О.О.

РОЛЬ ГЕЙМІФІКАЦІЇ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНИХ
КОМУНІКАТИВНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ
КУРСУ “ДІЛОВА УКРАЇНСЬКА МОВА”..... 78

Glubochenko O.

SOME ETHICAL CHALLENGES IN THE USE OF ARTIFICIAL
INTELLIGENCE TOOLS FOR MEDICAL EDUCATION..... 81

Section: Psychology

Pukhalska – Dichenko A.

WYSTĘPOWANIE ZABURZEŃ ADAPTACYJNYCH U DZIECI
UCHODźCÓW Z UKRAINY W KONTEKŚCIE IDENTYFIKACJI I
OCENY STYLÓW WYCHOWANIA W RODZINACH MIGRANTÓW
PRZEMÓSOWYCH..... 84

Тарановська А.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ
КОМУНІКАЦІЇ У СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ..... 94

Section: Art History and Literature

СИСТЕМНЕ МИСЛЕННЯ В ДИЗАЙНІ: ВІД ЕСКІЗУ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ

Карпова Інеса Юрїївна

асистент

Звенігородська Тетяна Євгенівна

Асистент

Кафедра «Дизайну та інтер'єру»

Вергунова Наталія Сергїївна

кандидат мистецтвознавства, доцент,

завідувач кафедри «Дизайну та 3D моделювання»

Харківський національний університет

міського господарства імені О. М. Бекетова

м. Харків, Україна

Анотація. Тези окреслюють дизайн як дисципліну системного мислення, що вибудовує послідовність від ідеї та колегіального обговорення до ескізу, робочої документації і контрольованої реалізації з мінімізацією ризиків та витрат. Концептуальним каркасом є алгоритм «субстанція–система–міра–властивості енергія», який переводить реальність у модель, надає інструменти вимірювання суттєвих ознак і пояснює перехід до матеріалізації. Геометричний метод і системний підхід забезпечують аналітичне розкладання форми та реконструкцію зв'язків між елементами, а критерії якості корисність міцність краса і цілісність композиції гармонізують технічні та естетичні вимоги. Для освіти пропонується траєкторія від спостереження й ескізування до моделювання, прототипування та перевірки ергономіки і безпеки, що підсилює комунікативність форми та адаптивність до технологічних змін.

Ключові слова: системне мислення, геометричний метод сприйняття, ескіз, моделювання, прототипування, цілісність композиції.

Дизайн-діяльність вибудовується як керований цикл: від колегіального формулювання ідеї та ескізування (де знижуються ризики і витрати через раннє виявлення помилок) до робочої документації, погоджень і контрольованої реалізації; така траєкторія спирається на рефлексивну практику, прототипування і поетапне прийняття рішень [1]. Методологічний каркас доповнює алгоритм «Субстанція – Система – Міра – Властивості – Енергія», який інтерпретує реальність через моделі, вимагає вимірності й забезпечує перехід від абстракції до матеріалізації [2].

Геометричний метод сприйняття дозволяє розкласти форму на елементарні компоненти і полегшує побудову ескізів та макетів, тоді як системний підхід виявляє зв'язки між частинами і підтримує реконструкцію та моделювання

форми наново. Перцептивні та когнітивні засади такої роботи описані у гештальт-психології зорового сприйняття й сучасній візуальній ергономіці, що пояснюють організацію «фігури–фону», ієрархію та читабельність композиції [3].

Корисність охоплює функціональність, оптимальність і раціональність: відповідність об'ємно-планувальному завданню, пошук найкращих об'ємно-просторових рішень під обмеженнями, баланс характеристик та врахування ергономіки [2]. Міцність і довговічність пов'язані з надійністю конструкцій та плануванням строку служби, а безпека – із збереженням цілісності, екологічності й робочих параметрів упродовж життєвого циклу. Краса постає як залучене сприйняття цілісної, естетично впорядкованої форми з образністю та виваженими контрастами, що ґрунтується на закономірностях перцепції та «легкості опрацювання» візуальної інформації. Оцінка форми неминуче має суб'єктивну компоненту, яка спрямовується мистецтвознавчим дискурсом і традиціями, тоді як ознака новизни виступає важливим маркером сучасності та рушієм стильових змін [4].

Просторові та візуальні параметри середовища впливають на добробут і поведінку користувачів, тому людиноцентричне проєктування, сервісні сценарії та перцептивна ергономіка мають бути інтегровані на всіх етапах проєкту. Для підготовки дизайнерів доцільно вибудовувати безперервну траєкторію навчання: спостереження й аналіз – ескіз – геометричне та інформаційне моделювання – прототипування – перевірка ергономіки, безпеки й комунікативності форми; така структура поєднує системні моделі, вимірюваність властивостей і історико-стилістичний контекст, забезпечуючи якість рішень від ескізу до реалізації [3].

Підсумовуючи, дизайн постає як дисципліна системного мислення, у якій послідовність від ідеї та колегіального обговорення до ескізу, робочої документації і реалізації забезпечує зниження ризиків і витрат, а геометричний метод сприйняття разом з алгоритмом субстанція система міра властивості енергія надає інструменти для коректного моделювання та матеріалізації рішень; якість результату визначається узгодженою дією чотирьох опор корисності міцності краси та цілісності композиції, де функціональність оптимальність і раціональність поєднуються з довговічністю та безпекою, а естетична впорядкованість і образність ґрунтуються на закономірностях зорового сприйняття і принципах організації фігури та фону, що підкріплено класичною психологією мистецтва; суб'єктивність оцінки форми є неминучою, однак вона спрямовується мистецтвознавчим дискурсом і історико-стилістичним контекстом, у межах якого кожен етап цивілізаційного розвитку формує власні критерії новизни та характер формоутворення; практичний висновок для освіти полягає у впровадженні структурованої траєкторії навчання від спостереження і аналізу через ескіз та геометричне моделювання до робочих креслень, прототипування й перевірки ергономічних і безпекових параметрів, що забезпечує психологічний комфорт користувача і підсилює комунікативність

форми; таким чином, справжній дизайн поєднує спостереження аналіз і творче переосмислення, спираючись на системні моделі, вимірюваність властивостей та історичну обґрунтованість, і саме це поєднання робить його інструментом осмисленої трансформації середовища.

Список використаних джерел

1. Ulrich, K. T., Eppinger, S. D., & Yang, M. C. (2020). Product design and development (7th ed.). McGraw-Hill Education.
2. Оснач Є.К., «Геометрико-системний спосіб мислення і канонічні архітектурні правила», тези доповіді, Київ, 12–14.07.2020.
3. Arnheim, R. (2004). Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye (2nd ed.). University of California Press. <https://www.ucpress.edu/books/art-and-visual-perception-second-edition/paper>
4. Gombrich, E. H. (2000). Art and illusion: A study in the psychology of pictorial representation (New ed.). Princeton University Press

Section: Ecology and environmental protection

ЗАПОВІДНІ ОБ'ЄКТИ СКАЛА-ПОДІЛЬСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ: ГЕОПРОСТОРОВА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

Царик Любомир

д.геогр.н., професор

Кафедра геоecології та гідрології

Царик Петро

к.геогр.н., доцент

Кафедра географії України і туризму

Царик Володимир

магістр, аспірант

Кафедра географії та методики її навчання

Тернопільський національний педагогічний

університет імені Володимира Гнатюка, Україна

Проаналізовано географічне положення Скала-Подільської селищної територіальної громади, структуру земельних угідь, а також функціональну і просторову структури наявних територій та об'єктів ПЗФ, створено картосхему. Запропоновано створити регіональний ландшафтний парк з метою використання потенційних рекреаційних ресурсів громади, збільшення заповідності.

Ключові слова: територіальна громада, заповідна мережа, оптимізація природокористування.

Введення. На даному етапі розбудови заповідної і екологічної мереж важливу роль відіграють територіальні громади, на рівні яких процесу заповідання не надавалось особливого значення. Про це свідчать результати заповідності окремих громад області, Чортківського району, в яких частка заповідних територій менше 1,0% при заповідності Тернопільської області на даний час у 9.9% [2].

Мета та задачі дослідження полягають проведенні моніторингових вивчень стану заповідної мережі Скала-Подільської територіальної громади з напрацюванням рекомендацій щодо її перспективної розбудови.

Результати дослідження і їх обговорення. Скала-Подільська селищна територіальна громада включає до свого складу 15 населених пунктів, в тому числі одне селище міського типу (містечко) – Скала-Подільська та 14 сіл: Збриж, Дубівка, Іванків, Гуштинка, Бережанка, Трійця, Турильче, Вербівка, Підпилип'я, Нивра, Залуччя, Гуштин, Лосяч, Бурдяківці. Вона займає площу 18500 га. Територія ТГ приурочена до Тернопільського Подністеря, межуючи з Гусятинською ТГ на півночі, Колиндянською ТГ – на північному заході,

Борщівською ТГ - на заході, Іване-Пустенською ТГ – на півдні. На сході ТГ межує з Гуківською, Оринінською, Чемеровецькою ТГ Хмельницької області. Геопросторове положення громади є вигідним, оскільки через неї проходить важливий, у тому числі, туристичний маршрут Тернопіль-Чортків-Скала-Подільська - Кам'янець-Подільський, яким часто проїжджають іноземні (польські) туристи. Таким чином, туристсько-рекреаційну інфраструктуру громади необхідно розвивати у напрямку короткотривалого відпочинку і популяризації історико-культурних, природних і подієвих рекреаційних ресурсів.

За структурою землекористування 75,0% земельних угідь зайнято під сільськогосподарськими угіддями; 60,0% площ займають орні землі, 15,0% - зайнято лісовими угіддями, 7,0% - під пасовищами, 0,5% - під сіножаттями, 4,0% - під садами. Оптимізація землекористування орієнтована на скороченні малопродуктивних і еродованих орних земель та розширення площ під лісами, садами і виноградниками, відроджуючи такі галузі як лісове господарство, виноградарство (рис.1) [1].

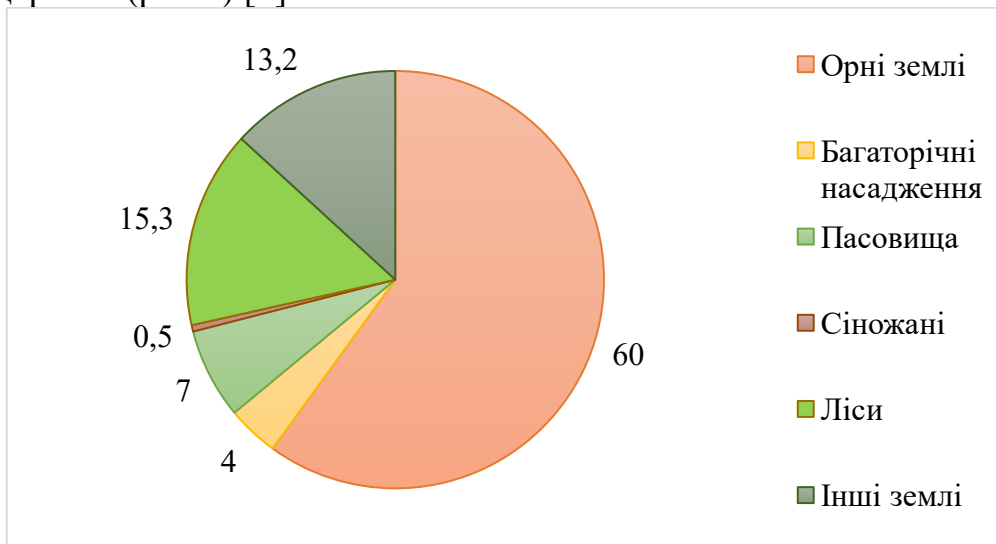

Рисунок 1. Структура земельних угідь Скала-Подільської ТГ

В громаді зосереджено 14 заповідних об'єктів на площі 81,77 га, що складає 0,44% території громади. За показником заповідності ТГ посідає 42 місце з 55 ТГ області. За функціональною структурою в межах територіальної громади представлені два заповідні об'єкти загальнодержавного значення (заказник «Урочище подільської бучини в Іванкові», та Скала-Подільський парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва). Решта 12 – це заповідні об'єкти місцевого значення. Із них 2 ботанічні заказники та 1 – ландшафтний; 6 - ботанічних, 2 – гідрологічних та 1 – геологічна пам'ятки природи. Частка територій та об'єктів загальнодержавного значення складає 52,5% (рис.2) [5]. На перспективу потребує створення запроєктований розробниками екомережі Тернопільської області регіональний ландшафтний парк «Подільське Надзбруччя» в межах Скала-Подільської і Борщівської територіальних громад [4].

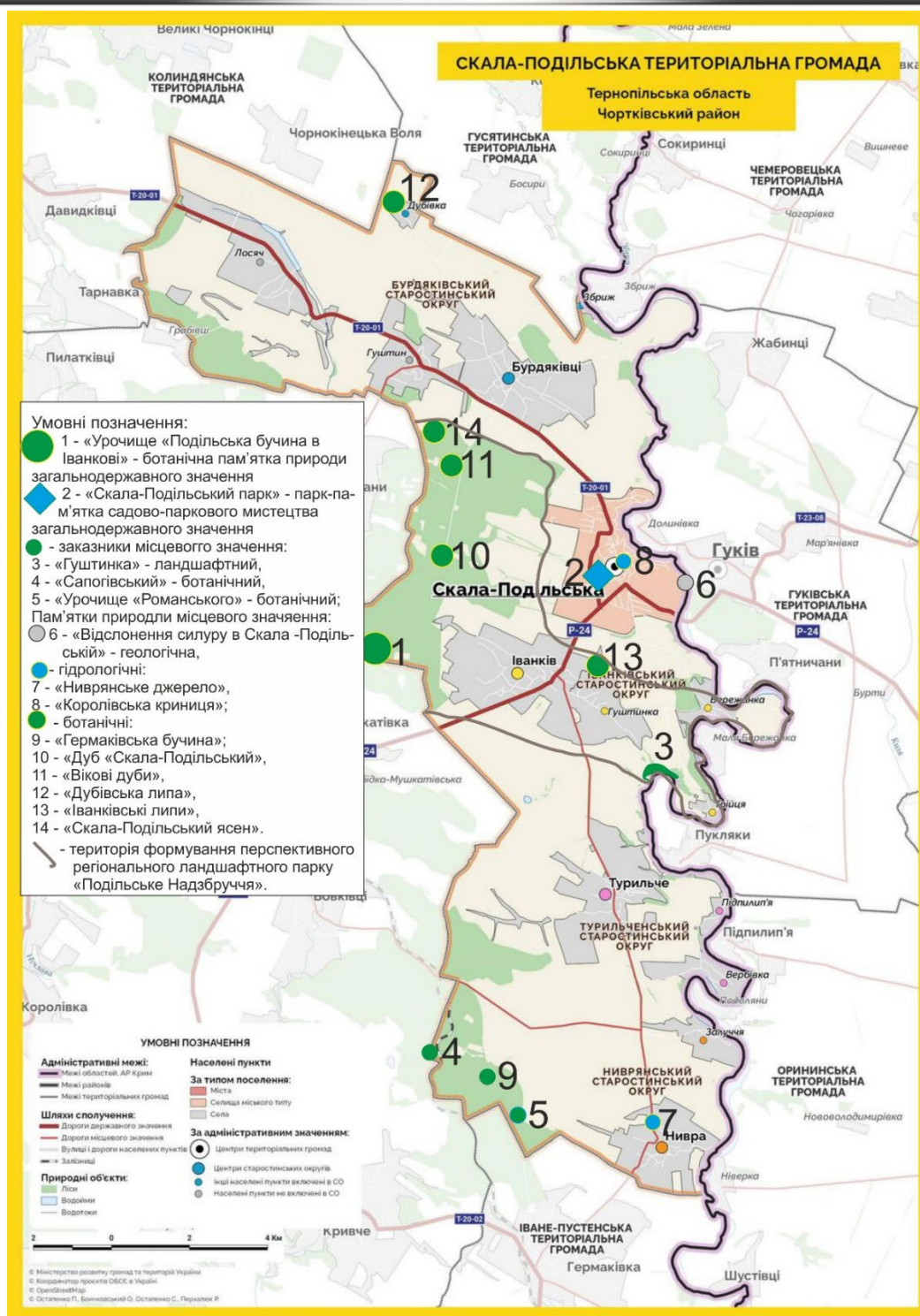

Рисунок 2. Заповідні об'єкти Скала-Подільської територіальної громади (розроблено авторами)

Пропонований регіональний ландшафтний парк ПОДІЛЬСЬКЕ НАДЗБРУЧЧЯ спроектовано площею близько 4000 га. В ньому представлений типовий Подільський ландшафт з цінними лісовими та лучно-степовими угрупованнями, глибоко врізаною долиною річки Збруч. Територія перспективна для розвитку пізнавального та екологічного туризму. Пропонована для

заповідання територія розташована у Чортківському районі Тернопільської області і приурочена між населеними пунктами Рудка, Іванків, Гуштинка, Мушкатівка, Цигани, Скала – Подільська, у тому числі у межах кв.кв. 45-99 Скала-Подільського лісництва ДП «Чортківське лісове господарство» (лісове урочище «Дача «Скала-Подільська»), прилеглих до лісових урочищ угідь. Створення регіонального ландшафтного парку заплановане Регіональною схемою формування екомережі в Тернопільській області (2009 р.). Наукове обґрунтування Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка і управління екології та природних ресурсів облдержадміністрації щодо необхідності організації регіональних ландшафтних парків та об'єктів інших категорій заповідання у межах Тернопільської області (15.02.2018). Згідно з Регіональною схемою вказана територія знаходиться в зоні Збруцького міжрегіонального екокоридору та Циганківського екокоридору місцевого значення, а згідно з фізико-географічним районуванням (Географічна енциклопедія України, т. 2, Київ, 1990 р.) – у межах Західно-Подільської височинної області Західно-Української лісового краю зони широколистяних лісів Східно-Європейської рівнини. Земельні ділянки площею 2332 га перебувають у користуванні ДП «Чортківське лісове господарство», 558 га земель належить до земель запасу та земель, не наданих у власність і користування (рис.3).

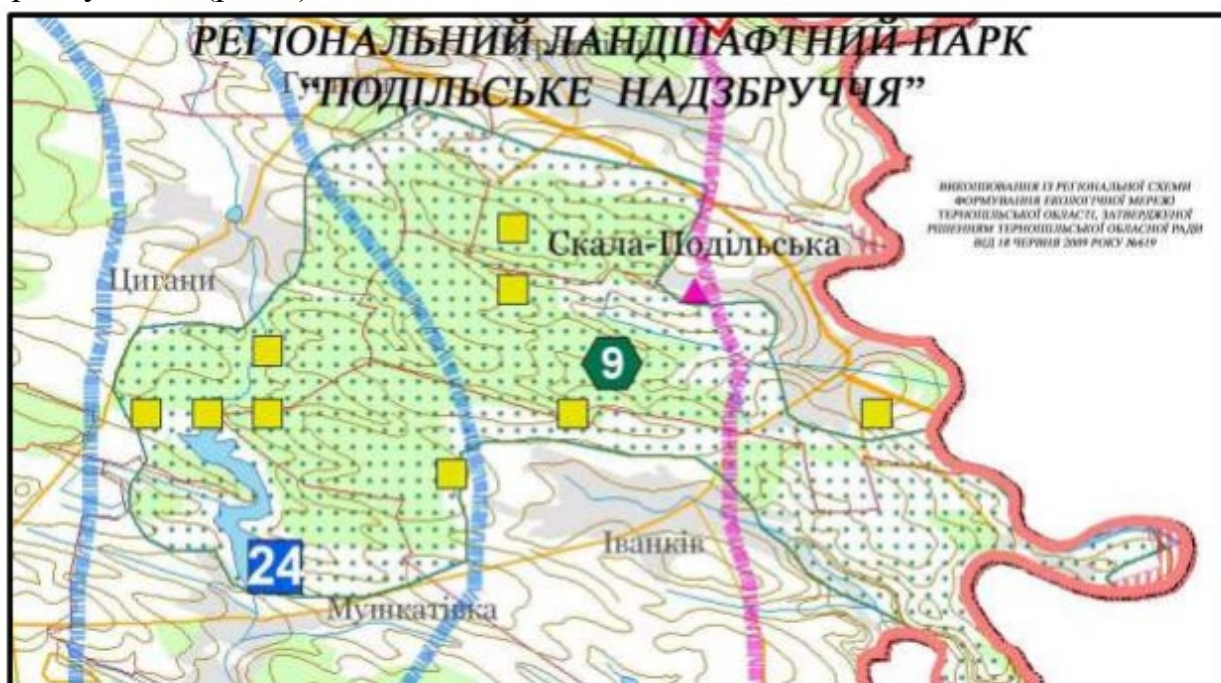

Рис.3. Схематичне зображення РЛП «Подільське Надзбруччя»

Функціонування регіонального ландшафтного парку надало б можливість оптимізувати наявні рекреаційні ресурси, облаштувати елементи туристсько-рекреаційної інфраструктури, посиливши роль рекреаційного природокористування у структурі зайнятості населення громади. Меценатами у справі повернення селищу туристичного бренду можуть виступати одні з

найпотужніших кар'єрів в області (Скала –Подільський і Бурдяківський) та німецько-українське підприємство з виробництва сокових концентратів, які є діючими промисловими підприємствами і водночас найбільшими забруднювачими навколишнього середовища.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило існуючу проблему територіальної громади щодо надмірно низької заповідності (0,44 %), яка гальмує перспективи використання значних рекреаційних ресурсів. Запропоноване створення регіонального ландшафтної парку на площі близько 4000 га надасть можливість істотно збільшити заповідність ТГ до 22,1 % і водночас змінити структуру природокористування за рахунок розвитку рекреаційного природокористування, а селищу Скалі- Подільській відродити статус туристичного населеного пункту.

Список використаних джерел

1. Царик Л., Кузик І. Геоекологічні засади землекористування, емісії парникових газів та охорони природи (на матеріалах територіальних громад) : монографія. Тернопіль: видавництво Вектор. 2024, 164 с.
2. Царик Л., Царик В. Ландшафти басейнів малих річок Західного Поділля в умовах антропогенних перетворень Наукові записки ТНПУ. Серія географія. Тернопіль: ФОП Осадца Ю.В., 2024, №1. С.148-155. DOI:<https://doi.org/10.25128/2519-4577.24.2.16>
3. Царик Л., Царик П., Кузик І., Царик В. Перспективні моделі заповідної і екологічної мереж територіальних громад Чортківського району Наукові записки ТНПУ. Серія географія. Тернопіль: СМП «ТАЙП», 2023, №1. С.257 - 264 .DOI <https://doi.org/10.25128/2519-4577.23.1.28>
4. Царик Л., Царик П. Перспективний РЛП «Подільське Надзбруччя». Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Микола Чайковський організатор заповідної справи на Тернопільщині» . Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2022. С.53-59.
5. Переліки ПЗФ по територіальних громадах області. Управління екології та природних ресурсів Тернопільської обласної державної адміністрації. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://ecology.te.gov.ua/prirodno-zapovidnij-fond/merezha-pzf/#l-merezha-pzf>

Section: Finance and Banking

ПРИНЦИПИ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ

Баранов А.І.

к.е.н.

Маргарян М. Л.

асистент

Кафедра девелопменту нерухомості, фінансів, обліку та маркетингу
ННІ Придніпровська державна академія будівництва та архітектури
м. Дніпро, Україна

Кредитні відносини в економіці базуються на певній методологічній основі, одним з елементів якої є принципи кредитування. Вони покликані розв'язувати триєдине завдання: стимулювати розвиток підприємств – позичальників, сприяти зміцненню грошового обігу в державі і забезпечувати безперервну циркуляцію позичкового фонду, досягаючи при цьому ефективної реалізації перерозподільної функції.

Під принципами кредитування розуміють комплекс взаємопов'язаних вихідних ідей, основних засад, що мають однаково важливе значення для усіх сторін кредитного процесу.

До принципів банківського кредитування належать такі загальновідомі принципи кредитування, як: поверненість, строковість, цілеспрямованість, забезпеченість і платність. Водночас науковці пропонують запровадити ще такі принципи банківського кредитування, як диференційованість та договірний характер [9].

У Положенні НБК «Про кредитування» перелічені принципи трактуються як умови, що передбачаються кредитним договором, порушення яких розглядається як недоліки кредитної діяльності [2].

Принцип повернення пронизує всі стадії кредитного процесу, і на його основі формуються й інші організаційно-методичні принципи (принцип цільового характеру кредиту, принцип забезпечення повернення кредиту). Принцип повернення стає своєрідною ментальністю працівників кредитних організацій: кредит, що не повертається, повинен бути тим чи іншим способом повністю або хоча б частково компенсований. У зв'язку з цим у банківських методиках з кредитування є спеціальні розділи, присвячені роботі з проблемними та незворотними позиками.

Принцип повернення – це необхідність повернення кредитору позиченої вартості. Тобто, кредитор може надати кредит лише тому позичальнику, який зможе його повернути. Це передбачає певну технологію кредитування, для якої є обов'язковим попереднє вивчення кредитоспроможності позичальника, тобто. здатність до повернення кредиту та сплати відсотків.

Якщо позичальник не повертає кредит в обумовлений термін, то взагалі-то кажучи, в цьому винен не стільки позичальник, скільки сам кредитор – не тому дав кредит (не тому «довірив» гроші). Тому практика кредитування за багаторічну історію виробила певні методи оцінки кредитного ризику (тобто ризику невиконання позичальником своїх зобов'язань).

Якщо кредитний ризик високий за цією конкретною позицією (за цим позичальником), то кредитор, зазвичай, відмовляє у видачі кредиту цьому позичальнику.

Дотримання принципу повернення кредитів є особливо важливим для організації банківського кредитування, оскільки банки оперують в основному вторинними кредитними ресурсами, які сформовані з депозитів фізичних та юридичних осіб і які потрібно повертати вкладникам у встановлені терміни. Дотримання цього принципу забезпечує відновлюваність кредитних ресурсів та дає кредиторам можливість продовжувати кредитну діяльність.

Принцип повернення важливий і для позичальників. Він дає можливість позичальнику підтримувати кредитні відносини з кредитором на постійній основі, для чого позичальник повинен так використовувати отримані в позику кошти, щоб у ході їх кругообігу (що є основою повернення) вони були в час погашення позички. До того ж неповернені у строк позики погіршують кредитну історію позичальника, що згодом може спричинити складнощі з отриманням нових кредитів у фінансово-кредитних установах.

Принцип строковості нерозривно пов'язаний з принципом повернення і конкретизує його.

Принцип строковості означає, що кредит надається на той термін, на який ці кошти позичальнику необхідні для його бізнес-проекту або заходу, що кредитується, що сприяє раціональному використанню позикових коштів. Тому терміни кредиту встановлюються з урахуванням термінів оборотності кредитованих матеріальних цінностей та окупності витрат.

Кредити можуть надаватися терміном від дня до кількох (іноді десятків) років. У практиці кредитування прийнято і депозити та кредити поділяти за ознакою терміновості на такі групи: до запитання; короткі (терміном до 30 днів); короткострокові (від 31 до 1 року); середньострокові (від 1 до 3 років); довгострокові (понад 3 роки).

У методичному відношенні принцип строковості дає кредитору тимчасовий критерій реалізації кредитного ризику. Порушення терміну повернення кредиту є для кредитора підставою підвищення плати за кредит або навіть (при тривалому порушенні цієї умови боржником) пред'явлення офіційних вимог про стягнення не виплаченого вчасно боргу в судовому порядку.

Платність кредиту означає виплату із боку позичальника певної винагороди кредитору право використання запозичених в нього коштів. Грошова форма цієї винагороди отримала назву позичкового відсотка. Конкретна величина

позичкового відсотка одержала назву ставки відсотка (ставка за кредитами, ставка за депозитами) [14].

З економічної погляду, відсоток – це плата використання позичкового капіталу, споживча вартість якого визначається здатністю приносити прибуток. Частина цього прибутку у вигляді позичкового відсотка (тобто ціни кредиту) позичальник віддасть кредитору, який, передавши право на тимчасове володіння коштами, що позичаються, не має можливості отримати власний прибуток протягом терміну кредитної угоди.

Принцип платності має виняткове економічне значення: стимулює раціональне використання кредитних ресурсів, розподіл грошового капіталу між економічними суб'єктами, здатними отримати дохід на нього вище за ставку позичкового відсотка, що веде до збереження маси кредитних коштів, а надалі і до примноження джерел позикового капіталу. Разом з тим платність кредиту спонукає суб'єктів господарювання до накопичення власних коштів, економічного їх використання, зменшення зайвої залежності від припливу капіталу ззовні.

Принцип забезпеченості повернення кредиту має на увазі, що крім первинного джерела погашення позички та сплати відсотка, як якого виступають дохід, виручка від економічної діяльності (у тому числі заробітна плата), у позичальника має бути інше (запасний, альтернативний) або так зване вторинне джерело погашення позички.

Наявність вторинного джерела погашення позички різко знижує ризик її неповернення. Якщо в позичальника бракує коштів із первинного джерела на погашення боргу (чи їх у якихось причин взагалі немає), він погашається з вторинного джерела. Неможливість позичальнику своєчасно погасити кредит – нерідке явище в економічному житті минулого та сьогодення. Альтернативними джерелами погашення виступають майно позичальника та кошти (майно) третіх осіб. Практика кредитування за багаторічну історію виробила певні форми забезпечення повернення кредитів (у діловій практиці замість цього повного терміна зазвичай використовується термін «забезпечення кредиту»), які у подальшому закріплювалися законодавчо у багатьох країнах. До основних сучасних форм забезпечення кредиту відносяться:

- застава товарно-матеріальних цінностей та фінансових активів (банківські депозити, цінні папери у вигляді акцій, облігацій, векселів, дорогоцінні метали та ін.);
- застава нематеріальних активів або заставу прав (права на торгову марку, фірмовий знак, авторські права, програмні продукти тощо, що мають ринкову вартість);
- юридичні зобов'язання третіх осіб за цим кредитом (банківська гарантія, порука третьої особи, страхування відповідальності позичальника).

Знання цільового використання кредиту дозволяє кредитору, по-перше, оцінити ділові ризики позичальника, які можуть призвести до реалізації загального ризику неповернення кредиту за конкретним бізнес-заходом або

інвестиційним проектом, по-друге, оцінити реальні потреби позичальника у позикових коштах та не видавати позику за розміру, що перевищує його потреби. Це сприяє раціональному, ефективному використанню кредитних ресурсів [6].

Надмірне кредитування є небезпечним для позичальника, підвищує його труднощі в обслуговуванні кредиту, знижує ефективність ведення бізнесу.

Макроекономічне значення дотримання цього принципу у тому, що він певною мірою перешкоджає надмірному кредитуванню економіки, сприяє тіснішому зв'язку товарного обороту та потреб розширеного відтворення з грошовим зверненням, отже, обмежує кредитно-грошову емісію.

Нецільове використання кредиту позичальником, зазвичай, переслідується кредитором, який встановлює це штрафи, обмежує, котрий іноді припиняє кредитування.

Принцип диференційованості надання кредитів необхідний стійкості кредитної діяльності кредиторів. Відповідно до нього кредитори видають різні за термінами, сумами, видами кредити. Велике значення має диференціація видаваних позичок за типами позичальників та з урахуванням їхнього індивідуального кредитного ризику.

Диференційованість як принцип організації кредитної діяльності реалізується шляхом надання кредитів:

- позичальникам, які мають найкращі можливості повернення кредиту;
- різних типів позичальників (господарюючим підприємствам різних форм власності, населенню, органам державного управління та ін.);
- підприємствам різних галузей економіки (фінансовим інститутам, підприємствам промисловості, будівництва, транспорту, зв'язку, сільського господарства тощо);
- різним за величиною позичальникам (великим компаніям, середнім та малим підприємствам);
- різних за сумою (великі, середні та дрібні кредити);
- різних за формою забезпечення (під заставу, під гарантію тощо);
- позичальникам, які у різних регіонах (країнах);
- різних видів кредитів (див. класифікація банківських кредитів).

Дотримання принципу диференціації означає, що кожен кредитний інститут, спеціалізуючись на певних видах кредитів та типах позичальників залежно від масштабів своєї діяльності, клієнтської бази, умов формування кредитних ресурсів, водночас формує свій диференційований кредитний портфель, що дозволяє знизити ризики кредитування, джерелами яких може бути макроекономічні, галузеві, регіональні (країнові) чинники.

Договірний характер банківського кредитування проявляється у тому, що банківський кредит надається у тимчасове користування суб'єктам господарювання згідно із визначеними умовами і укладеним кредитним договором.

Для укладення кредитного договору і отримання кредиту банківська установа разом із позичальником визначає основні параметри кредитної операції (суму кредиту, строк, проценти за користування, забезпечення кредиту тощо) і у письмовому виді укладає кредитний договір.

Кредитні договори визначають взаємні зобов'язання і відповідальність сторін. Будь-які зміни до кредитного договору (договору застави, гарантії чи поруки) повинні мати договірний характер і здійснюватися за згодою обох сторін.

Підбиваючи підсумки, можна зробити такі висновки. Роль банківських установ як основних суб'єктів на грошово-кредитному ринку визначається їхніми можливостями залучати тимчасово вільні грошові кошти та спроможністю ефективно використовувати акумульовані ресурси для задоволення фінансових потреб реального сектора економіки з метою забезпечення безперервності індивідуальних кругообіг капіталів підприємств. Саме від здатності банківської системи забезпечувати потреби суб'єктів господарювання необхідними грошовими ресурсами значною мірою залежать перспективи подальшого зростання вітчизняної економіки.

Банківське кредитування відіграє важливу роль у забезпеченні і підтриманні економічного зростання і сталого розвитку, адже банки надають кредити реальному сектору економіки – нефінансовим корпораціям – сприяючи, таким чином, створенню робочих місць, нарощенню виробничих потужностей, впровадженню інноваційних і технологічних рішень, обачливому використанню ресурсів. Кредитний процес вимагає від банків і всіх господарських суб'єктів чіткого дотримання принципів кредитування.

Принципи кредитування склалися ще на початку історичного розвитку руху кредитного капіталу й перелік їх у сучасних умовах залишився майже незмінним. Але зміст кожного з основних принципів кредитування з переходом до ринкових умов господарювання набув суттєвих змін. Ці зміни зумовлені низкою причин: переходом до децентралізованих форм управління економікою, набуттям банками самостійності у питаннях вибору клієнтів та об'єктів кредитування, встановленням плати за кредит відповідно до поточної кон'юнктури кредитного ринку, розвитком законодавства у сфері форм забезпечення кредитів і відповідальності позичальників тощо. При цьому жодному з принципів кредитування не можна надати перевагу – вони діють у взаємозумовленості й саме їх взаємодія дає змогу банківським установам здійснювати ефективну кредитну діяльність.

Сукупне дотримання принципів кредитування в кредитній діяльності знижує ризики неповернення позичок, підвищує ефективність кредитних операцій, забезпечує безперебійність зовнішнього фінансування економіки.

Таким чином, відхилення від перерахованих принципів загрожує виникненням фінансових криз, руйнуванням системи кредиту в економіці, зниженням ліквідності кредитних інститутів, що зрештою позначається на всій економіці.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про банки і банківську діяльність» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 5-6, ст. 30) [Архівовано 2 травня 2019 у Wayback Machine.] Верховна рада України
2. Положення Національного банку України «Про кредитування» [Електронний ресурс]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0246500-95#Text>
3. Доценко І. О., Доценко В. В. Сутність та значення кредитної діяльності банку у сучасних умовах економічного розвитку [Електронний ресурс] / Доценко І. О., Доценко В. В. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Випуск 12. Частина 1. – С. 94-98. – URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/12_1_2017ua/23.pdf
4. Кравченко В. Банківський кредит [Електронний ресурс] / Кравченко В. // LivingFo. Фінанси, 12 травня 2022. – URL: <https://livingfo.com/bankivskyj-kredyt/>
5. Кравченко В. Принципи кредитування [Електронний ресурс] / Кравченко В. // LivingFo. Фінанси, 9 грудня 2022. – URL: <https://livingfo.com/pryntsyru-kredytuvannia/>
6. Моїсєєв Ю. О., Уралова Ю. П. Деякі питання дотримання і реалізації принципів банківського кредитування суб'єктів господарювання як умова для відновлення кредитування в Україні [Електронний ресурс] / Моїсєєв Ю. О., Уралова Ю. П. // Юридичний науковий електронний журнал. 2019. № 6. – С. 172-176. – URL: http://www.lsej.org.ua/6_2019/41.pdf
7. Поняття про банківський кредит і принципи кредитування [Електронний ресурс]. – URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/bank/20606/>
8. Поняття та принципи банківського кредитування [Електронний ресурс]. – Мего-Інфо - Юридичний портал №1: Банківське право України. Навчальний посібник, 2015. – URL: <http://mego.info/матеріал/§-1-поняття-та-принципи-банкiвського-кредитування>
9. Принципи банківського кредитування [Електронний ресурс]. – URL: https://pidru4niki.com/1246122045700/bankivska_sprava/printsipi_bankivskogo_kredituvannya
10. Принципи й умови кредитування [Електронний ресурс]. – URL: <https://studentam.net.ua/content/view/5002/132/>
11. Суть, основні риси та принципи банківського кредитування [Електронний ресурс]. – URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/bank/20468/>
12. Основи банківського кредитування [Електронний ресурс]. – URL: <http://nkkep.com/wp-content/uploads/2020/03/Lektsiya-9.2-Osnovy-bankivs-kogo-kredytuvannya-OO21-Groshi-ta-kredyt-t-25.03.pdf>
13. Теоретичні засади банківського кредитування [Електронний ресурс]. – URL: https://pidru4niki.com/1529052745694/bankivska_sprava/teoretichni_zasadi_bankivs-kogo_kredituvannya#google_vignette

14. Сидор Г. В. Принципи банківського кредитування [Електронний ресурс] / Сидор Г. В. // Чортківський інститут підприємництва і бізнесу. – Чортків : ТНЕУ, 2009. – URL:

http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/11961/1/2009_Тези_Чортків.PDF

15. Фінанси підприємств. Кредитування підприємств. Види банківського кредиту. Кредитно-гарантійні послуги [Електронний ресурс] – URL: <https://buklib.net/books/25408/>

Section: History and Cultural Studies

ВАВИЛОНСЬКІ ЄВРЕЇ В КОНТЕКСТІ РИМСЬКО-ЮДЕЙСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ (I–II ст. н. е.)

Скнар Никодим

магістр

Історичний факультет

Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Анотація. У статті розглянуто участь вавилонських євреїв у подіях римсько-юдейського протистояння I–II ст. н. е. Особливу увагу приділено автономіям у Негардеї та Нісібісі, що функціонували в межах Парфії та мали власні структури самоуправління на чолі з екзілархами. Висвітлено роль цих громад у підтримці юдейського населення Палестини під час воєн, їхній зв'язок з Єрусалимом і значення для мобілізації матеріальних та людських ресурсів. Значне місце займає аналіз участі Адіабени, царі якої прийняли юдаїзм і виступили союзниками юдеїв у боротьбі проти Риму. Окремо розглянуто наслідки руйнування Єрусалиму та поразки повстання для вавилонського єврейства, яке зберегло автономію та стало одним з головних центрів формування релігійного й культурного життя єврейського народу у наступні століття.

Ключові слова: вавилонська єврейська діаспора; Юдея; римсько-парфянські війни; військова організація євреїв; Негардея; Нісібіс; римсько-юдейське протистояння; Парфянське царство; Римська імперія; царство Адіабена.

Введення. Римсько-юдейські війни I–II ст. н. е. стали одними з ключових подій античної історії, що визначили подальшу долю Юдеї та єврейського народу загалом. Дослідження цих конфліктів традиційно зосереджувалося на подіях у Палестині, однак не менш важливим чинником була активна участь єврейських громад діаспори, насамперед у Межиріччі. Вавилонські євреї, зосереджені в автономіях Негардеї та Нісібіса, володіли значним політичним і релігійним впливом та підтримували тісні зв'язки з Єрусалимом. Їхня автономія визнавалася Парфією, а екзілархи виконували функції духовних і світських лідерів, що дозволяло цим громадам виступати як відносно незалежні політичні суб'єкти.

Особливе місце займає Адіабена — васальне царство Парфії, правителі якого прийняли юдаїзм і надали військову та матеріальну допомогу юдеям під час Першої юдейсько-римської війни (66–73 рр. н. е.). Співпраця між юдеями Палестини та вавилонськими громадами, а також союзницька підтримка з боку

Адіабени свідчать про існування широкої мережі взаємодії, що виходила далеко за межі Юдеї.

Актуальність обраної теми полягає в необхідності комплексного осмислення ролі вавилонських євреїв у римсько-юдейському протистоянні. Їхня діяльність демонструє, що єврейське питання у I–II ст. н. е. не обмежувалося лише юдейською провінцією, а мало міждержавний вимір, у якому перепліталися інтереси Риму, Парфії та локальних автономних структур. Аналіз цього феномену дозволяє глибше зрозуміти механізми збереження єврейської ідентичності, особливості взаємодії діаспори з батьківщиною та ширший геополітичний контекст античного Близького Сходу.

Мета та задачі дослідження. Мета дослідження полягає у з'ясуванні ролі вавилонських єврейських громад та царства Адіабени в подіях римсько-юдейського протистояння I–II ст. н. е., а також у визначенні їхнього впливу на перебіг юдейських воєн і подальший розвиток єврейської діаспори. Основні завдання дослідження: 1) проаналізувати історичні умови формування єврейських автономій у Негардеї та Нісібісі та окреслити їхній політико-релігійний статус у складі Парфії; 2) розглянути інститут екзілархату як форму самоуправління єврейської діаспори та його значення для зміцнення автономії вавилонських євреїв; 3) визначити характер і масштаби взаємодії між вавилонськими громадами та юдейським населенням Палестини у період римсько-юдейських війн; 4) дослідити участь царів Адіабени та їхніх військових контингентів у подіях Першої юдейсько-римської війни; 5) оцінити наслідки поразки повстання для вавилонських євреїв і простежити трансформацію їхньої ролі як одного з провідних центрів юдейського життя після руйнування Єрусалиму.

Результати дослідження і їх обговорення. Формування вавилонської єврейської діаспори було важливим етапом в історії єврейського народу, що визначався численними політичними, соціальними та релігійними змінами. Після руйнування Першого Храму в Єрусалимі в 586 році до н.е. та подальшої депортації значної частини населення до Вавилону, євреї стали важливою частиною месопотамського суспільства [2, pp. 5–256]. Цей період, відомий як Вавилонський полон, став основою для формування однієї з найбільших єврейських діаспор, яка зберігала свою ідентичність, культуру та релігію протягом століть.

Після повернення частини євреїв до Юдеї під час правління перського царя Кира Великого в 539 році до н.е., між вавилонськими євреями та населенням Юдеї встановилися тісні зв'язки. Ці зв'язки включали торгіві, культурні та релігійні обміни. Вавилонські євреї часто виступали посередниками між перським урядом та юдейськими громадами, сприяючи відновленню Храму в Єрусалимі та відновленню релігійного життя [3, p. 147].

Царі Юдеї, такі як Зоровавель та Неемія, підтримували тісні стосунки з вавилонськими євреями, оскільки вони володіли значними ресурсами та

знаннями, необхідними для відновлення країни [4, р. 728]. Вавилонські євреї також брали участь у адміністративних справах, що свідчить про їхній високий статус та вплив у суспільстві.

У період після Вавилонського полону вавилонські євреї зберігали свою військову організацію, хоча й у меншій мірі порівняно з іншими народами. Вони брали участь у військових кампаніях під час правління перських та селевкідських царів, часто виконуючи роль союзників або найманців. Їхня участь у військових діях була обумовлена необхідністю захисту своїх громад та інтересів у регіоні. Зокрема, вавилонські євреї брали участь у військових кампаніях проти парфян під час правління перських царів, таких як Дарій I та Артаксеркс II. Їхня участь була важливою для забезпечення стабільності та безпеки в регіоні [15, с. 325–326].

З початком римського впливу в регіоні вавилонські євреї зберігали обережну нейтральність. Вони не брали активної участі у військових конфліктах між Римом та іншими державами, такими як Парфія, але підтримували торгові та дипломатичні зв'язки з римськими властями. Це дозволяло їм зберігати автономію та уникати втягування у зовнішні конфлікти.

Проте з часом, зокрема після поразки парфян у 226 році н.е., римський вплив у регіоні посилювався, і вавилонські євреї змушені були адаптуватися до нових умов. Вони зберігали свою релігійну та культурну ідентичність, але також інтегрувалися в римське суспільство, зберігаючи при цьому свою автономію в релігійних справах [14, с. 411-412].

Вавилонські євреї стали центром релігійного та інтелектуального життя єврейського світу. Вони розвивали Талмуд, зокрема Вавилонський Талмуд, який став основою для багатьох релігійних практик та законів. Центри навчання, такі як синагоги та школи, стали важливими осередками для збереження та передачі єврейських традицій [13, с. 769].

Крім того, вавилонські євреї здійснювали значний внесок у розвиток єврейської літератури, медицини, астрономії та інших наук. Їхні знання та досвід стали важливими для розвитку єврейської цивілізації в цілому.

Переходячи до розгляду безпосередньої участі вавилонських євреїв в юдейсько-римському протистоянні варто розуміти, що вже у I столітті до н.е. Єрусалим і все Юдейське царство були втягнуті у вир громадянських воєн і зовнішніх конфліктів. Після розпаду імперії Селевкідів Юдея, якою правила династія Хасмонейв, була фактично незалежною, але постійно перебувала під тиском зростаючої Римської республіки на заході та Парфянського царства на сході. У цій складній ситуації євреї не могли залишатися осторонь [10, с. 334].

Більша частина єврейського населення та їхні політичні лідери, зокрема Ірод Великий, підтримували Рим. Їхня лояльність була вимушеною, адже Рим був набагато сильнішим і ближчим, аніж Парфія. Ірод, призначений Римом царем Юдеї, був вірним союзником і васалом. Він брав активну участь у військових кампаніях Риму проти парфян. Одним з найвизначніших прикладів його участі є

події 40 року до н.е. Після того, як парфянський цар Ород II на чолі з його сином Пакором I і римським полководцем-відступником Квінтом Лабієном вторглися до Сирії та Юдеї, вони захопили Єрусалим і посадили на трон маріонеткового царя Антигона II Маттафію. Ірод, що втік до Риму, за допомогою Марка Антонія та сенату був проголошений "царем Юдеї" і за підтримки римських легіонів вирушив відвойовувати своє царство [12, с. 921-924].

Однією з ключових битв, у якій брали участь єврейські війська на боці Риму, була битва при Гірканії у 38 році до н.е. Після того як парфянські війська були розбиті, Ірод зібрав значне військо і розпочав облогу Єрусалима, який був у руках Антигона II Маттафії. Облога тривала кілька місяців, але за підтримки римських легіонів на чолі з полководцем Сосієм Єрусалим був захоплений, а Антигон страчений. Ця перемога не лише закріпила владу Ірода в Юдеї, але й фактично завершила парфянське панування в регіоні, відновивши римський контроль над цими територіями [11, с. 473].

Хоча більшість єврейських лідерів, таких як Ірод, були на боці Риму, серед населення існували різні погляди. Деякі групи, зокрема зелоти, вважали Рим окупантом і прагнули звільнитися від його панування. Вони часто співпрацювали з парфянами, сподіваючись на їхню підтримку у визвольній боротьбі. Наприклад, під час вторгнення парфян у 40 році до н.е. багато євреїв вітали їх як визволителів, сподіваючись на відновлення незалежної єврейської держави [11, с. 475].

У римсько-парфянських війнах євреї відігравали значну роль, особливо на боці Парфянського царства. Їхня лояльність була обумовлена тим, що Парфія надавала їм релігійну та політичну автономію, що значно відрізнялося від політики Риму, який часто втручався у внутрішні справи підкорених народів.

Найяскравішим прикладом участі євреїв на боці Парфії є єврейське царство Адіабена. Це було невелике васальне царство, розташоване на північному сході Месопотамії. У I столітті н.е. його царська родина, включно з царицею Єленою та її сином Ізатом II, на вернулася в юдаїзм. Ця подія мала велике значення, оскільки Адіабена стала важливим центром юдаїзму, забезпечуючи захист і підтримку єврейським громадам [6, р. 84].

Війська Адіабени, якими командував сам цар Ізат II, були вірними союзниками Парфії. Вони брали участь у Парфяно-римській війні 58-63 років н.е., що велася за контроль над Вірменією. За даними давніх істориків, зокрема Йосипа Флавія ("Юдейські старожитності") та Тацита ("Аннали"), Адіабена була однією з ключових союзниць Парфії, надаючи їй військову та матеріальну підтримку. Вони билися пліч-о-пліч з парфянськими військами проти римських легіонів, підтверджуючи свою відданість [6, р. 86].

Окрім Адіабени, значні єврейські автономії, такі як Негардея та Нісібіс, також надавали Парфії свою підтримку. Ці міста були важливими центрами єврейського життя та мали власні органи самоуправління. Хоча ці автономії не

мали регулярної армії, вони могли збирати ополчення для захисту своїх міст та надавати Парфії матеріальну та фінансову допомогу [1, р. 964].

В результаті римсько-парфянських війн Рим розширив свої володіння, зміцнивши контроль над територіями Близького Сходу. Зокрема, були захоплені та анексовані значні частини Сирії, Месопотамії та Вірменії. Хоча Юдея залишалася формально васальним царством під правлінням Ірода, вона фактично стала невід'ємною частиною римського східного кордону, слугуючи буфером між Римською імперією та Парфією.

Іноді як частина протистояння між Римом та Парфією в сучасній історіографії зазначаються римсько-юдейські війни, що тривали упродовж майже семи десятиліть, стали визначальною подією не лише для історії Юдеї, але й для усього Близького Сходу. Перша війна (66–73 рр. н. е.), яка вибухнула внаслідок наростання соціальної, релігійної та політичної напруги в провінції, завершилася катастрофічною поразкою повсталих і руйнуванням Єрусалиму у 70 р. н. е. Саме тоді Другий Храм, головний релігійний центр юдеїв, був знищений, що стало переломним моментом у подальшій історії єврейського народу. Друга війна, відома як повстання діаспори (115–117 рр.), охопила відразу кілька регіонів — Єгипет, Кіпр, Месопотамію, Лівію — і продемонструвала, що анти-римські настрої були поширені серед юдейських громад поза Палестиною. Третя війна (132–135 рр.), або повстання Бар-Кохби, стала останньою великою спробою відновити політичну незалежність, але завершилася остаточним придушенням юдейської автономії та масовими переслідуваннями [1, рр. 990–995].

Загальною рисою всіх трьох воєн було те, що вони не обмежувалися територією Юдеї. Римсько-юдейське протистояння мало транскордонний характер: у ньому брали участь громади діаспори, васальні держави та навіть окремі сусідні народи, які бачили у боротьбі юдеїв шанс вплинути на баланс сил між Римом і Парфією. Одним із таких учасників стала Адіабена, невелике царство у Месопотамії, чия династія ще у I ст. н. е. прийняла юдаїзм і встановила тісні зв'язки з Єрусалимом [5, р. 123].

Адіабена розташовувалася у Верхній Месопотамії, на перехресті важливих торгових та військових шляхів, що з'єднували Парфію, Вірменію та римські провінції Сирію й Каппадокію. Це географічне положення робило царство важливим буфером між двома імперіями — Римом і Парфією. Формально Адіабена перебувала під сюзеренітетом Парфії, але зберігала значну внутрішню автономію, що дозволяло її правителям проводити власну політику, зокрема в питаннях релігії та зовнішніх союзів [5, р. 125].

Правляча династія Ізатида відзначалася прагненням зміцнити свої позиції через союз із впливовими громадами. У цьому сенсі особливо важливим виявилось зближення з єврейською діаспорою, яка вже в I ст. н. е. була численною та політично активною в межах Парфії. Саме цей зв'язок пояснює,

чому Адабена відіграла помітну роль у подіях Першої юдейсько-римської війни [5, p. 131].

Вступ Адабени до протистояння з Римом був зумовлений поєднанням релігійних і політичних чинників. По-перше, прийняття юдаїзму царською родиною означало фактичне включення Адабени до орбіти єврейського світу. Зв'язки з Єрусалимом мали не лише духовне, але й матеріальне вираження: царі Адабени жертвували на Храм, брали участь у громадських проєктах та виступали покровителями юдейських общин. По-друге, втручання у юдейсько-римський конфлікт могло зміцнити позиції Адабени у відносинах із Парфією, адже це створювало додатковий політичний важіль у боротьбі за автономію. Нарешті, протистояння з Римом надавало можливість підкреслити власну незалежність і значення у ширшому регіональному контексті [6, p. 351].

Прийняття юдаїзму правлячою династією Адабени стало визначальним фактором для політичної та військової підтримки повсталих юдеїв у Палестині. Цариця Єлена, яка займала провідну позицію при дворі, офіційно сповідувала юдаїзм і сприяла поширенню релігії серед місцевого населення. Її син, цар Ізата, продовжив цю політику, активно підтримуючи юдейські громади не лише на території Адабени, а й у межах Парфії [6, p. 364].

Релігійно-політична підтримка юдеїв проявлялася у кількох формах. По-перше, це були матеріальні пожертви на Храм у Єрусалимі та інші релігійні установи. По-друге, Адабена виступала як політичний союзник, здатний надати військову допомогу і дипломатичну підтримку. Цей союз не лише підкреслював релігійну солідарність, а й мав стратегічне значення: наявність союзника поза межами Юдеї створювало додатковий тиск на Рим, демонструючи, що повстання мало широку міжнародну підтримку [7, pp. 69-71].

Символічне значення союзу полягало у тому, що він легітимізував опір Риму на міжнародній арені. Для повсталих юдеїв участь Адабени слугувала підтвердженням того, що їхня боротьба мала не лише внутрішнє, а й транскордонне значення. Союз із державою, чії правителі прийняли юдаїзм, надавав повстанню релігійну та моральну вагу, підкреслюючи універсальний характер боротьби за збереження юдейської ідентичності [7, p. 89].

У 66 році н. е. в римській провінції Юдея спалахнуло масштабне повстання, відоме як Велике єврейське повстання або Перша юдейсько-римська війна. Причинами стали релігійні утиски, економічні труднощі та політична нестабільність. Повстанці вигнали римських гарнізонів з Єрусалиму та інших міст, захопивши контроль над значною частиною території. У відповідь римський імператор Нерон призначив на командування військами в Сирії генерала Гая Сестія Галла, який у 67 році н. е. вирушив до Юдеї для придушення повстання [9, с. 511].

Після початкових успіхів повстанці створили тимчасовий уряд на чолі з Іоанном Гіскалонітом, Сімоном бар Гіорою та Елезаром бен Сімоном. Вони звернулися за допомогою до єврейських громад діаспори, зокрема до Негардеї та

Нісібісу, з проханням надати фінансову та військову підтримку у боротьбі проти римлян [9, с. 512].

Негардея була єврейською автономією у складі Парфянського царства та розташовалася на річці Євфрат. Згідно з Талмудом, Негардея була відома своєю сильною фортифікацією та родючими землями. Її стратегічне розташування на перехресті торгових шляхів сприяло розвитку економічного та культурного життя [8, р. 42].

У Негардеї знаходилася резиденція екзіларха — лідера єврейської діаспори, що вважався нащадком царя Давида. Цей титул був визнаний Парфією, і екзілархи мали значні повноваження, зокрема в судочинстві та адмініструванні податків. Вони також сприяли розвитку релігійних шкіл, що стало основою для формування Вавилонського Талмуду [8, pp. 42-43].

Нісібіс, розташований на південному заході Малої Азії, був важливим торговим і військовим центром, де проживала значна єврейська громада. У другій половині II століття н.е. Нісібіс став важливим релігійним центром, де діяли синагоги та навчальні заклади [8, р. 54].

Під час Першої юдейсько-римської війни (66–73 pp. н.е.) єврейські громади в Межиріччі, зокрема в Негардеї та Нісібісі, активно підтримували повстанців у Юдеї. Вони надавали матеріальну та військову допомогу, а також сприяли відправці добровольців до Юдеї [7, pp. 97-98].

Римська реакція на участь цих громад була негативною. Римляни посилили репресії проти союзників повсталих, застосовуючи стратегію ізоляції та блокади, щоб унеможливити подальше надходження допомоги від Негардеї та Нісібіса [18, р. 272].

Після поразки повстанців у 73 році н.е. Негардея втратила свою автономію, а єврейські громади в Нісібісі зазнали переслідувань. Проте релігійна та культурна спадщина участі цих громад у юдейських війнах залишила значний вплив на розвиток єврейської діаспори в Межиріччі та формування Вавилонського Талмуду [18, р. 275].

Крім того, варто згадати, що євреї царства Адіабена, яке було васально залежним від Парфії, взяли участь у Першій юдейсько-римській війні як союзники єврейського населення Юдеї переважно через релігійні та культурні зв'язки, адже правляча династія Адіабени, зокрема цариця Єлена та її син Ізат II, прийняли юдаїзм. За свідченнями Йосипа Флавія, Адіабена надали не лише гуманітарну і фінансову допомогу, але й обмежені військові контингенти для підтримки єврейського спротиву. Точна кількість військ невідома, але за деякими джерелами це могли бути кілька тисяч вояків, добре озброєних і дисциплінованих за парфянськими стандартами. Очолювали їх адіабенські командири на чолі з представниками царської родини, імена яких, на жаль, не збереглися повністю, проте цариця Єлена особисто координувала допомогу та надсилала ресурси до Єрусалима [10, с. 376].

Воїни із армії Адіабени брали участь у ключових сутичках на початковому етапі війни, включно з битвою Бет-Гороном (66 р. н.е.), де єврейські повстанці завдали серйозної поразки римським легіонам. Роль адіабенських євреїв полягала у зміцненні оборони єврейських міст і постачанні важливих ресурсів для облоги римських позицій. Допомога військ єврейських добровольців з Адіабени дозволила євреям затримати просування римських військ і підвищити бойовий дух місцевого населення [9, с. 521].

Попри це, участь адіабенських військ не змінила кінцевого результату війни. Єврейські сили поступово зазнали поразки, а облога Єрусалима у 70 р. н.е. завершилася руйнуванням міста. Царство Адіабена зберегло свою автономію ще деякий час як васал Парфянської імперії, проте втратило значний вплив і згодом увійшло до складу більш потужних парфянських або римських провінційних утворень. Основна спадщина участі Адіабени у війні залишилася у вигляді гуманітарної допомоги, фінансової підтримки та символічної підтримки єврейської спільноти, що відобразилося в історичних записах Йосипа Флавія та інших давніх джерелах [8, pp. 207-208].

Після того, як Адіабена надала військову допомогу євреям у Юдеї під час Першої юдейсько-римської війни (66–70 pp. н.е.), Римська імперія посилила свою репресивну політику щодо союзників повсталих. Зокрема, римські війська здійснювали рейди на територію Адіабени, намагаючись перешкодити постачанню ресурсів та військової допомоги до Юдеї. Римські історики, зокрема Флавій Йосип, зазначають, що римляни вважали Адіабену союзником повсталих євреїв і вживали заходів для нейтралізації цієї загрози [8, p. 218].

Римська імперія застосовувала різноманітні тактики для протистояння іноземним підкріпленням, таким як війська Адіабени. Однією з основних стратегій було проведення швидких та рішучих військових операцій, спрямованих на знищення або розбиття іноземних контингентів до того, як вони могли завдати значної шкоди римським силам. Це включало використання римських легіонів та допоміжних підрозділів для проведення рейдів на території союзників повсталих, таких як Адіабена. Згідно з повідомленнями Флавія Йосипа, римляни активно протидіяли спробам Адіабени надати підтримку єврейським повстанцям [16, p. 122].

Римська пропаганда активно використовувала образ «східних варварів» для дискредитації союзників євреїв, таких як Адіабена. Цей образ мав на меті підкреслити «некультурність» та «дикість» іноземних допоміжних сил, що, на думку римлян, ставило під сумнів легітимність єврейського повстання. Флавій Йосип зазначає, що римляни вважали участь Адіабени у війні серйозною загрозою, що вимагало застосування рішучих заходів для нейтралізації цієї підтримки [16, p. 124].

Після завершення Першої юдейсько-римської війни у 70 році н.е., коли римські війська під командуванням Тита захопили Єрусалим і зруйнували Другий Храм, союзники євреїв зазнали серйозних втрат. Адіабена, яка надавала

військову та матеріальну підтримку повсталим, також відчула наслідки поразки [16, p. 127].

За даними Йосипа Флавія («Іудейські старожитності», книга XX, розділ 8), римляни вважали союзників євреїв загрозою стабільності на східних кордонах імперії. Внаслідок цього Адіабена втратила частину автономії, а її правляча династія мусила укласти нові угоди з Парфією та Римом, щоб уникнути прямого військового вторгнення. Водночас матеріальна допомога євреям під час війни значно підірвала економічний стан царства: витрати на постачання військ і добровольців зменшили резерви Адіабени, а торгові зв'язки на річці Євфрат були порушені [9, с. 511].

Після поразки євреїв Адіабена залишалася васалом Парфії, проте змушена була налагодити більш обережні відносини з Римом. Як зазначає стаття у «Encyclopaedia Iranica» (Adiabene), римляни посилювали дипломатичний контроль над регіоном, намагаючись уникнути повторного втягнення Адіабени у конфлікти на боці євреїв [7, pp. 51-52].

Династія Ізатида намагалася балансувати між підтримкою єврейських громад і вимогами Риму. Відомо, що після 73 року н.е. Адіабена уникала прямих військових дій у Юдеї, обмежуючись лише дипломатичною та економічною підтримкою єврейської діаспори, що залишалася на її території. Участь Адіабени у війнах проти Риму мала значну релігійну та культурну спадщину для єврейської діаспори у Межиріччі. Завдяки покровительству царської родини, у Негардеї та Нісібісі продовжували розвиватися релігійні школи, що стали базою для формування Вавилонського Талмуду [17, p. 55].

Царська підтримка юдаїзму, особливо діяльність цариці Єлени та її синів, сприяла зміцненню релігійної ідентичності єврейських громад у регіоні. Як зазначає Йосип Флавій, участь Адіабени у війні на боці юдеїв надихнула деякі діаспорні громади на активнішу участь у релігійному та культурному житті, забезпечуючи продовження традицій і зміцнення мережі єврейських навчальних центрів на схід від Євфрату [17, pp. 47-48].

Висновки. Дослідження участі вавилонських євреїв у римсько-юдейському протистоянні I–II ст. н.е. свідчить про багатогранну роль цієї діаспори в політичному, військовому та релігійному житті регіону. Вавилонські євреї, сформовані після Вавилонського полону, зберігали тісні зв'язки з населенням Юдеї та її царями, виступаючи посередниками у дипломатичних та торгових відносинах, а також підтримуючи релігійні інституції.

Вони мали власну адміністративну і військову організацію, включаючи екзілархів та військові контингенти, які брали участь у конфліктах між Юдеєю та Римом, а також у римсько-парфянських війнах. Особливо важливою була роль Негардеї та Нісібіса як центрів мобілізації ресурсів і військових підрозділів, а також як посередників між Адіабеною та юдейськими громадами.

Взаємодія з Римом носила прагматичний характер: вавилонські євреї зберігали нейтралітет у більшості зовнішньополітичних конфліктів, одночасно

підтримуючи автономію та культурну ідентичність своєї громади. Їхня діяльність сприяла збереженню релігійних і культурних традицій, що проявилось у розвитку Вавилонського Талмуду та зміцненні єврейської інтелектуальної спадщини.

Отже, вавилонська діаспора була не лише важливим військовим і політичним союзником у регіональних конфліктах, а й ключовим чинником збереження та трансформації юдейської культури поза межами Палестини, що робить її значущою для розуміння римсько-юдейських війн та історії єврейського народу в цілому.

Список використаних джерел

1. Firdousi. *Shahnameh*. / Translation from Persian, comments by A. Suleymanov. – Tehran: National Publishing House, 2004. – P. 960–1000.
2. Schürer Emil. *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ (175 B.C.–A.D. 135)*. – Edinburgh: T&T Clark, 1973. – 876 p.
3. Goodman M. *Rome and Jerusalem: The Clash of Ancient Civilizations*. – New York: Alfred A. Knopf, 2007. – 512 p.
4. Safrai Sh. *The Jewish People in the First Century: Historical Geography, Political History, Social, Cultural and Religious Life and Institutions*. – Philadelphia: Fortress Press, 1976. – 1248 p.
5. Kokkinos N. *The Herodian Dynasty: Origins, Role in Roman Judea, and Legacy*. – London: Routledge, 1998. – 368 p.
6. Ilnitsky O. *Judea and Roman politics in the I–II centuries*. Not. – Munich: Litopis, 2015. – 432 p.
7. Al-Husseini, Farid. *Jewish communities near Mezhirichchi and their interactions with Judea*. – Cairo: Arab Historical Library, 2012. – 298 p.
8. Romano G. *Adiabene and the Jews in Mesopotamia: Political and Religious Relations in the 1st Century CE*. – Rome: Edizioni Scientifiche Italiane, 2010. – 256 p.
9. Йосип Флавій. *Юдейські старожитності. Книга 20*. / Переклад з грецької та примітки М. Степанова. – Київ : Наукова думка, 2001. – С. 500–523.
10. Йосип Флавій. *Про війну юдеїв з римлянами. Книга 2*. / Переклад з грецької, коментарі С. Дорошенка. – Київ : Вища школа, 1999. – С. 333–404.
11. Тацит, Публій Корнелій. *Аннали. Книга 15*. / Переклад з латини та коментарі О. Петрова. – Харків : Фоліо, 2003. – С. 456–478.
12. Пліній Старший. *Природна історія. Книга 6*. / Переклад і коментарі І. Коваленка. – Київ : Основи, 2005. – С. 912–950.
13. Страбон. *Географія. Книга 16*. / Переклад з грецької та примітки В. Чижевського. – Київ : Либідь, 2000. – С. 756–789.
14. Аріан. *Александрійська історія*. / Переклад з грецької, коментарі П. Марченка. – Львів : Інститут історії НАН України, 2010. – С. 402–430.
15. Корнелій Непот. *Життя відомих людей*. / Переклад з латини. – Київ : Наукова думка, 1998. – С. 324–350.

16. Smith A. Religious Factions in Judea: Pharisees and Sadducees // Journal of Near Eastern Studies. — 2014. — Vol. 73, No. 2. — P. 123–145.
17. Hoftijzer J. The Hasmonean Revolt: Origins and Outcomes / J. Hoftijzer // Journal of Jewish Studies. — 2010. — Vol. 61, No. 1. — P. 45–68.
18. Schwartz D. Imperial Power and Local Resistance in Judea / D. Schwartz. — Cambridge : Cambridge University Press, 2018. — 420 p.

УКРАЇНСЬКА ЕМІГРАЦІЯ В АРГЕНТИНІ 20-30-х РОКІВ У РЕЦЕПЦІЇ ЖУРНАЛУ “ТРИЗУБ”: ВИКЛИКИ, САМООРГАНІЗАЦІЯ ТА ОБРАЗ НАЦІЇ

Карабардін Андрій
аспірант

Кафедра історії міжнародних відносин та гуманітарних дисциплін
Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Україна

Анотація. Матеріал досліджує становище української еміграції в Аргентині 1920-1930-х років на основі публікацій тижневика “Тризуб”, акцентуючи на викликах, з якими зіткнулася діаспора, а також засобах формування національного іміджу. Розглянуто економічні труднощі, внутрішню фрагментацію громади та форми самоорганізації. Досвід аргентинської діаспори розглядається як важливий прецедент збереження української ідентичності та репрезентації нації у світовому просторі як в історичній ретроспективі, так і в сучасних умовах.

Ключові слова: українська еміграція, Аргентина, міжвоєнний період, журнал “Тризуб”, імідж нації, самоорганізація громади.

Вступ. Українська еміграція в Аргентині міжвоєнного періоду стала одним із тих прикладів того, як національні спільноти, віддалені від Батьківщини, зіткнулися з викликом не лише в адаптації до повсякденного життя, а й у збереженні власної ідентичності та водночас репрезентації України перед місцевим суспільством. На сторінках тижневика “Тризуб” розглядався не лише опис життя вітчизняної еміграції та їх стан, а й висвітлювався своєрідний образ нації. На прикладі діаспори в Аргентині це проявлялось в боротьбі з викликами повсякдення, проактивності діаспори, організації заходів, громадських ініціатив і т.п. Такий історичний наратив мав важливе значення, оскільки імідж нації був ключовим інструментом політичної боротьби, впливаючи на міжнародну підтримку та визнання нації.

Сьогодні, попри інші політичні та комунікаційні реалії, значення національного іміджу в еміграції залишається не менш важливим. Українські осередки за кордоном і далі стикаються з аналогічними викликами, такими як необхідність консолідації, збереження мови та культури, протидія дезінформації

та формування позитивного образу України серед локальних спільнот. У еру глобалізації й цифрових медіа подібне завдання ускладнюється через прискорення інформаційних потоків та посилення конкуренції за увагу глобальної аудиторії, що вимагає від діаспори ще більшої проактивності в комунікації.

Мета та задачі дослідження. Мета дослідження полягає в аналізі становища української еміграції в Аргентині 1920-1930-х років, відображених в матеріалах журналу “Тризуб” в контексті формування образу нації того періоду. Для досягнення цієї мети задачі зосереджуються на вивченні викликів та труднощів громади, засобів самоорганізації та проявів національного іміджу.

Результати дослідження та їх обговорення. Українська еміграція в Аргентині 1920-1930-х років, як це представлено на сторінках “Тризуба”, постала перед низкою викликів, які поєднували економічні труднощі, соціальну дезорієнтацію та потребу в національній самоорганізації. Варто зазначити, що значний приплив емігрантів відбувся саме в 1924-1932 рр. із Західної України, коли українці масово оселялися в провінціях Місьйонес та Чако, займаючись здебільшого вирощуванням тютюну, чаю та бавовнику. Емігранти займались також виноградарством, садівництвом, городництвом, хліборобством, інша ж частина працювала на промислових підприємствах Буенос-Айреса і його передмість [5].

В статті “Умови праці в Аргентині” зазначалось, що українські емігранти, які прибували в цю країну, стикалися з суперечливими умовами праці та життя. З одного боку, серед українців з освітою, панували великі сподівання на швидке професійне працевлаштування - один приклад успішного облаштування кількох інженерів породжував “рожеві надії на приміщення”. У промисловій сфері найбільш сприятливі можливості відкривалися для електромеханіків та хіміко-технологів, тоді як геометри та лісники мали обмежені або взагалі відсутні варіанти. Аграрна сфера залишалася під контролем великих латифундистів, які неохоче віддавали землю колоністам. Держава в свою чергу давала колоністам гірші землі, ніж аграрним магнатам.

Торгівля та підприємництво також пропонували перспективи, особливо у провінціях, проте для цього був потрібен стартовий капітал і знання іспанської мови. Аналогічні вимоги стосувались лікарів і правників, щоб відкривати “власні ординації, контори”. На державні посади автор статті застерігав не розраховувати. Емігрантам з гуманітарною освітою взагалі, за словами автора, було “мало надій на улаштування”. На будь-яку “інтелігентну працю” потрібно було знання іспанської мови - без її опанування можна було розраховувати лише на тяжку фізичну працю, яку знайти “завше можливо, але для цього треба мати здоровля, силу”.

Автор підкреслював, що в Буенос-Айресі існувала досить велика українська колонія, проте її національна свідомість була низькою: “Української інтелігенції мало - 10 чоловік, з котрих 4 вже мають аргентинське підданство. Більшість українців - робітники, котрі майже всі належать до анархічних організацій і з них мало хто є свідомим українцем” [1, с. 16-18].

В статті “Лист з Аргентини” також підкреслювався факт розпорошеності громади, дефіциту культурних лідерів, а також відсутність організованої, цілеспрямованої праці. Хоча існували окремі організації - “Український Клуб” (з часописом “Україна”), “Просвіта” (з часописом “Українське Слово”), товариства “Сокіл” та “Січ”, школи й церкви в різних провінціях (Кордоба, Місьйонес, Ляс-Бреняс) - їхня діяльність оцінювалася як занадто слабка й бідна у порівнянні з потенційними можливостями громади.

Водночас серед освічених прошарків простежувалося багато внутрішніх суперечок, дрібних ідейних чвар і безплідних дискусій про політику в Європі замість фокусу на локальних ініціативах: “Є всього, але нема одного - солідності і роботи тої, яку треба було б робити”. Це призводило до дефіциту єдності, солідарності й реальних результатів. Ключовим викликом поставала потреба “перетворювати некультурність в культуру, яка б імпонувала і своїм, і чужинцям, не базікати безтямно про українську політику в Європі, а готувати прихильність Аргентини до тої української національної держави, яка повстане так чи інакше після цього періоду, який переживається” [7, с. 21-22]. Тому головною проблемою української еміграції в Аргентині була комбінація внутрішньої роз’єднаності та слабкої організованості, що гальмувало перетворення громади на впливову й консолідовану силу.

Журнал не замовчував і внутрішніх конфліктів. Наприклад, в одній із хронік згадувалось про існування двох осередків “Просвіти” в Буенос-Айресі - одна була в центрі міста, а друга в дільниці Рок-Суді. Обидва осередки між собою ворогували, що гальмувало “працю для поширення національної свідомості серед загалу української еміграції” [2, с. 28]. Така фрагментація підривала спільні зусилля та формувала амбівалентний імідж громади, впливаючи на її внутрішнє та зовнішнє сприйняття.

Поряд з цим “Тризуб” наводив приклади консолідації та публічного утвердження української присутності. Так, у 1928 році в Буенос-Айресі відбувся урочистий парастас з нагоди другої річниці смерті Симона Петлюри, організований попри відмову місцевих газет публікувати оголошення та звіт про захід, а також відверту ворожість з боку російської спільноти, оскільки парастас відбувся в російській церкві. Як повідомлялось, одна з хористок церковного хору навіть відмовилася співати. Попри все, “українська колонія переборола всі труднощі і парастас відбувся з належною урочистістю...зібралось до 200 душ” [3, с. 31-32]. Такі акти публічної пам’яті сприяли зміцненню національної єдності та демонструвати готовність українців плекати історичну пам’ять і гідно вшановувати своїх героїв навіть на чужині.

У топонімічному вимірі символічним досягненням стало надання одній з нових вулиць Буенос-Айреса назви “Україна” [4, с. 31]. Це не лише фіксувало присутність українців у міському просторі, а й інтегрувало назву України в культурну карту аргентинської столиці.

Ідея активної присутності України в просторі виразно була артикульована в статті “Україна повинна мати там місце”. В ній автор Яків Танцюра з псевдонімом “Агроном” розповідає про квітник відомий як “Квітник Миру” в Ла-Платі, який був відкритий в листопаді 1936 року як символ братерства, зібравши квіти й рослини 45 держав взявших згоду на участь в ініціативі. Відзначаючи відсутність українських елементів, автор акцентував на “пропагандивне значення” включення назви “Україна” поряд з іншими державами, що потенційно зміцнювало образ українців як нації з власною культурною традицією й державницькими прагненнями. Вибір національних рослин (барвінок, чорнобривці, любисток, васильок тощо) не лише засвідчував глибоке коріння в народній спадщині, а й формував культурний код, через який еміграція прагнула заявити про свою ідентичність у багатонаціональному середовищі Аргентини [6, с. 6-8].

Висновки. На основі аналізу матеріалів журналу “Тризуб” можна констатувати, що українська еміграція в Аргентині 1920-1930-х років постала перед численними викликами: економічними труднощами, проблемами з внутрішньою єдністю, дефіцитом свідомих і культурних лідерів тощо. Незважаючи на це, громада намагалася консолідуватися через створення культурних та просвітніх організацій, проведення заходів та інші форми прояву національної свідомості та формування іміджу нації.

Досвід української громади в Аргентині у 1920-1930-х роках демонструє, що імідж нації формується не лише у межах держави, а й у закордонних осередках, де кожна ініціатива чи навпаки її відсутність стає елементом національного нарративу. Виклики, з якими зіштовхнулися українці тоді - подолання роздрібненості громади, проактивність, підтримка національної свідомості - залишаються актуальними й сьогодні, хоч й у трансформованих проявах. У цьому контексті вивчення історичного досвіду еміграції в Аргентині сприяє не тільки реконструкції історії, а й допомагає осмисленню стратегій культурної та політичної самореалізації, які здатні працювати й у XXI столітті.

Список використаних джерел

1. В.Н. Умови праці в Аргентині. 1928. Тризуб. ч. 31 (137). с. 16-18
2. З життя української еміграції: в Аргентині. 1928. Тризуб. ч. 24 (130). с. 28
3. З життя української еміграції: в Аргентині. 1928. Тризуб. ч. 34 (140). с. 31-32
4. З життя української еміграції: в Аргентині. 1928. Тризуб. ч. 40 (146). с. 31
5. Посольство України в Аргентинській Республіці. Українці в Аргентині. [Електронний ресурс] / Посольство України в Аргентинській Республіці. - Режим доступу: <https://argentina.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/ukrayina-ta-argentina/343-ukrajinci-v-argentini> (дата звернення 14.08.2025)
6. Танцюра Як. Агроном. Україна повинна мати там місце. 1937. Тризуб. ч. 44 (594). с. 6-8
7. Хв. Художник. Лист з Аргентини 21-22. 1931. Тризуб. ч. 43 (301). с. 21-22

THE RETURN OF HISTORY: UKRAINIAN IDENTITY AND RESISTANCE UNDER IMPERIAL AGGRESSION

Varypaiev Oleksii

Ph.D. in Philosophy, Associate Professor

Minosian Andrii

Ph.D. in History, Professor

State Biotechnological University, Ukraine

Abstract. The article explores the impact of Russian imperial aggression on Ukrainian identity, focusing on the mechanisms of cultural appropriation, memory politics, and strategies of resistance. It emphasizes that Russia's attempts to impose its "Russian World" framework are not limited to the military sphere but extend into the domains of history, education, culture, and information space. By distorting historical narratives, banning the Ukrainian language in the past, and currently enforcing russification on occupied territories, Russia systematically undermines the foundations of Ukraine's cultural subjectivity. This makes the preservation and promotion of authentic Ukrainian identity a matter of existential importance.

The article draws upon the civilizational approach, which allows the current war to be interpreted as a struggle over symbolic and value-laden spaces, rather than merely over resources or territory. In this perspective, the war is understood as a "war for identity," where the capacity to assert cultural autonomy and to resist imperial narratives becomes as decisive as military strength.

Thus, the Ukrainian experience provides a unique case study of resilience, in which historical memory, civic solidarity, and democratic aspirations converge into a powerful source of resistance against imperial domination.

Keywords: Ukrainian identity, cultural memory, resistance, imperial aggression, civilizational conflict

Introduction. In the modern world, armed conflicts are increasingly intertwined with struggles over cultural narratives and symbolic spaces. Ukraine's historical experience of resisting imperial domination demonstrates that the preservation of national identity has always required continuous resistance, both cultural and political. Since 2014, and especially after the full-scale invasion of 2022, Russia has sought not only to occupy territories but also to impose its "Russian World" (Russkii Mir) framework, attempting to erase Ukraine's cultural uniqueness and reinterpret its history.

In a country that has suffered since the era of Russian tsarism from forced assimilation, language prohibitions, and the destruction of autonomy, the revitalization of history becomes not only a methodological but also a moral imperative. It allows for a deeper understanding of the complex phenomena of the present and provides a means to resist the imperial legacies of the past. As Timothy Snyder observes in his book *The Road to Unfreedom*, "If we wish to have a better account of good and evil, we will

have to resuscitate history” (7, p. 13). This call remains highly relevant in the context of the historical struggle of the Ukrainian people for statehood and cultural identity.

Research Aim and Objectives. The purpose of this study is to analyze the mechanisms of cultural appropriation and memory manipulation used by Russia against Ukraine, and to assess their impact on Ukrainian identity. The objectives include: identifying historical practices of imperial domination over Ukrainian cultural and political life; exploring contemporary manifestations of “memory wars” and symbolic appropriation; proposing strategies for strengthening Ukraine’s resilience through education, cultural diplomacy, and integration into global intellectual and cultural networks.

Results and Discussion. Russia’s aggression against Ukraine, launched in 2014 and escalated into a full-scale invasion in 2022, has once again demonstrated the incompatibility of two entirely opposite visions of the future within a single political framework. Historical experience confirms that the policies of the Russian Empire and its successors have consistently been accompanied by the destruction of Ukrainian cultural and political autonomy, the restriction of education, language bans, and systematic repression against the nationally conscious elite (3, p. 1198). From the time of Russian tsarism onward, the authorities persistently eliminated every manifestation of Ukrainian independence, exploiting the country’s economic, cultural, and human potential exclusively to reinforce imperial power.

Violence in Russian imperial and post-imperial strategies has never been limited to physical coercion but has systematically extended into symbolic and cultural domains. The imposition of foreign educational standards, restrictions on public use of the Ukrainian language, and attempts to erase authentic cultural symbols functioned as instruments of domination no less destructive than direct repression. In this regard, cultural violence can be interpreted as an essential dimension of imperial aggression, producing long-term effects on identity formation and social cohesion (9, p. 24).

According to historical sources, during the incorporation of Ukrainian lands into the Russian Empire, the indigenous economic model was dismantled, the rights of the Ukrainian nobility were curtailed, and systemic assimilation of the local population was carried out. Protectionist policies, the imposition of serfdom, and control over the cultural sphere led to the erosion of opportunities for autonomous development.

Under such conditions, the preservation of national identity was not only extremely difficult but also demanded constant resistance, often taking the form of concealed cultural struggle and the maintenance of underground educational and enlightenment initiatives (5, p. 95).

Each historical stage of Russian expansion was accompanied by the deliberate use of instruments aimed at reshaping the collective memory of Ukrainians, with the ultimate goal of gradually displacing indigenous national symbols, heroes, and historical interpretations. Imperial policy created conditions under which the development of an autonomous cultural paradigm became nearly impossible, ranging from state-controlled education and censorship of printed materials to restrictions on

local self-government and economic initiative. Repressive measures were systematically combined with tools of “soft power,” including the integration of elites loyal to the imperial center, the establishment of dependency on central institutions, and the redirection of economic flows in favor of the metropole.

Contemporary research confirms that this strategy has deep historical roots, as Russian authorities consistently sought to maintain Ukraine within the orbit of their political and cultural influence. This approach was framed through the rhetoric of “border protection,” which in practice meant depriving Ukrainians of the right to self-determination while exploiting the country’s resources for the benefit of the imperial core (1, p. 77).

Within this context, it is appropriate to conceptualize the current war as a “war for identity,” where the aggressor’s primary objective is not merely the control of resources or territory but the appropriation of Ukraine’s cultural tradition and historical heritage. In line with the civilizational approach, the Russian–Ukrainian war can thus be interpreted as a struggle for symbolic and value-laden space for the right to define the narrative of the past and the meaning of national belonging.

This continuity demonstrates that violence functioned not merely as a temporary instrument of domination, but as a structural principle inherent in the logic of Russian expansionism. Through the reproduction of rigid hierarchies, the manipulation of memory politics, and the co-optation of local elites, the empire institutionalized mechanisms of control designed to suppress autonomy and reinforce imperial continuity. From this standpoint, the present war should be viewed not as an accidental clash, but as the culmination of long-term practices of structural and cultural violence targeting Ukraine.

As Anatolii Yermolenko emphasizes, Russian aggression against Ukraine represents not only a military confrontation but also a profound moral and ethical challenge, as it undermines the very foundations of universal values that unite humanity. Within the framework of the so-called “Russian World,” traditional notions of morality, goodness, and justice are distorted in ways that legitimize violence and imperial expansion.

In this dimension, war becomes a denial of the possibility of “living together” and destroys the ethical space of mutual understanding among nations. The universalist ethics of responsibility, elaborated by contemporary philosophers, offers an alternative to such destructive narratives by orienting societies toward coexistence based on dialogue and mutual respect (8, p. 68).

The problem can be interpreted as an attempt to systematically substitute Ukrainian cultural identity with a “Rus’/Russian” matrix, ranging from manipulations of history and “memory laws” to the russification of occupied territories and the legitimization of imperial continuity. Philosophical reflection on such practices demonstrates that the denial of independent Ukrainian subjectivity functions as an instrument for reviving the myth of a “lost empire” and thus remains a constant source of long-term regional destabilization (6, p. 75).

Russian aggression constitutes not only a direct challenge to Ukrainian statehood but also a major factor of global instability. It continues the historical tradition of

imperial expansionism which, according to H. Kissinger, is an organic component of Russian political culture, one that refuses to recognize the existence of independent entities within territories it regards as “its own.”

The current war against Ukraine has been accompanied by large-scale violations of human rights, war crimes, and acts of genocide, including the deportation of children and the forced russification of occupied regions. Such a policy aims not only at the physical but also at the cultural annihilation of the Ukrainian nation, thereby threatening the fundamental principles of international law and the stability of Europe (4, p. 469).

Reactualizing the past as a foundation for adequately comprehending the present has reinforced Ukraine’s course toward European integration, socio-economic development, and political cooperation with the civilized world. Justifying the historical legitimacy of Ukrainians’ aspirations for statehood remains one of the central tasks of contemporary education, particularly higher education. Embracing democratic traditions and overcoming the complex of inferiority are essential preconditions for post-war recovery.

The ability of Ukrainian society to achieve unity in times of crisis is grounded in a profound historical experience of survival under the pressure of imperial structures that sought either to assimilate or to destroy Ukrainian identity. This phenomenon of resilience has become a decisive factor during the present war, ensuring a synergy between the army, state institutions, and civil society.

Today, as in previous centuries, the preservation of identity remains possible only through national resistance. Historical experience demonstrates that even in the most difficult periods (during both Tsarist and later Soviet policies of russification) Ukrainian society consistently found ways to safeguard its culture. In the context of the current Russian–Ukrainian war, these historical precedents have acquired renewed meaning: the myth of the “second strongest army in the world” has been dismantled, while the cohesion of the state and civil society has revealed Ukraine’s ability to withstand an adversary with vastly superior resources.

The events following February 24, 2022, clearly demonstrated that Ukraine has ceased to be merely an object of geopolitical confrontation and has emerged as an active subject influencing the security architecture of Europe. Through a combination of military resilience, legal consistency, and value-based determination, the state has transformed from a “buffer zone” into a full-fledged actor capable of shaping the rules of the international order. This transformation reflects a profound change in Ukraine’s role in global politics, from that of a defender to that of a co-author of new security norms and principles underpinning the democratic world order.

Building on this line of argumentation, it is essential to interpret the war as a civilizational conflict along a “fault line,” where Russia appears as a “torn” state suffering from a prolonged crisis of cultural self-identification. Within this context, the systematic appropriation of Ukrainian cultural heritage, historical narratives, and symbolic codes becomes a key instrument in reconstructing the imagined “historical integrity” of the empire.

This strategy combines coercive practices with informational and cultural pressure, thereby transforming the very nature of the battlefield: control over meanings comes to the forefront, rather than control over territory alone. In the current war, these tendencies have acquired a systemic character, as the information sphere and the humanitarian domain have become equally significant components of the theater of military operations.

The analysis of contemporary scholarly and practical materials demonstrates that developing an effective strategy to counter the cultural expansion of the aggressor requires not only defensive measures against disinformation but also the proactive construction of Ukrainian narratives within the global media space (2, p. 196).

This comprehensive approach includes the training of specialists in information security, support for the creative economy, the development of national digital platforms, and the integration of Ukraine into international cultural projects. Such measures are regarded as an integral component of national security, since without establishing a distinct and credible image of Ukraine in the world, neither sustainable peace nor long-term development can be achieved.

Conclusions. Overcoming the consequences of war requires not only the physical protection of territory but also the restoration of moral and ethical order based on universal principles applicable to all rational beings.

Such an ethics transcends local traditions and opposes both cultural relativism and political nihilism. Its implementation on a global scale may serve as an instrument for preventing future conflicts, as it seeks to establish shared norms and rules that guarantee the preservation of human dignity even in times of profound crisis.

Accordingly, the present Russian–Ukrainian war should be understood not merely as a conflict over territory or resources but as a war over symbols, history, and the right to narrative. In this sense, the reanimation of history – in the spirit of Timothy Snyder’s call – acquires critical significance.

The restoration of cultural identity, the critical engagement with the past, and the consolidation of national resistance constitute fundamental practices that already underpin Ukraine’s statehood and civilizational resilience. Only through differentiation from imperial narratives and the affirmation of its own historical role can Ukraine lay the firm foundations for future peace, development, and European integration.

References

1. Kotlyar, Y., & Lyamar, M. (2025). Ukraine as a Shield For Europe: the Russian Invasion and the Reshaping of International Security. *Acta De Historia & Politica: Saeculum XXI*, (10), 75–86. <https://doi.org/10.26693/ahpsxxi2025.10.075>
2. Minosian, A. S., & Varypaiev, O. M. (2021). The policy of appeasement of the aggressor in the context of building the Ukrainian state [Політика умиротворення агресора в контексті розбудови української держави / Polityka umyrotvorennia ahresora v konteksti rozbudovy ukrainskoi derzhavy]. *Slobozhanskyi Humanitarii* –

Слобожанський гуманітарій, (2), 194–200.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.16885169>

3. Minosian, A. S., & Varypaiev, O. M. (2024). Genocide of the Ukrainian people as a determining factor in Russian imperial policy [Геноцид українського народу як визначальний чинник російської імперської політики / Henotsyd ukrainskoho narodu yak vyznachalniy chynnyk rosiiskoi imperskoi polityky]. *Current Issues in Modern Science*, 4(22), 1194–1208. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-4\(22\)-1194-1208](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-4(22)-1194-1208)
4. Minosian, A., & Varypaiev, O. (2024). Russian aggression and existential challenges of the modern world: Ukrainian context. In *Selected Papers of the VI International Conference on European Dimensions of Sustainable Development* (May 15–17, 2024, Kyiv, Ukraine), 466–473. National University of Food Technologies. <https://doi.org/10.24263/EDSD-2024-6-52>
5. Minosian, A., Varypaiev, O., & Yurchenko, L. (2023). Russian imperial policy and the Ukrainian question [Російська імперська політика та українське питання / Rosiiska imperska polityka ta ukrainske pytannia]. In *Totalitarianism as a system of destroying national memory* (pp. 94–97). Lviv: Printing House of Danylo Halytsky Lviv National Medical University. https://doi.org/10.31219/osf.io/wyph2_v1
6. Mishalova, O., Hordiichuk, O., & Sokolovskyi, O. (2024). Russia's War in Ukraine as a "War for Identity" and Appropriation of Cultural Tradition. *Ethics in Progress*, 15(1), 73–94. <https://doi.org/10.14746/eip.2024.1.4>
7. Snyder, T. (2018). *The road to unfreedom: Russia, Europe, America*. New York: Tim Duggan Books. ISBN 978-0525574460.
8. Yermolenko, A. (2025). The relevance of universalist ethics of responsibility in the conditions of war and the crisis of the value-normative order [Актуальність універсалістської етики відповідальності в умовах війни та кризи ціннісно-нормативного порядку / Aktualnist universalistskoi etyky vidpovidalnosti v umovakh viiny ta kryzy tsinnisno-normatyvnoho poriadku]. *Philosophical Thought – Філософська думка*, 1, 66–81. <https://doi.org/10.15407/fd2025.01.066>
9. Varypaiev, O., & Minosian, A. (2025). Violence in totalitarian societies: Challenges and realities in the present context [Насильство в тоталітарних суспільствах: виклики і реалії в умовах сьогодення / Nasylystvo v totalitarnykh suspilstvakh: vyklyky i realii v umovakh sohodennia]. *National Memory – Національна пам'ять*, (VIII), 22–30. Danylo Halytsky Lviv National Medical University. https://doi.org/10.31219/osf.io/3ex9k_v1

Section: Information Technology, Cyber Security and Computer Engineering

THE ROLE OF CYBER WEAPONS IN MODERN ARMED CONFLICTS

Makalish Bohdan Dmytrovych
cadet

Moiko Oleksandr Oleksandrovych
cadet

Chornenkyi Kyrylo Andriyovich
cadet

Educational and Research Institute No. 4
Supervisor:

Timoshin Anatolii Serhiiovych
Associate Professor of the Department of Information Systems and
Technologies, Candidate of Physical
and Mathematical Sciences, Associate Professor
of the Educational and Research Institute No. 4
Kharkiv National University of Internal Affairs, Ukraine

Cyber weapons in modern conflicts have become a powerful tool of hybrid warfare. They can cause serious damage without a single shot. The Russia–Ukraine war shows an unprecedented level of cyberattacks, used to destroy infrastructure, destabilize society, put psychological pressure, collect intelligence, and support military actions. Today, cyber weapons include harmful programs aimed at destroying systems (wipers, malware, trojans) and tools for information influence, disinformation, blocking communication channels, and attacking supply chains. Their main goal is to weaken defense, cause panic, and disrupt control, while staying in the “grey zone” of international law [1].

When Russia began its full-scale invasion of Ukraine in February 2022, a massive wave of cyberattacks took place. Even before the first missile strikes, many state websites stopped working, access to government e-services was blocked, and there were many attempts to destroy data in state networks. A famous example was the attack on the Viasat satellite communication provider, which disabled tens of thousands of terminals in Ukraine and the EU. It was the first time in history that satellite internet became both a target and a weapon, as it was vital for the Ukrainian army and government [2].

Among the harmful software used in the war were HermeticWiper, WhisperGate, CaddyWiper, Industroyer2, and AcidRain. Most of them were designed not only to damage equipment but also to completely delete data and make recovery impossible.

For example, HermeticWiper, spread through electronic documents of Ukrainian companies, deleted files, formatted disks, and changed the MBR so that systems could not start. These attacks were often synchronized with real shelling — cyberattacks on Kyiv media companies were followed by missile strikes on TV towers. This shows a high level of coordination between cyber operations and military actions, which is typical of hybrid warfare [3].

Russia's use of cyber weapons against Ukraine started before 2022. In 2015–2016, hackers from the Sandworm group attacked Ukraine's power grid, including Prykarpattiaoblenergo, leaving over 230,000 people without electricity. The attack included gaining control over SCADA systems and switching off substations. In 2017, the well-known NotPetya attack spread through fake updates of the accounting software M.E.Doc and destroyed data in banks, companies, media, government offices, and even international corporations. This attack caused a global discussion about the role of cyber weapons in international security because companies in Europe, the USA, and Asia were also affected [4].

During the war, cyber operations also target the information space. They spread disinformation, hack accounts of officials and journalists, replace official messages, post fake news about capitulation, and manipulate Telegram channels. Such methods have both technical and psychological effects — they create fear, uncertainty, and distrust. This includes attacks on media, blocking broadcasts, replacing news, and increasing panic among civilians [5].

Ukrainian security agencies, including the Security Service of Ukraine (SBU), State Service of Special Communications, and Cyber Police, are adapting to these new challenges. The SBU has identified more than 120 enemy cyber-espionage groups, destroyed over 100 enemy servers, and found cyber tools for tracking the military. Thanks to cooperation with NATO countries and companies like Microsoft, Google, and Amazon, Ukraine uses cloud services for backups, malware analysis, and secure storage of critical data. These measures help prevent data destruction and allow quick recovery after attacks [6].

An important factor is cooperation with cyber volunteers. The so-called IT Army of Ukraine is a community of thousands of cyber enthusiasts who attack Russian government and military websites, destroy occupation administration infrastructure, disable railway ticket systems, and stop work in drone factories and airlines. Famous groups like Ukrainian Cyber Alliance, GhostSec, and BO Team report the destruction of hundreds of terabytes of Russian data. Their work has deleted information about weapon production, mobilization tracking, and logistics routes [7].

The consequences of cyber warfare are not only technical but also humanitarian. Loss of access to banking systems, mobile connection, and personal data can cause social collapse. In December 2023, a massive attack on Kyivstar — the largest in Ukraine's history — left 24 million people without connection, including security systems, GPS navigation, banking SMS, and emergency buttons. Losses were

estimated at over 90 million USD, and this attack is now under international investigation as a possible war crime [8].

Cyber weapons are increasingly discussed in legal terms. Although there are no clear international agreements, documents like the Tallinn Manual, Budapest Convention, and UN General Assembly Resolutions give some legal guidelines for cyberspace. Most of them are advisory. Investigations of Russian cyberattacks against Ukraine could set a precedent for recognizing cybercrimes as part of aggressive war, subject to prosecution by the International Criminal Court. Ukraine is also working on creating a National Cyber Resilience Center, developing CERT-UA, and updating its criminal and administrative laws for digital security [9].

Ukraine's experience in countering cyber weapons is unique and valuable for the whole world. It shows the need for both technical modernization of IT systems and legal understanding of cyber conflicts as a new form of war. An important question remains: how to balance security with human rights, and national sovereignty with transparency of state institutions. Even though international law is not keeping up with the speed of cyber development, cases like Ukraine are changing the rules and shaping the future of global security.

References

1. Cyber Threat Bulletin. Canadian Centre for Cyber Security. Available at: <https://www.cyber.gc.ca/en/guidance/cyber-threat-bulletin-cyber-threat-activity-related-russian-invasion-ukraine> (accessed 02 August 2025).
2. SWP Berlin. Cyber Operations in Russia's War Against Ukraine. Available at: <https://www.swp-berlin.org/en/publication/cyber-operations-in-russias-war-against-ukraine> (accessed 02 August 2025).
3. Trustwave. Overview of the Cyber Weapons Used in the Ukraine-Russia War. Available at: <https://www.trustwave.com/en-us/resources/blogs/trustwave-blog/overview-of-the-cyber-weapons-used-in-the-ukraine-russia-war> (accessed 02 August 2025).
4. Wikipedia. 2015 Ukraine Power Grid Hack. Available at: https://en.wikipedia.org/wiki/2015_Ukraine_power_grid_hack (accessed 03 August 2025).
5. Wikipedia. 2023 Kyivstar Cyberattack. Available at: https://en.wikipedia.org/wiki/2023_Kyivstar_cyberattack (accessed 03 August 2025).
6. Tom's Hardware. Ukraine Strikes Back at Russia. Available at: <https://www.tomshardware.com/tech-industry/cyber-security/ukraine-strikes-back-at-russia-launches-cyberattack-on-forces-in-crimea-as-independent-hackers-target-airline-aeroflot-grounding-dozens-of-planes> (accessed 04 August 2025).
7. TechRadar. Aeroflot Hacked. Available at: <https://www.techradar.com/pro/security/aeroflot-hacked-russias-biggest-airline-forced-to-ground-flights-following-attack> (accessed 04 August 2025).

8. Cambridge Political Affairs. Silicon Shadow. Available at: <https://www.cambridgepoliticalaffairs.org/2025/01/14/silicon-shadow> (accessed 04 August 2025).
9. Check Point Blog. Weaponized Cybercrime: What Organizations Can Learn from the Conflict in Ukraine. Available at: <https://blog.checkpoint.com/2022/09/08/weaponized-cybercrime-what-organizations-can-learn-from-the-conflict-in-ukraine> (accessed 04 August 2025).

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ АУДИТ НАСТУПНОГО ПОКОЛІННЯ: СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА АВТОНОМНИХ СИСТЕМ ДЛЯ МАЙБУТНЬОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

Попель Сергій
підприємець, засновник стартапу Auditor
Компанія «Смарт», Україна

Анотація

У статті досліджується концепція інтелектуального аудиту наступного покоління як синергії штучного інтелекту (ШІ), автономних систем та технологій Explainable AI (XAI) у контексті майбутнього фінансового контролю. Аналізується, як інтеграція сучасних технологій дозволяє не лише автоматизувати аудит, а й забезпечити його прозорість, адаптивність і прогнозну аналітику, необхідні для цифрової економіки. Окрему увагу приділено перспективам розвитку автономних систем, здатних не тільки виявляти аномалії, але й приймати управлінські рішення в режимі реального часу, а також ролі великих мовних моделей (LLM) у спрощенні комунікації між системою та користувачем. Представлено основні технологічні виклики та можливості, що відкриваються для малого та середнього бізнесу (МСБ) завдяки впровадженню інтелектуального аудиту як сервісу (Audit-as-a-Service, AaaS).

Ключові слова: інтелектуальний аудит, Audit-as-a-Service (AaaS), штучний інтелект (ШІ), Explainable AI (XAI), автономні системи, великі мовні моделі (LLM), фінансовий контроль, машинне навчання, прогнозування ризиків, малий та середній бізнес (МСБ), цифрова трансформація, compliance, автономне управління.

Вступ

Цифровізація та розвиток штучного інтелекту кардинально змінюють ландшафт фінансового контролю. Традиційні аудиторські практики, що базуються на ручній перевірці та статичних моделях, втрачають ефективність у динамічному цифровому середовищі. Водночас зростає потреба в системах, які

можуть не лише аналізувати великі обсяги даних, а й автономно приймати рішення, адаптуватися до змін у законодавстві, ринку та внутрішніх процесах підприємств. Інтелектуальний аудит наступного покоління має стати не просто інструментом контролю, а активним партнером у стратегічному управлінні бізнесом [1], [2].

Синергія ШІ, автономних систем та Explainable AI

Поєднання машинного навчання, глибокої аналітики, великих мовних моделей (LLM) та технологій Explainable AI відкриває нові горизонти для розвитку автономних аудиторських систем. Ці системи не лише виявляють аномалії, помилки та ризики, а й пояснюють їх причини доступною мовою, що особливо важливо для користувачів без глибокої експертизи в аудиті.

- **Автономні системи** здатні безперервно моніторити фінансові потоки, адаптуватися до нових правил compliance і навіть ініціювати коригуючі дії в межах визначених політик [6], [11].

- **Explainable AI** забезпечує прозорість і довіру, необхідні для прийняття управлінських рішень у МСБ, мінімізуючи ризик «чорного ящика» [9].

- **Великі мовні моделі (LLM)** спрощують інтерфейс користувача, перетворюючи складні аналітичні висновки на зрозумілі пояснення, що сприяє кращому усвідомленню ризиків і можливостей [9].

Технологічна архітектура інтелектуального аудиту майбутнього

Сучасні інтелектуальні аудиторські платформи мають багаторівневу архітектуру, що включає:

- **Інтеграцію даних** з різноманітних джерел (ERP, банківські системи, CRM) через автоматизовані API, забезпечуючи безперервний потік оновленої інформації [6], [7], [11].

- **Передобробку даних** з очищенням, нормалізацією та підготовкою для подальшого глибокого аналізу [7], [10].

- **Аналітичне ядро**, що поєднує:

- Машинне навчання для виявлення аномалій та шахрайства [1], [3].

- Регресійні моделі для прогнозування фінансових результатів [5], [8].

- Логіку бізнес-правил для відповідності нормам compliance [6].

- **Модуль автономного управління**, який на основі аналітики може пропонувати або навіть автоматично впроваджувати рішення щодо оптимізації фінансових процесів [6].

- **Інтерфейс на основі LLM** для інтерактивної комунікації з користувачем [9].

Вплив інтелектуального аудиту на майбутнє МСБ

Інновації в інтелектуальному аудиті мають потенціал суттєво змінити спосіб ведення бізнесу МСБ:

- Забезпечення **доступності якісного аудиту** за прийнятною вартістю [2], [4].

- Підвищення **оперативності реагування** на фінансові ризики [5].

- Підтримка **стратегічного планування** через аналітику та прогнозування [5], [10].
- Автоматизація **регуляторних вимог** та дотримання compliance [6], [11].
- Зменшення потреби у залученні дорогих зовнішніх аудиторів, що особливо актуально в умовах зростаючої конкуренції [4], [8].

Висновки

Інтелектуальний аудит наступного покоління – це не просто інструмент контролю, а комплексна автономна система, яка об'єднує штучний інтелект, Explainable AI та великі мовні моделі для створення прозорої, адаптивної та проактивної платформи фінансового контролю. Впровадження таких рішень сприятиме підвищенню фінансової безпеки, оптимізації бізнес-процесів і зміцненню конкурентних позицій підприємств у цифрову епоху [1], [9].

Список використаних джерел

1. Omush, A. (2025). Artificial intelligence in financial auditing: Redefining accuracy and transparency in assurance service. *EDPACS*, 70(6). <https://doi.org/10.1080/07366981.2025.2459490>
2. INTOSAI Journal. (2024). The use of artificial intelligence (AI) in the execution of audits. <https://intosaijournal.org/journal-entry/the-use-of-artificial-intelligence-ai-in-the-execution-of-audits/>
3. IJNRD. (2024). AI-based financial auditing system: An analytical approach. <https://www.ijnrd.org/papers/IJNRDTH00148.pdf>
4. IJSRED. (2025). A study on the impact of artificial intelligence in financial audits. *International Journal of Scientific Research and Engineering Development*, 8(2). <https://www.ijred.com/volume8/issue2/IJSRED-V8I2P198.pdf>
5. Rahman, A. (2025). The role of artificial intelligence in modern finance: Current applications and future prospects. *ResearchGate*. https://www.researchgate.net/publication/387453472_The_Role_of_Artificial_Intelligence_in_Modern_Finance_Current_Applications_and_Future_Prospects
6. WJARR. (2024). AI in auditing: A future-oriented perspective. *World Journal of Advanced Research and Reviews*, 22(1). <https://wjarr.com/sites/default/files/WJARR-2024-0460.pdf>
7. Universität Graz. (n.d.). Artificial intelligence in auditing systems [Master's thesis, Universität Graz]. <https://unipub.uni-graz.at/obvugrhs/download/pdf/10133676>
8. Issa, H., & Kogan, A. (2023). Artificial intelligence (AI) and the accounting function. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, 17(1), 99–113. <https://publications.aaahq.org/jeta/article-abstract/17/1/99/9313/Artificial-Intelligence-AI-and-the-Accounting?redirectedFrom=fulltext>
9. Kokina, J., Pachamanova, D., & Corbett, A. (2025). A framework for evaluating the explainability of artificial intelligence models in accounting and auditing. *Journal of Accounting and Public Policy*. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1467089525000107>

10. Thomson Reuters. (2024). Navigating the new era of auditing with AI technology: Meet audit intelligence analyze. <https://tax.thomsonreuters.com/blog/navigating-the-new-era-of-auditing-with-ai-technology-meet-audit-intelligence-analyze/>
11. Wolters Kluwer. (2024). Artificial intelligence & auditing: Enhancing the audit lifecycle. <https://www.wolterskluwer.com/en/expert-insights/artificial-intelligence-auditing-enhancing-audit-lifecycle>

СПЕЦИФІКА ВИЯВЛЕННЯ АНОМАЛІЙ В ЕНЕРГОСИСТЕМІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА НАПРЯМИ АДАПТАЦІЇ МОДЕЛЕЙ

Фуріхата Денис Вікторович
аспірант

Лисенко Максим Сергійович
доктор філософії

Кафедра комп'ютерних наук
Державний університет "Житомирська політехніка", Україна

Анотація. У статті проаналізовано трансформацію класичної задачі виявлення аномалій в енергоспоживанні в умовах воєнного стану в Україні. Розглянуто вплив масованих обстрілів та стабілізаційних відключень, які створюють нові патерни споживання та роблять традиційні моделі машинного навчання недієздатними через явище дрейфу концепту (Concept Drift). Запропоновано концептуальні напрями адаптації аналітичних систем, зокрема через інтеграцію контекстуальних даних та перехід до моделей онлайн-навчання, що є критично важливим для підвищення стійкості національної енергосистеми.

Ключові слова: Smart Grid, виявлення аномалій, воєнний стан, concept drift, онлайн-навчання, контекстний аналіз, енергетична безпека, стійкість енергосистеми.

Введення. Виявлення аномалій у даних енергоспоживання є фундаментальним завданням для сучасних інтелектуальних електромереж (Smart Grids). У стабільних умовах воно відіграє ключову роль у забезпеченні надійності енергопостачання та фінансової стійкості постачальників. Класичні підходи, що базуються на статистичних методах та алгоритмах машинного навчання, спрямовані переважно на ідентифікацію технічних збоїв обладнання та нетехнічних втрат, зокрема крадіжок електроенергії, які завдають значних економічних збитків [1]. Ці методи спираються на аналіз історичних даних для побудови стабільних профілів «нормальної» поведінки споживачів, будь-яке суттєве відхилення від яких ідентифікується як аномалія.

Однак повномасштабне вторгнення Російської Федерації та цілеспрямовані масовані атаки на енергетичну інфраструктуру України створили безпрецедентну ситуацію, що докорінно змінила саму суть «нормальності». Систематичні аварійні та стабілізаційні відключення перетворили стабільні раніше патерни споживання на хаотичні та непередбачувані часові ряди. В таких умовах моделі, навчені на історичних даних мирного часу, втрачають свою прогностичну силу та ефективність, генеруючи величезну кількість хибних спрацьовувань і, водночас, маскуючи реальні загрози.

Мета та задачі дослідження. Метою даної роботи є аналіз специфічних викликів, що постали перед системами виявлення аномалій, та формування концептуальних напрямів для адаптації аналітичних моделей до функціонування в екстремальних умовах воєнного стану. Для досягнення мети були поставлені наступні задачі: проаналізувати зміну патернів енергоспоживання в умовах війни; обґрунтувати недієздатність статичних моделей через явище дрейфу концепту; запропонувати підходи до адаптації моделей шляхом інтеграції контекстуальних даних та застосування онлайн-навчання.

Результати дослідження і їх обговорення. Основний виклик для існуючих систем моніторингу полягає у фундаментальній та непередбачуваній трансформації патернів енергоспоживання. Воєнні реалії породили нові феномени, які стандартні алгоритми не здатні коректно інтерпретувати.

По-перше, виникло явище "планових колективних аномалій". Якщо раніше синхронне відключення цілого району було рідкісною подією, що сигналізувала про серйозну технічну аварію, то сьогодні це стало буденністю внаслідок стабілізаційних відключень. Такі заходи є керованим інструментом для балансування системи [2]. Для класичної моделі кожне таке відключення є грубою колективною аномалією, що призводить до "інформаційного шуму" та знецінення сигналів тривоги.

По-друге, сформувався стійкий патерн "відновлювального піку". Після повернення електроенергії спостерігається різкий, синхронний сплеск навантаження, оскільки споживачі одночасно вмикають потужні прилади. Такий пік, особливо в нічні години, буде розцінений стандартною моделлю як аномально високе споживання, хоча є абсолютно логічним і прогнозованим у нових умовах.

Ці радикальні зміни у поведінці даних у науці про дані відомі як дрейф концепту (Concept Drift) — фундаментальна зміна у статистичних властивостях потоку даних, через яку взаємозв'язок між вхідними та вихідними змінними стає недійсним [3]. Моделі, навчені на "мирних", стаціонарних даних, виявляються не просто неточними, а повністю неадекватними для опису нової реальності, що вимагає переходу від статичних до адаптивних підходів.

Для забезпечення ефективності моніторингу в умовах, що склалися, необхідно впроваджувати підходи, здатні працювати в динамічному та непередбачуваному середовищі. Першим ключовим напрямом адаптації є

інтеграція контекстуальних даних. Моделі повинні перестати бути "сліпими" до причин змін, що досягається шляхом включення до аналізу зовнішніх факторів (exogenous variables), таких як офіційні графіки стабілізаційних відключень або дані про повітряні тривоги. Такий підхід, відомий як контекстно-орієнтований аналіз (Context-Aware Analysis), дозволяє моделі розрізняти планове відключення та справжню нетипову поведінку, значно знижуючи кількість хибних спрацьовувань [4]. Другим, не менш важливим напрямом, є перехід до адаптивних моделей. Замість статичних моделей, які потребують повного перенавчання, слід впроваджувати алгоритми, що використовують онлайн-навчання (Online Learning). Такі моделі оновлюють свої параметри інкрементально, з кожним новим надходженням даних, що дозволяє системі динамічно "вивчати" нову норму та самостійно підлаштовуватися під зміни патернів. Це є прямою відповіддю на виклик дрейфу концепту [5], дозволяючи системі адаптуватися в реальному часі та зберігати чутливість до справжніх аномалій.

Висновки. Воєнні реалії в Україні докорінно змінили підходи до аналізу даних енергоспоживання, продемонструвавши недієздатність статичних моделей виявлення аномалій. Поява нових, хоч і непередбачуваних, але логічно зумовлених патернів, таких як масові відключення та відновлювальні піки, вимагає фундаментального перегляду існуючих систем моніторингу. Було доведено, що для вирішення цієї проблеми необхідний перехід від класичних методів до гнучких, адаптивних архітектур. Запропонований двокомпонентний підхід, що поєднує інтеграцію контекстуальних даних для розпізнавання причин змін та застосування механізмів онлайн-навчання для динамічної адаптації до "нової норми", є концептуальною основою для побудови таких стійких систем.

Практична значущість розробки подібних моделей є надзвичайно високою. Вони дозволять знизити інформаційний шум для енергодиспетчерів, підвищити точність ідентифікації реальних нетехнічних втрат та технічних збоїв, і, як наслідок, сприятимуть підвищенню операційної ефективності та стійкості критичної інфраструктури України. Подальші дослідження будуть зосереджені на розробці та експериментальній перевірці запропонованих адаптивних алгоритмів на реальних знеособлених даних українських споживачів, що дозволить оцінити їхню ефективність у реальних умовах функціонування енергосистеми.

Список використаних джерел

1. Bratyshchenko, M., Filimonchuk, T., Maistrenko, H., & Sitnikov, V. (2024). Аналіз методів виявлення аномалій у даних про споживання електроенергії. Системи управління, навігації та зв'язку. Збірник наукових праць, 1(75), 45–49. <https://doi.org/10.26906/sunz.2024.1.045>
2. Офіційний сайт YASNO. (б. д.). Офіційний сайт YASNO. https://www.dp.yasno.com.ua/news/b2b_news/Answers_to_the_most_common_questions_about_power_outages.

3. Bayram, F., Ahmed, B. S., & Kassler, A. (2022). From concept drift to model degradation: An overview on performance-aware drift detectors. *Knowledge-Based Systems*, 245, 108632. <https://doi.org/10.1016/j.knosys.2022.108632>.
4. Pradeep, P., Krishnamoorthy, S., Pathinarupothi, R. K., & Vasilakos, A. V. (2021). Leveraging context-awareness for Internet of Things ecosystem: Representation, organization, and management of context. *Computer Communications*, 177, 33–50. <https://doi.org/10.1016/j.comcom.2021.06.004>.
5. Ren, H., Anicic, D., Li, X., & Runkler, T. (2024). On-device Online Learning and Semantic Management of TinyML Systems. *ACM Transactions on Embedded Computing Systems*. <https://doi.org/10.1145/3665278>.

PERSPECTIVES ON CONTRASTIVE SELF-SUPERVISED LEARNING FOR INTRUSION DETECTION SYSTEMS

Hlushchenko Yuliia Anatoliivna

Candidate of Physical and Mathematical Sciences,
Associate Professor (Research Supervisor)

Department of Computer Mathematics and Mathematical Modeling
Scientific Research Institute of Information Technologies

State University of Information and Communication Technologies (SUICT), Ukraine

Hlushchenko Oleksii Vitaliiovych

High School Student

Landesgymnasium für Hochbegabte, Schwäbisch-Gmünd, Germany

Abstract: The increasing prevalence of cyberattacks necessitate intrusion detection systems (IDS) capable of identifying both known and novel threats. Traditional signature-based IDS fail to detect unseen attacks, while anomaly-based systems often suffer from high false positive rates. This paper examines recent implementations, including graph neural network frameworks that capture structural relationships in traffic, transformer-based models for sequential packet analysis, and semi-supervised extensions for scenarios with scarce labeled data are reviewed. These methods demonstrate improved detection accuracy and adaptability to evolving network threats across multiple datasets. The findings indicate that contrastive SSL offers a promising direction for the development of more effective and resilient intrusion detection systems.

Keywords: Intrusion Detection System, Contrastive Self-Supervised Learning, Anomaly Detection, Graph Neural Networks, Transformer Models, Semi-Supervised Learning, Network Security, Cyber Threat Detection, Data Augmentation, Unlabeled Network Data.

Purpose of the study: The purpose of this study is to evaluate and highlight the potential of contrastive self-supervised learning for improving intrusion detection systems.

Introduction: As digitalization advances, malicious cyber activity remains a persistent and escalating threat. According to the *Rapid7 2024 Attack Intelligence Report*, zero-day exploitation surged in 2021 and has since remained at elevated levels [1]. This underscores the critical need for robust intrusion detection systems (IDS) capable of identifying suspicious network activity.

Intrusion detection systems are generally divided into two categories: signature-based and anomaly-based. Signature-based IDS rely on predefined signatures of known attacks, comparing observed traffic against these patterns. While effective against previously identified threats, they inherently fail to recognize novel or evolving attacks for which no signature exists. In contrast, anomaly-based IDS employ classification techniques to model normal behavior and flag deviations as potential intrusions. This approach enables the detection of previously unseen threats but often suffers from elevated false positive rates, a widely acknowledged limitation [2].

This paper explores the potential of contrastive self-supervised learning as a foundation for advancing intrusion detection, with the aim of addressing these longstanding challenges.

Contrastive Self-Supervised Learning: The main principle of contrastive self-supervised learning is the comparison of data sample pairs. Following augmentation, the objective is to minimize the distance between representations of augmented views of the same sample while maximizing the distance between representations of different samples. This process naturally encourages clustering of similar data points, thereby facilitating the separation of anomalies from normal data flow.

Data augmentation is central to this learning paradigm. A critical requirement is the preservation of integrity, ensuring that augmentations do not alter meaning of the data. Common augmentation strategies include feature masking or the injection of controlled noise into feature vectors. Such transformations generate diverse positive pairs that compel the model to learn invariances aligned with network behavior [3].

Recent studies have shown that contrastive learning substantially enhances the accuracy of intrusion detection systems, resulting in more adaptive and resilient cybersecurity solutions.

Implementation

The implementations of contrastive self-supervised learning intrusion detection systems have evolved significantly over recent years.

For example, graph neural networks (GNNs) have been integrated with contrastive SSL to capture structural relationships in network traffic. Liu et al. (2021) [4] introduced a GNN-based contrastive learning framework for anomaly detection on attributed networks, demonstrating improved performance over traditional autoencoder approaches. Xu et al. (2024) extended this idea by generating positive and negative samples at the subgraph level, applying a structured contrastive loss to network flow data across multiple real-world datasets, including NF-Bot-IoT and CIC-IDS2018. [5]

Transformer-based architectures have recently been integrated with contrastive SSL for sequence modeling of raw packet data. Koukoulis et al. (2025) [6] applied a

transformer encoder to packet sequences with contrastive objectives, achieving up to 3% higher AUC on intra-dataset tests and up to 20% higher AUC on inter-dataset evaluations compared to NetFlow-based baselines.

Finally, semi-supervised extensions can be used in cases with incomplete labelling. Alikhani and Kazemi (2025) developed the Contrastive-KAN framework, a semi-supervised contrastive method capable of effective multi-class classification even when labels constitute less than 5% of the dataset. Evaluations on UNSW-NB15, BoT-IoT, and Gas Pipeline datasets demonstrated superior performance and robustness relative to existing contrastive learning approaches. [7]

Conclusion

Contrastive self-supervised learning represents a promising direction for the development of advanced intrusion detection systems. Implementations integrating graph neural networks, transformer-based architectures, and semi-supervised learning have demonstrated consistent improvements in detection accuracy, resilience to novel attacks, and reduced dependence on labeled data. These results indicate that contrastive SSL can address key limitations of traditional signature-based and anomaly-based IDS, particularly in detecting zero-day exploits and complex attack patterns. Future work should focus on optimizing augmentation strategies, scaling contrastive frameworks to high-throughput network environments, and combining multi-modal data sources to further enhance detection performance and operational robustness.

Sources

1. Rapid7. (2024). 2024 attack intelligence report. <https://www.rapid7.com/research/report/2024-attack-intelligence-report/>
2. Perdischi, R., Ariu, D., Fogla, P., Giacinto, G., & Lee, W. (2008). McPAD: A multiple classifier system for accurate payload-based anomaly detection. <https://www.covert.io/research-papers/security/McPAD%20-%20A%20multiple%20classifier%20system%20for%20accurate%20payload-based%20anomaly%20detection.pdf>
3. Balestrieri, R., Ibrahim, M., Sobal, V., Morcos, A., Shekhar, S., Goldstein, T., & Goldblum, M. (2023). A cookbook of self-supervised learning. arXiv. <https://arxiv.org/abs/2304.12210>
4. Zhu, Y., Xu, Y., Liu, Q., & Wu, S. (2021). An empirical study of graph contrastive learning. arXiv. <https://arxiv.org/abs/2109.01116>
5. Xu, R., Wu, G., Wang, W., Gao, X., He, A., & Zhang, Z. (2024). Applying self-supervised learning to network intrusion detection for network flows with graph neural network. arXiv. <https://arxiv.org/abs/2403.01501>
6. Koukoulis, I., Syrigos, I., & Korakis, T. (2025). Self-supervised transformer-based contrastive learning for intrusion detection systems. arXiv. <https://arxiv.org/abs/2505.08816>
7. Alikhani, M., & Kazemi, R. (2025). Contrastive-KAN: A semi-supervised intrusion detection framework for cybersecurity with scarce labeled data. arXiv. <https://arxiv.org/abs/2507.10808>

Section: International Relations

ЗАЛУЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ 4.0/5.0 ТА ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ

Грінько Ірина

к.е.н., доцент

Кафедра міжнародної економіки

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Україна

Анотація. У проведеному дослідженні проаналізовано напрями залучення джерел фінансування міжнародної діяльності в розвитку Індустрії 4.0/5.0 та циркулярної економіки. Розглянуто сутність економічного поняття «циркулярна економіка» та обґрунтовано відмінність Індустрії 4.0 від 5.0. Наведено приклад ірландської прогресивної стратегії в розвитку циркулярної економіки та вивчено досвід ЄС у фінансуванні деяких міжнародних програм, участь в яких, сприятиме залученню джерел фінансування в розвиток Індустрії 4.0/5.0 та циркулярної економіки.

Ключові слова: джерела фінансування, циркулярна економіка, Індустрія 4.0/5.0, програми, ЄС.

Введення. Сучасна світова економіка під впливом глобальних процесів перебуває на етапі трансформації і циркулярна економіка та Індустрії 4.0/5.0 є основними елементами в забезпеченні сталого економічного розвитку країн. Обрана проблема дослідження є досить актуальною, оскільки розвиток індустрій забезпечує інтеграцію передових технологій, підвищує продуктивність та конкурентоспроможність, а циркулярна економіка сприяє зменшенню відходів і раціональному використанню ресурсів. Для забезпечення розвитку Індустрії 4.0/5.0 та циркулярної економіки необхідне залучення джерел фінансування для активної міжнародної діяльності, щоб впоратися з глобальними викликами сьогодення.

Мета та задачі дослідження. Метою дослідження є пошук та аналіз напрямів залучення джерел фінансування міжнародної діяльності в розвитку Індустрії 4.0/5.0 та циркулярної економіки країн. Мета дослідження обумовила детальну постановку завдань для її досягнення, зокрема: розглянути сутність поняття «циркулярна економіка»; проаналізувати зразкові приклади стратегій країн в розвитку циркулярної економіки; обґрунтувати відмінність Індустрії 4.0 від 5.0; вивчити досвід ЄС у фінансуванні деяких міжнародних програм в рамках Next Generation EU та EIT Manufacturing, що спрямовані на цифрову трансформацію, розбудову інфраструктури та залучення інновацій, які необхідні для розвитку циркулярної економіки та Індустрії 4.0/5.0 в будь-якій країні світу.

Результати дослідження і їх обговорення. Основними пріоритетними джерелами фінансування міжнародної діяльності в умовах розвитку Індустрії

4.0/5.0 та циркулярної економіки залишаються державні та міжнародні гранти, приватні інвестиції, залучені кошти міжнародних фінансових організацій, банків, фондів та інших фінансових установ. Перед тим, як перейти до детального дослідження джерел фінансування міжнародної діяльності в умовах розвитку Індустрії 4.0/5.0 та циркулярної економіки, варто здійснити пояснення відмінностей Індустрій 4.0 від 5.0 та розкрити сутність циркулярної економіки.

Циркулярна економіка – це модель економіки, яка ґрунтується на оптимізації використання ресурсів, зменшенні відходів та досягненні цілей сталого економічного розвитку. Статистичні дані Фундації циркулярної економіки свідчать про незначний розвиток цієї моделі, наприклад, частка глобальної циркулярної економіки у 2023 році склала 7,2%, враховуючи, що обсяги споживання суттєво зростають [1]. Зразковим прикладом у розвитку циркулярної економіки можна навести стратегію Ірландії, а зокрема широке впровадження принципів повторного використання та переробки, очікується, що це зменшить викиди вуглецю в Ірландії до 32%; сприятиме скороченню споживання матеріалів на 29% [2]. Країною обрано напрям використання циклічних стратегій в будівництві, наприклад, модернізація будівель і використання біоматеріалів, перепрофілювання вільних приміщень може забезпечити зменшення використання матеріалів на 12,6%, а скорочення викидів на 17,3% і це лише в будівництві [2]. Тому, це робить будівництво Ірландії пріоритетною сферою для цільової міжнародної політики в розбудові циркулярної економіки. Але, варто зауважити, що окрім будівництва ірландські стратегії циркулярної економіки спрямовані також на такі пріоритетні сфери як лісове, сільське господарство та біоекономіку, і зокрема, прискорення переходу до екологічно чистих методів ведення сільського господарства, збільшення лісового покриву та усунення нестачі робочої сили та прогалин у навичках цього сектору. Україні також варто звернути увагу на вдалі приклади та кейси зарубіжного досвіду країн в розбудові та дотриманні принципів циркулярної економіки.

З метою дослідження напрямів залучення фінансування міжнародної в розвитку Індустрії 4.0/5.0 в першу чергу розглянемо їх відмінність. Виникнення Індустрії 4.0 було спрямовано на технологічний прогрес галузей промисловості. Якщо охарактеризувати Індустрію 4.0 декількома поняттями, то це буде: автоматизація бізнес-процесів, цифрова трансформація, штучний інтелект, мережева взаємодія, Big Data. Також до цих понять варто додати “Smart Factory” та “Internet of Things”. Індустрія 4.0 дала значні здобутки людству, але на жаль не змогла впоротися з глобальними викликами, такими як зміна клімату, екологічні проблеми та інші. Відповідно, в напрямі розвитку індустрій потребують особливої уваги – це соціальна нерівність, людиноцентризм тощо. Тому, перед новою Індустрією 5.0 постає вирішення нових завдань, які спрямовані не лише на прогресивний розвиток промисловості, а й мають враховувати суспільні цілі, соціальну відповідальність, індивідуалізацію та персоналізацію продуктів, тобто має бути більш тісна співпраця людини та технологій. Якщо коротко

охарактеризувати Індустрію 5.0 кількома основними поняттями, то це буде: людина, сталість, стійкість.

Досить вдало пояснюють Індустрію 5.0 вчені у своїй науковій праці [3], погоджуємося з їхньою думкою, що концепція Індустрії 5.0 спрямована на «здатність промисловості досягати суспільних цілей, що входять за межі створення робочих місць, зростання та прибутковості, для набуття статусу стійкого джерела процвітання, водночас змушуючи виробництво поважати екологічну компоненту діяльності та ставити добробут працівників в центрі виробничого процесу» [3].

Одним з головних джерел фінансування міжнародної діяльності підприємств можуть бути гранти, які сприятимуть впровадженню передових світових стратегій в розвитку циркулярної економіки та Індустрії 4.0/5.0. Завдяки грантові діяльності вітчизняні підприємства можуть мати суттєву фінансову допомогу в реалізації інноваційних проєктів Індустрії 4.0/5.0 та циркулярної економіки і розширення своїх горизонтів зовнішньоекономічної діяльності. Необхідними документами для отримання фінансування за грантом є: заявка на отримання гранту; бізнес-план проєкту з описом мети, реалізації та очікуваних результатів від проєкту; фінансовий план проєкту з описом очікуваних витрат і джерел фінансування реалізації проєкту; статут та установчі документи; фінансові звіти підприємства за останні роки; підтвердження платоспроможності підприємства; банківські реквізити.

Розглянемо декілька фінансових програм ЄС. Багаторічний фінансовий план Європейського Союзу за програмою Next Generation EU (розмір бюджету 806,9 млрд євро [4]) в напрямі розвитку інновацій, стратегічної інфраструктури та цифрової трансформації допоможе країнам спрямувати кошти для імплементації передових стратегій Індустрії 4.0/5.0 та циркулярної економіки. Суттєвий обсяг фінансових коштів ЄС спрямований на відновлення економік країн шляхом залучення інвестицій в цифрові трансформації, розвиток Індустрії 4.0 та формування Індустрії 5.0, а це також сприятиме розвитку циркулярної економіки. Фінансування ЄС за програмою Next Generation EU заплановано було з 2021 року до 2027 рік. Проаналізуємо видатки за фактичні 2021-2024 роки, який уже маємо результат від багаторічного фінансування та прогностні 2025-2027 роки (табл. 1).

Таблиця 1 - Фінансування інноваційного та цифрового розвитку в ЄС на 2021-2027 рр. у рамках програми Next Generation EU (млрд євро)

Роки	Програма «Horizon Europe»	Програма «Digital Europe»	Інші видатки
2021	11,5	1,4	8,0
2022	11,7	1,5	8,0
2023	12,0	1,6	7,6
2024	12,4	1,3	7,4
2025	12,6	1,3	7,4
2026	12,9	1,3	7,7
2027	13,1	1,3	7,6

*дані сформовано автором на основі [4]

Аналізуючи наведені дані в табл. 1, варто зауважити, що найбільшу фінансову підтримку ЄС отримують дослідницькі та інноваційні проекти в рамках програми «Horizon Europe», яка склала 86,2 млрд євро у запланований період фінансування з 2021-2027 рр. [4]. На фінансування програми «Digital Europe» йде значно менше 9,7 млрд євро, а інші видатки складають 53,7 млрд євро [4]. Окрім, проаналізованих програм Next Generation EU, варто виділити й інші програми, участь в яких сприятиме залученню джерел фінансування в розвиток Індустрії 4.0/5.0 та циркулярної економіки. Наприклад, EIT Manufacturing Accelerate спрямована на розвиток виробничого сектору Європи завдяки фінансуванню інноваційних проектів у виробничому секторі для досягнення сталого інноваційного розвитку, ефективності, екологічності, конкурентоспроможності на глобальному рівні. Основними тематичними сферами цієї програми є: діджиталізація та автоматизація, промисловість з нульовим споживанням енергії, відновлювальна енергетика, циркулярна економіка. Сума фінансування в рамках програми EIT Manufacturing Accelerate становить 8 800 000 євро, а фінансова підтримка (грант) від 50 000 євро і може досягати до 500 000 євро на компанію для здійснення діяльності, яка відповідатиме стратегічним цілям EIT Manufacturing Accelerate та базуватиметься на проектному плані, бюджеті та інвестиційних умовах [5].

Висновки. Проведене дослідження дозволило обґрунтувати важливість залучення джерел фінансування в розвиток індустрій та циркулярної економіки з метою забезпечення сталого економічного розвитку країн. Здійснений аналіз джерел фінансування у рамках програм дозволив виявити драйвери цифрової трансформації ЄС, які спрямовані на розвиток економік країн та зокрема циркулярної економіки, Індустрії 4.0 та створення умов для сприятливого формування Індустрії 5.0. Розглянутий досвід ЄС щодо багаторічного фінансування у рамках програм може слугувати темою для подальших дискусій та детальних досліджень в розробці доробок, які можуть стати корисними в розвитку Індустрії 4.0/5.0 та цифрової економіки України. Оскільки, фінансування ЄС спрямоване на розбудову промисловості, економічне відновлення країн завдяки цифровій трансформації, і зокрема, штучному інтелекту, декарбонізації, блакитній економіці, цифровій економіці, зеленій економіці, розумним містам, Індустрії 4.0/5.0 тощо. У тому числі, участь в розглянутих міжнародних програмах ЄС дозволить залучити кошти для фінансування проектів з розвитку Індустрії 4.0/5.0 та цифрової економіки України.

Список використаних джерел

1. The Circularity Gap. Report 2024 [Електронний ресурс] / Circle Economy. – Режим доступу: <https://www.circularity-gap.world/2024> (дата звернення: 13.08.2025).
2. Ireland can cut emissions by 32% by embracing the circular economy [Електронний ресурс] / Circle Economy. – Режим доступу: <https://www.circularity->

gap.world/updates-collection/ireland-can-cut-emissions-by-32-by-embracing-the-circular-economy (дата звернення: 13.08.2025).

3. Красношарпа А. В. Порівняльна характеристика Індустрії 4.0 та 5.0 [Електронний ресурс] / А. В. Красношарпа, К. В. Фокіна-Мезенцева // Міжнародна науково-практична інтернет конференція «Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення» (12-13 листопада 2024 року). 2024. Вип. 93. – Режим доступу: <http://www.konferenciaonline.org.ua/ua/article/id-1943> (дата звернення: 14.08.2025).

4. EU programmers and funds financed from the EU budget and Next Generation EU [Електронний ресурс] / European Commission. 2021. – Режим доступу: https://commission.europa.eu/publications/multiannual-financial-framework-2021-2027-commitments_en (дата звернення: 14.08.2025).

5. Investing in European high growth industrial startups [Електронний ресурс] / EIT Manufacturing. – Режим доступу: <https://www.eitmanufacturing.eu/calls/accelerate-2024> (дата звернення: 15.08.2025).

Section: Jurisprudence

ПОВОЄННА ВІДБУДОВА ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ: У ФОКУСІ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ

Потапов Іван

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Макутова Національної академії наук України», Україна

Останні роки, у період повномасштабного вторгнення Російської Федерації, здійснюються цілеспрямовані атаки на об'єкти енергетичної інфраструктури України [1]. Так, за інформацією Міністерства енергетики України, зафіксовано понад 63 тис. випадків пошкодження об'єктів енергетичної інфраструктури, зокрема: понад 34 тис. підстанцій, об'єктів розподілу та електропередач; майже 5 тис. генеруючих установок; близько 23 тис. газових об'єктів; майже 1,5 тис. теплоенергетичних установок [2; 3].

Мета цих ворожих атак полягає у зниженні потужностей національної енергетичної системи, що, у кінцевому підсумку, має негативні наслідки як для комерційних споживачів (бізнесу), так і для побутових споживачів (населення). Одним із проявів таких наслідків є запровадження тимчасових обмежень на постачання електроенергії, зумовлених дефіцитом її виробництва та розподілу в енергетичній системі.

Оскільки відновлення об'єктів енергетичної інфраструктури та їх подальший розвиток є одним із ключових пріоритетів повоєнного відновлення України, ця позиція знайшла своє відображення у численних стратегічних і програмних документах.

У квітні 2023 Кабінет Міністрів України затвердив Енергетичну стратегію України на період до 2050 року [4]. Наразі, враховуючи загрози, пов'язані з можливим використанням Російською Федерацією відповідної інформації для подальшого руйнування об'єктів енергетичної інфраструктури, зазначена стратегія відсутня у відкритому доступі, що унеможлиблює її повноцінний аналіз. Водночас беззаперечно, що вона містить положення щодо основних напрямів повоєнного відновлення об'єктів української енергетики.

У Бюджетній декларації на 2026-2028 роки, схваленої Постановою Кабінету Міністрів України від 27 червня 2025 р. № 774 визначено, що розвиток та модернізація енергетичної інфраструктури є одним з напрямків досягнення стратегічних цілей розвитку держави та забезпечення реалізації завдань, спрямованих на відновлення інфраструктури [5].

В Стратегії розвитку сфери електронних комунікацій України на період до 2030 року, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 4 червня 2025 р. № 546-р однією з поточних проблем сфери електронних комунікацій називається і руйнування енергетичної інфраструктури [6].

Державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2024 р. № 940) визначено одним з пріоритетів підтримку реалізації економічних проєктів, зокрема і в енергетиці, як одному з ключових секторів національної економіки України. Також з метою досягнення операційної цілі «Інфраструктура, стійка до безпекових, соціальних та економічних викликів» були встановлені наступні завдання: розвиток розподіленої генерації електричної енергії в територіальних громадах; розвиток генерації електричної енергії з відновлюваних джерел та застосування установок зберігання енергії в системах централізованого водопостачання та водовідведення в територіальних громадах; розвиток енергетичних кластерів та виробництва біогазу на базі потужностей з очищення стічних вод та осаду; розроблення та впровадження муніципальних і регіональних енергетичних планів; впровадження систем енергетичного менеджменту в органах місцевого самоврядування, комунальних підприємствах та систем енергомоніторингу громадських і житлових будівель [7].

Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2030 року, затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2024 р. № 761-р констатує, що повномасштабна збройна агресія суттєво вплинула на функціонування галузі відновлюваної енергетики. Також визначені напрями розвитку відновлюваної енергетики. Серед, яких можна виділити: будівництво високоманевреної генерації, у тому числі газотурбінних установок або газопоршневих двигунів, з можливістю швидкого пуску/зупину; будівництво нової мережевої інфраструктури, підстанцій та міждержавних перетинів; добудова гідроакумуючих електростанцій; розвиток та будівництво установок зберігання енергії [8].

Водночас слід відзначити, що Національна економічна стратегія на період до 2030 року, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179 не передбачає положень щодо відновлення об'єктів інфраструктури, що пов'язано з тим, що дана стратегія була прийнята ще до повномасштабного вторгнення російської федерації. Хоча вона і передбачає спеціальний напрям «енергетика». Так, за цим напрямом визначені наступні стратегічні цілі: забезпечення високого рівня енергетичної безпеки та інтеграція України в європейський енергетичний ринок; забезпечення функціонування розумної, модернізованої та надійної енергосистеми, яка повністю задовольняє вимоги та потреби кінцевих споживачів; забезпечення функціонування вільних, ефективних та конкурентних ринків; підвищення енергоефективності економіки та забезпечення екологічності енергетичного сектору [9].

Отже, аналіз програмних та стратегічних документів дає підстави стверджувати, що енергетика, зокрема відновлення енергетичної інфраструктури, залишається у фокусі уваги органів державної влади, що своєю чергою, сприятиме формуванню стійкої енергетичної системи та забезпеченню енергетичної безпеки України в післявоєнний період.

Список використаних джерел

1. Масовані ракетні обстріли енергетичної інфраструктури. URL: <https://mvs.gov.ua/news/obstrili-energeticnoyi-infrastrukturi> (дата звернення: 12.08.2025)
2. Стабільне проходження минулої зими – перемога для всієї енергетичної галузі. URL: <https://mev.gov.ua/novyna/stabilne-prokhodzhennya-mynuloiyi-zymy-peremoha-dlya-vsiyeyi-enerhetychnoyi-haluzi> (дата звернення: 16.08.2025)
3. Five Energy Sector Lessons from Ukraine. URL: <https://brodies.com/insights/oil-and-gas/five-energy-sector-lessons-from-the-front-line-in-ukraine> (дата звернення: 16.08.2025)
4. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2050 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2023 р. № 373-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-enerhetychnoi-stratehii-ukrainy-na-period-do-2050-roku-373r-210423>
5. Про схвалення Бюджетної декларації на 2026-2028 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 червня 2025 р. № 774. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/774-2025-%D0%BF#Text>
6. Про схвалення Стратегії розвитку сфери електронних комунікацій України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 червня 2025 р. № 546-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/546-2025-%D1%80#Text>
7. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#n11>
8. Про затвердження Національного плану дій з відновлюваної енергетики на період до 2030 року та плану заходів з його виконання: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2024 р. № 761-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-2024-%D1%80?utm_source=chatgpt.com#Text
9. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#n25>

Section: Marketing and Advertising

MARKETING TOOLS AND COMMUNICATIONS IN THE DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN FLORISTRY MARKET

Kushniruk Tetiana

Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor
Department of Horticulture and Land Management
Higher Educational Institution «Podillia State University»,
Kamianets-Podilskyi, Ukraine

Abstract. The article analyzes the current state of the floristry market in Ukraine and identifies the key factors of its development. The marketing tools and channels of communication with consumers used by market participants are considered. An integrated approach to the use of traditional and digital marketing tools to increase the competitiveness of floristic companies is proposed. Directions for further research on improving marketing strategies and introducing innovations in the field of floristic services are identified.

Keywords: floristic market, marketing tools, communications with consumers, digital marketing, competitiveness, floristry, digital platforms, PR activities, SMM communications, market development.

Introduction. The Ukrainian floral market plays an important role in shaping the aesthetic and socio-cultural needs of the population, contributing to the improvement of the quality of life. In the context of growing competition and dynamic changes in consumer preferences, the effective use of marketing tools and communications is a key factor in the successful development of the industry. The study of marketing strategies in the floral industry allows us to identify effective ways to increase the competitiveness of enterprises and strengthen their market position.

The purpose: to analyze the current state of the Ukrainian floristic market, identify key marketing tools and communication channels that affect interaction with consumers, and offer recommendations for improving the competitiveness of enterprises in the industry.

Results and discussion. In the current economic environment, the Ukrainian floristic market is showing a steady upward trend, which is leading to increased competition among business entities. The main product of this market is flowers, which are in stable demand regardless of the season and macroeconomic situation. At the same time, floral products perform not only consumer but also socio-cultural functions, contributing to the formation of the need for aesthetics and improving the quality of life of the population. Market research shows that activities in the field of floristry are characterized by a high level of profitability, which stimulates active competition in the market.

According to recent analytical reviews, the volume of the Ukrainian floristic market in 2022-2023 was estimated at approximately USD 250-270 million with an average annual growth rate of 10-15%, and as of 2025, this figure is expected to grow further [1].

The key factors of competition are the use of digital marketing strategies, pricing policy, and differentiation of the product range, which ensures adaptation to the needs of consumers and enhances the customer focus of market players [2].

In scientific works, floristry is most often considered as a type of decorative and applied art or design associated with the creation of compositions from living or dry plant materials [3-4]. In particular, the authors emphasize the artistic component of floristry, which is manifested in the formation of harmonious decorative objects from various natural and artificial elements. At the same time, some researchers focus on the emotional and spiritual aspects of floristry as a means of creative expression [5-6]. In the modern scientific literature, floristry is mainly considered as a branch of decorative and applied arts and design activities. In such studies, attention is focused on the aesthetic principles of building compositions, stylistic trends, rules for working with floral material, etc. However, the issues of marketing specifics of the floral market enterprises, peculiarities of product promotion and interaction with consumers have not been sufficiently studied. Therefore, given the high level of competition and dynamic changes in consumer preferences, it is important to analyze marketing strategies, communication channels and tools for influencing the target audience in the field of floristic services.

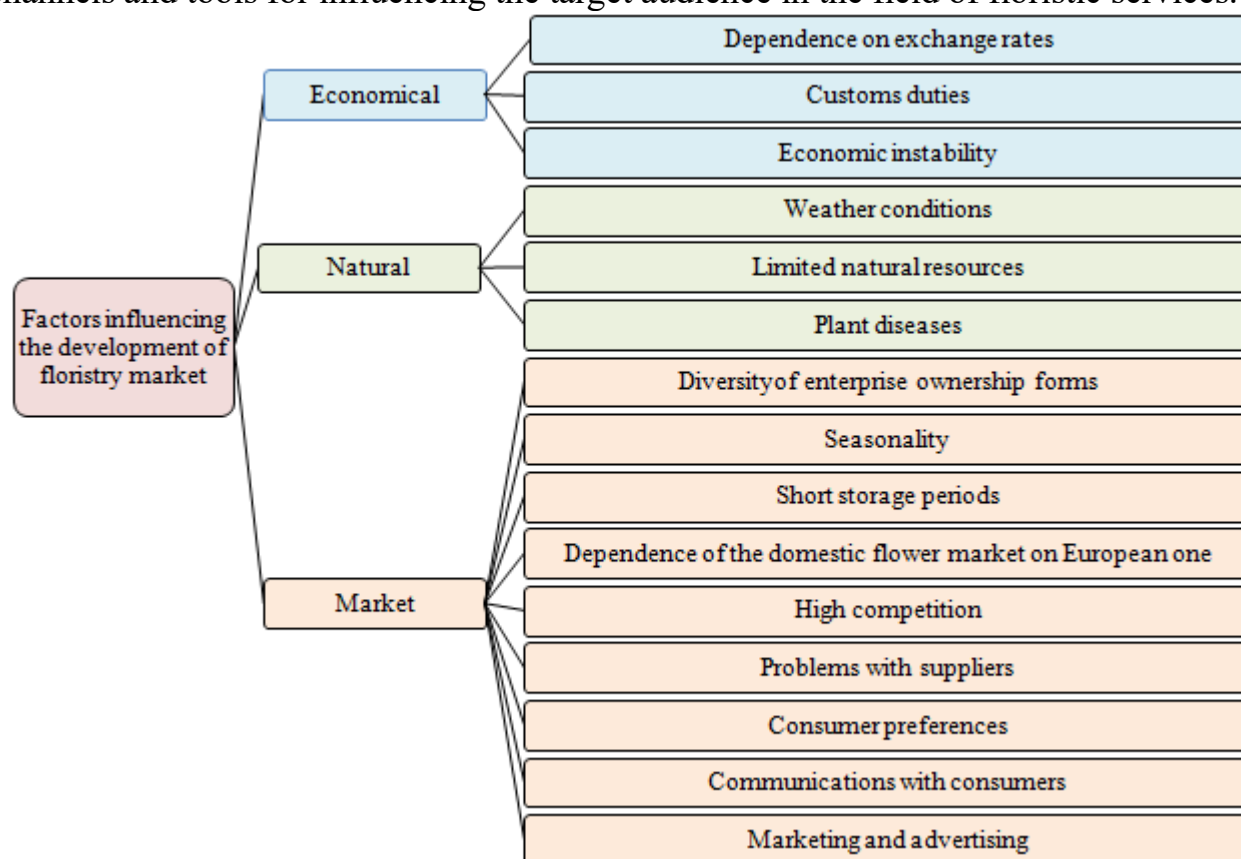

Figure 1. Classification of factors influencing the development of the floristry market in Ukraine
 * data generated by the author based on [7-8]

Looking at the floristry market through the prism of marketing activities, we can identify a number of key factors that determine its functioning and development dynamics. A systematic presentation of these factors is shown in Figure 1.

As can be seen from Figure 1, most of the factors belong to the market group. Among the main tools that influence the formation and development of the floristry market, marketing and communications with consumers play a significant role. Their effective application helps to increase market capacity and share, enhance the competitiveness of business entities, form a positive image of companies, etc. We propose to consider the following tools of marketing and communication with the target audience, which are summarized in Table 1, as key for participants in the modern floristry market.

Table 1 - Marketing and consumer communication tools in the floristry market

Tool	Description	Example
Promotional communications		
Outdoor advertising	Billboard 3×6 m, the most common format	Used by almost all florist shops, including 3D banners
	Supersite (superboard) - a structure on a high support with three sides; dimensions 15×5, 12×3, 12×4 m	Used by large chain florist companies
	Firewall is an advertising structure on the facades of buildings, the dimensions depend on the area of the wall	Placed on the facades of shops or shopping centers
	Advertising pylon box with metal frame and plexiglass, with backlight	Installed near shops in shopping areas
	The bracket panel is a small structure that is attached to the wall	Used for signs and small advertisements on facades
	Banner advertising fabric, usually on fences or facades	Banners on the fences of flower shops in cities
	Stained glass stickers film with light effects, glued to glass	Decorate store windows
SMO communications		
Own website / online store	Presentation of goods and services, photo galleries, list of services	Сайти квіткових магазинів із доставкою по Україні
Electronic directories	Placing information about the store in services such as 2Gis, Google Maps	Інформація про магазини квітів у онлайн-картах і довідниках.
Classifieds sites	Publication on popular Ukrainian platforms: OLX, Prom.ua, bulletin boards	Placing flower shop offers on Ukrainian platforms
Contextual advertising	Advertising in search engines (Google, Ukrainian search services)	Targeted advertising for Ukrainian regions
Diverse content	Creating PDF, video, audio for promotion	Video reviews of bouquets, floral arrangements on popular platforms
SMM communications		
Social media management	Active maintenance of pages on social networks: Facebook, Instagram, Telegram, etc.	Flower shop communities with promotions and news
Instagram advertising	Business pages, posts, targeted advertising, collaboration with bloggers	Promotion via Instagram with Ukrainian bloggers
Live video	Broadcasting and publishing live videos	Live broadcasts with demonstrations of bouquet creation, master classes
Chat-bots	Automation of marketing activity through Telegram bots	Bots that send customers information about new arrivals and promotions
Mobile advertising		
SMS newsletter	Advertising messages for customers, information about promotions	Newsletter in Ukrainian about holiday discounts

Continuation of Table 1

Tool	Description	Example
PR communications		
Press articles	Publications in specialized Ukrainian magazines and online publications	Magazines of floristry, design, decorative and applied arts, arrangements, etc.; articles in Ukrainian online media
Press seminars	Holding thematic events in accordance with the seasonality of the florist market	Seminars on the topics "Spring Floristry", "Florism and Business", etc.
Master classes	Educational activities for the population	Floristry workshops themed around holidays and seasons
External PR campaigns	Social actions for landscaping, cleaning in city parks	Planting flowers, participating in community events
Staff appearance	Branded staff attire for internal communication	Staff in branded "flower fairies" clothing
Sales promotion		
Flower crossing	Exchange of seeds, potted plants between clients	Organizing plant exchanges in florist shops
Discount coupons	Coupons to attract buyers with different income levels	Distribution of discount coupons, discount promotions on certain days of the week
Music marketing	Music that creates a positive mood for customers	Using calm and pleasant music in stores
Aroma marketing	Using pleasant smells to increase the attractiveness of the store	The smell of fresh baked goods, coffee, or flowers indoors
Exhibitions		
Participation in exhibitions	Participation in regional and national exhibitions to establish contacts and sales	Exhibitions of flowers, plant growing and landscape design organized in Ukraine and abroad

* data generated by the author based on [1-2; 7-8]

The use of such marketing tools and communication channels, including digital technologies, social networks, mobile advertising, and PR activities, will ensure effective interaction of florist companies with their target audience and help strengthen their positions in the market.

Conclusions. As a result of the analysis of the current state of the floristry market in Ukraine, it was found that this industry is characterized by stable growth and high competition. Important factors for success are not only the quality of products, but also the effective use of marketing tools and communication channels that contribute to attracting and retaining the target audience. Of particular importance are digital platforms, social networks, mobile advertising and interactive forms of interaction with consumers.

The generalization of marketing tools shows that a comprehensive approach combining traditional outdoor advertising, PR activities, modern SMO and SMM communications ensures maximum market coverage and increases the competitiveness of enterprises. It is recommended to strengthen the role of content marketing, live video broadcasts and the use of chat-bots for personalized interaction with customers, which corresponds to the trends of digital market transformation.

Given the dynamic development of consumer preferences, further research should be aimed at improving marketing strategies with an emphasis on innovative communication technologies and customer behavior analysis. The practical implementation of integrated marketing approaches will contribute not only to

increasing market share, but also to the formation of stable trusting relationships with consumers, which is a key factor for success in conditions of increased competition.

References

1. Shvarts, I., Bezsmertna, O., Kraievska, A., & Peleshok, A. (2023). Prospects for the development of the Ukrainian flower market based on the modern logistics approach. *Bulletin of Khmelnytskyi National University*, (2), 97–103. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-316-2-14>
2. Stepasiuk, L., & Usov, R. (2025). Influence of behavioral economics on the development of the floriculture industry. *Economics and Society*, (74). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-74-140>
3. Etheredge, C., DelPrince, J., & Waliczek, T. (2024). Perceptions of environmentalism and the use of sustainable floral design practices by professional florists. *HortTechnology*, 34, 812–818. DOI: <https://doi.org/10.21273/HORTTECH05546-24>
4. Adebayo, I., Pam, V., Arsad, H., & Samian, M. (2020). The Global Floriculture Industry: Status and Future Prospects, 1-14. DOI: <https://doi.org/10.1201/9781003000723-1>
5. Pérez Carreño, F. (2021). Aesthetic normativity and the expressive perception of nature. *Studi di estetica*, 19(4), 133–151. DOI: <https://doi.org/10.7413/18258646153>
6. Uliana, K., Kolesnikova, O., Ishchenko, Y., & Bulychov, V. (2023). Analysis of trends in the development of floriculture in Ukraine, 157-166. DOI: <https://doi.org/10.22616/esrd.2023.57.016>
7. Karpun, O. V. (2020). Conceptual model of floriculture supply chain management. *Intellectualization of Logistics and Supply Chain Management*, 4, 41–52. DOI: <https://doi.org/10.46783/smart-scm/2020-4-4>
8. Bolila, S., & Kyrychenko, N. (2021). Marketing research of the regional florist market as a guideline for decision making on the development of the flower business. *Efektivna ekonomika*. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.4.95>

Section: Medicine

WORK WITH VIRTUAL PATIENTS WHILE STUDYING THE COURSE CLINICAL IMMUNOLOGY AND ALLERGOLOGY AT A MEDICAL UNIVERSITY

Liashuk Ruslana Petrivna

Associate Professor,
Department of Clinical Immunology,
Allergology and Endocrinology
BSMU
Ukraine

Abstract. Working with virtual patients on platforms like CASUS and OpenLabyrinth is a crucial element of modern medical education, particularly in clinical immunology and allergology. These platforms allow students to gain practical skills in a safe environment that simulates real clinical situations. The platforms provide interactive learning, enabling medical students to improve their diagnostic and treatment skills without risk to patients [1].

Keywords: online platform, CASUS, OpenLabyrinth platform, clinical immunology, allergology.

CASUS is an online platform for clinical case simulation that allows the creation of virtual patients for student training. It uses a **case-based learning** approach, which is an effective tool for developing critical thinking and decision-making in medical practice [2].

The main advantages of working with virtual patients on the **CASUS** platform are:

- **Realistic scenarios:** CASUS offers a large collection of clinical cases, including rare diseases and complex medical situations, allowing students to encounter scenarios that may be absent in real clinical settings due to limitations or the rarity of the diseases [3].

- **Interactive learning process:** Students have the opportunity to work with virtual patients through several stages – from the initial patient examination to diagnosis and treatment selection. At each stage, students receive feedback, which allows them to correct their actions and develop decision-making skills [4].

- **Evaluation and feedback:** The platform provides interactive evaluation, where students receive a detailed analysis of their decisions, enabling them to understand which steps were correct and which need improvement. This includes not only clinical aspects but also ethical issues that may arise during treatment [5].

Example of Virtual Patient Use

A student can work with a virtual patient who has symptoms that may indicate an allergic reaction or an immune system disorder. The student begins by analyzing the

patient's medical history, evaluating symptoms, ordering necessary lab tests, and then making decisions about further treatment or diagnostic steps. After each stage, the student receives an explanation of why their decisions were or were not correct, along with recommendations for better approaches [6].

OpenLabyrinth is a tool for creating interactive clinical scenarios, which is also focused on virtual learning through case-based methods. It is a system for creating interactive "labyrinths" that allow students to navigate through different clinical stages, making decisions at each step.

Here are the key features of OpenLabyrinth [7]:

- **Interactive Clinical Scenarios:** OpenLabyrinth enables the creation and completion of clinical scenarios where a student's decisions lead to different outcomes. This helps them understand how specific actions can influence the result and increases their awareness of the consequences of medical decisions.

- **Handling of Situational Variability:** Due to the "labyrinth" structure, each of a student's decisions leads to a new sequence of events. This allows them to learn how a single mistake or correct choice can change the entire course of a clinical case. This fosters a deeper understanding of cause-and-effect relationships in medical practice.

- **Support for an Interdisciplinary Approach:** Since medical cases typically involve several disciplines, OpenLabyrinth allows for the integration of various aspects of clinical practice (e.g., therapy, diagnostics, surgery, immunology, and allergology). This makes the learning process more comprehensive and realistic [8, 9].

Example of Virtual Patient Use

In the OpenLabyrinth platform, a student can work with a patient suffering from an allergic reaction to medication or other allergens. The student can assess the patient's symptoms, make a preliminary diagnosis, select treatment measures (for example, prescribing antihistamines or corticosteroids), and go through several stages of treatment and monitoring the results. Each stage develops depending on the decisions made [10, 11].

Advantages of working with virtual patients on these platforms:

1. **Safety and Reduced Stress for Students:** Students can experiment with various diagnostic and treatment options without fear of harming real patients. This allows them to build confidence in their skills and make decisions in uncertain situations [12].

2. **Study of Rare and Complex Cases:** The platforms allow students to work with situations that might be rare or not encountered during clinical internships, such as complex immune disorders or severe allergic reactions. This prepares them for such cases in the future.

3. **Evaluation and Feedback:** Since the platforms provide interactive feedback, students can learn from their mistakes. They receive explanations for each step and recommendations for further development [13, 14].

Conclusions

CASUS and OpenLabyrinth are essential tools for medical education, allowing students to gain invaluable experience working with clinical cases through virtual

patients. They help develop clinical skills, critical thinking, and preparedness for real-world medical practice. These platforms assist students in better understanding disease mechanisms, particularly in the fields of immunology and allergology, and enable them to train in conditions that closely simulate reality [14].

References

1. Gonzalo, J. D., Bostwick, T. (2016). Case-based learning in medical education: An overview and application to medical simulation. *Simulation in Healthcare*, 11(3), 211-215.
2. Sieb, M., Langenbach, M. (2019). CASUS: A Virtual Patient Simulation Platform for Medical Education. *Medical Education Online*, 24(1), 1622259.
3. Böck, A., Zepf, K. (2017). Simulation-based medical education: A step towards better decision-making skills in clinical practice. *Journal of Medical Education*, 21(4), 125-130.
4. Cook, D. A., Triola, M. M. (2009). Virtual Patients: A Critical Review. *Academic Medicine*, 84(6), 784-791.
5. Issenberg, S. B., McGaghie, W. C., Petrusa, E. R., & Lee Gordon, D. (2005). Features and uses of high-fidelity medical simulations that lead to effective learning: A BEME systematic review. *Medical Teacher*, 27(1), 10-28.
6. Torkington, J., Smith, S., Rees, J. (2000). The Role of Simulation in Surgical Education. *Medical Education**, 34(1), 28-34.
7. Nestel, D., Tierney, T. (2007). The human factor: Simulation-based learning in medical education. *Medical Education*, 41(10), 1008-1010.
8. Kneebone, R. (2003). Simulation in surgical training: Educational issues and practical implications. *Medical Education*, 37(3), 267-273.
9. Davis, D. A., Rethans, J. J. (2005). Simulation in medical education: An overview. *Medical Education*, 39(2), 101-109.
10. Pauley, J. L., O'Brien, K. L. (2008). OpenLabyrinth: A virtual patient simulation tool. *Medical Teacher*, 30(6), 541-545.
11. Davis, N., Champion, J. (2010). The impact of virtual patient simulation on clinical decision-making in medical education. *Journal of Medical Education and Curricular Development*, 7(2), 115-120.
12. Forbes, P., Patel, V. (2011). A multi-disciplinary approach to virtual patient simulations in medical education. *Journal of Interprofessional Care*, 25(3), 211-218.
13. Bok, H. G. J., De Lange, M. L. (2015). Learning from virtual patient simulations: Linking theory and practice. *Medical Education*, 49(6), 608-617.
14. Gaba, D. M. (2004). The future vision of simulation in healthcare. *Quality and Safety in Health Care*, 13(suppl 1), i2-i10.

Section: Oil and Gas Technologies, Engineering and Thermal Power Engineering

ДО ВИБОРУ ЕФЕКТИВНИХ МЕТОДІВ ЗНИЖЕННЯ ПРОНИКНОСТІ ПРИСТОВБУРНОЇ ЗОНИ СВЕРДЛОВИНИ

Бейзик Ольга Семенівна

к. т. н., доцент

Кафедра буріння свердловин

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Україна

Під час спорудження нафтових та газових свердловин формують стовбур у масиві гірських порід, порушуючи його цілісність. Внаслідок цього виникають умови для зниження міцності пройдених інтервалів, зміни їх проникності та пористості, що призводить до втрати стійкості, а в подальшому – виникнення інтенсивних осипань та обвалювань стінок свердловини. Найчастіше інтенсивність осипань та обвалювань зростає під впливом тектонічних порушень, як гірничогеологічної складової, та фільтрату бурових розчинів, як технологічної складової. Отже, ми можемо знижувати ймовірність виникнення цих ускладнень, зменшуючи вплив фільтрату бурового розчину, який призводить до змочування гірських порід і, як наслідок, їх гідратацію та набухання.

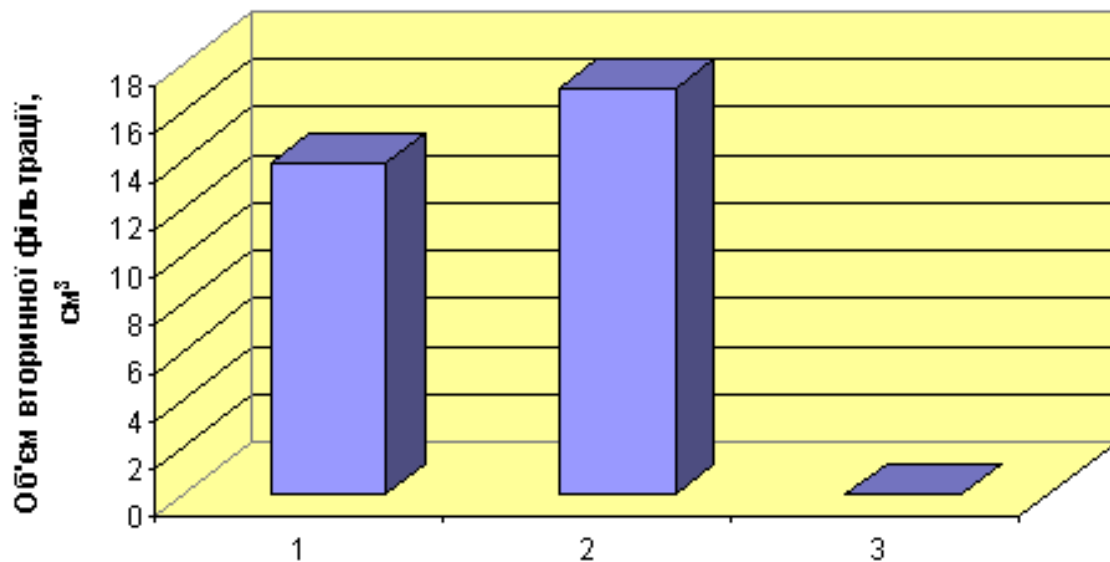
Набухання глинистих мінералів супроводжується збільшенням їх об'єму та збільшенням тиску в масиві, ущільненням пористих порід, зменшенням сил зчеплення в мінералах на молекулярному рівні, переміщенням масиву у стовбур свердловини, тобто в бік найменшого опору за рахунок розклинювального тиску, граничного напруження зсуву глинистих мінералів, швидкості набухання, наявності зон з пониженим перепадом тиску тощо.

Високий показник фільтрації спричиняє формування пухкої кірки великої товщини, яка зменшує також діаметр стовбура свердловини і може бути причиною різних ускладнень, зокрема, збільшення сил тертя під час обертання бурильної колони, затягування під час СПО, прихоплення колони труб від заклинювання під дією обвалювань та осипань стінок свердловини. Одним із шляхів зниження об'єму проникнення фільтрату у гірський масив може бути зниження показника фільтрації в умовах свердловини такими реагентами, які забезпечуватимуть формування тонкої, щільної непроникної кірки на стінках свердловини. Маємо враховувати, що під час зупинки циркуляції розчину на стінках формується фільтраційна кірка більшої товщини і меншої щільності, яку прийнято називати статичною, а під час руху розчину у затрубному просторі верхній її шар змивається і таку сформовану кірку називають динамічною [1].

Інтенсивність проникнення фільтрату через сформовану якісну фільтраційну кірку суттєво знижується у ході циркуляції розчину навіть під дією значного перепаду тиску у свердловині завдяки малим розмірам капілярів у ній.

У практиці буріння свердловин було відзначено, що внесення гідрофобних матеріалів сприяють зниженню проникності фільтраційної кірки, але в умовах впливу складних гірничогеологічних чинників цього недостатньо і надихнуло на створення рецептури герметизувальної системи, яку можна нанести на стінку свердловини тонким шаром [2, 3].

У ході лабораторних експериментів досліджували моделі фільтратів бурових розчинів різної мінералізації, які просочували через фільтраційну, герметизовану різними типами сумішей. За результатами досліджень побудовано діаграми, наведені на рис.1.

- 1 – нанесення на кірку суміші мазуту та попередньо про гідратованої глини;
- 2 – нанесення на кірку суміші окисленого бітуму та глини;
- 3 – нанесення на кірку суміші мазуту, глини та спеціальної речовини.

Рисунок 2 – Діаграми залежності проникності фільтраційної кірки від типу суміші

З наведених діаграм бачимо, для рецептури 3 (суміші мазуту, глини та спеціальної речовини) впродовж 24 годин фільтрація відсутня, тобто об'єм прісного фільтрату у цьому дослідженні дорівнював нулю [2, 3].

Отже, інтенсивність обвалювань та осипань стінок свердловини приурочена найчастіше до тектонічно порушених відкладів аргілітів, алевролітів та глинистих сланців. Фільтрат бурового розчину проникає у стінки свердловини на значну віддаль та знижує ослаблені сили зчеплення у гірському масиві. Внаслідок цього збільшується розмір тріщин та зростає інтенсивність набухання порід. Для зниження проникності фільтраційної кірки та ізоляції нестійких горизонтів рекомендується наносити на стінки свердловини герметизувальну систему, до складу якої входить мазут, продиспергована жовта глина та спеціальна речовина, яка забезпечує якісне щільне нанесення речовини на фільтраційну кірку та зниження її проникності до нульового значення.

Список використаних джерел

1. Коцкулич. Я.С. Оринчак М.І., Оринчак М.М.. Бурові промивні рідини (2008) Івано-Франківськ, Факел.
2. Оринчак. М. І. Удосконалення технології запобігання обвалювань та осипань стінок свердловини (2015). Бейзик О.С., Чудик І.І., Кирчей О. І. Розвідка та розробка нафтових і газових родовищ, №2 (55).
3. Оринчак. М. І. Чудик І.І., Бейзик О.С., Волошин В.В. (2014). Герметизуюча суміш для стінок свердловини Патент 87986 Україна МПК⁵¹ С09К 8/00. Бюл. №4.

Section: Pedagogy, Philology and Linguistics

РОЗВИТОК ГЛОБАЛЬНИХ НАВИЧОК У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ У ПРОЦЕСІ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ

Костолович Марія Ігорівна

к.п.н., доцент

Кафедра природничих наук

Рівненський державний гуманітарний університет, Україна

У сучасному глобалізованому світі освіта відіграє вирішальну роль у підготовці майбутніх фахівців, здатних ефективно функціонувати в багатокультурному, динамічному та взаємозалежному середовищі. Особливої актуальності набуває підготовка майбутніх учителів географії, адже саме ця дисципліна дозволяє осмислити просторові, соціально-економічні та екологічні процеси, що відбуваються на глобальному рівні. Саме тому розвиток глобальних навичок у здобувачів географічних спеціальностей є не лише бажаним, а й необхідним компонентом їхньої професійної підготовки.

Під терміном «глобальні навички» (або «глобальні компетентності») розуміється сукупність умінь, що дозволяють особистості критично мислити, взаємодіяти з представниками інших культур, аналізувати глобальні проблеми та брати активну участь у їх вирішенні. Ці навички включають: інформаційну та цифрову грамотність, екологічну свідомість, здатність до міждисциплінарного мислення, навички дослідження, комунікації, співпраці, а також толерантність і повагу до культурного різноманіття.

Система підготовки майбутніх учителів географії має інтегрувати розвиток цих навичок у всі етапи навчального процесу. Як стверджує В. Носаченко, підготовка до безперервного професійного розвитку вимагає створення педагогічних умов, що стимулюють самостійну пізнавальну активність, критичне мислення, здатність до саморефлексії та творчого вирішення проблем [1]. Це передбачає не лише засвоєння навчального матеріалу, а й активне залучення студентів до науково-дослідної діяльності, що є важливим чинником формування глобальних компетентностей.

Участь у дослідницькій діяльності дозволяє студентам опанувати методи аналізу, синтезу, інтерпретації та візуалізації просторової інформації. Вони навчаються працювати з географічними інформаційними системами (ГІС), аналізувати соціально-економічні дані, проводити польові спостереження та опитування. Такі форми навчання не лише розширюють професійний світогляд студентів, але й формують у них практичні навички, що відповідають вимогам сучасного ринку праці.

Окрему увагу слід приділити розвитку педагогічного консультування як складової професійної діяльності вчителя. За дослідженням Ю. Костюшко та Т. Білошицької, сучасний педагог має бути готовим до підтримки учнів у складних навчальних і життєвих ситуаціях, що вимагає високого рівня комунікативної та соціальної компетентності [2]. Саме дослідницька діяльність, зокрема аналіз освітніх кейсів, розробка психолого-педагогічних проєктів і вивчення потреб учнів, сприяє розвитку цих якостей у майбутніх учителів.

На думку В. Носаченка, методологічне забезпечення підготовки майбутніх учителів географії повинне включати інтеграцію інноваційних підходів, таких як проєктне навчання, проблемно-орієнтоване навчання, міжнародна академічна мобільність тощо. Це дозволяє створити умови для занурення студентів у глобальний освітній контекст і стимулює формування у них професійної мобільності, гнучкості та адаптивності [3].

Варто також наголосити, що формування глобальних навичок має системний характер і вимагає підтримки з боку викладачів, адміністрації закладу вищої освіти та освітньої політики в цілому. Доцільним є впровадження міждисциплінарних курсів, модулів з глобальної освіти, участі в міжнародних проєктах, онлайн-курсах та вебінарах, спрямованих на поглиблення знань про глобальні проблеми людства.

Таким чином, розвиток глобальних навичок у майбутніх учителів географії у процесі дослідницької роботи є стратегічно важливим напрямом підготовки сучасного педагога. Саме дослідницька діяльність, зокрема аналіз освітніх кейсів, розробка психолого-педагогічних проєктів і вивчення потреб учнів, сприяє розвитку таких якостей. Це допомагає майбутнім педагогам не лише краще розуміти мотивацію та поведінку школярів, а й знаходити індивідуальний підхід до кожного учня, що є основою інклюзивної та етичної освіти.

На думку В. Носаченка, методологічне забезпечення підготовки майбутніх учителів географії повинне включати інтеграцію інноваційних підходів, таких як проєктне навчання, проблемно-орієнтоване навчання, міжнародна академічна мобільність тощо [2]. Це дозволяє створити умови для занурення студентів у глобальний освітній контекст і стимулює формування у них професійної мобільності, гнучкості та адаптивності. Дослідницька робота у таких умовах не лише набуває практичного значення, а й перетворюється на інструмент пізнання світових тенденцій в освіті, економіці, екології.

Формування глобальних навичок має системний і міждисциплінарний характер. Тому доцільним є запровадження міжгалузевих курсів, інтеграція модулів з глобальної освіти, активне залучення здобувачів до участі в міжнародних програмах, конференціях, стажуваннях, онлайн-курсах та вебінарах. Це сприяє розширенню світогляду, формуванню аналітичного мислення та усвідомленню значущості сталого розвитку як головної парадигми XXI століття.

Таким чином, розвиток глобальних навичок у майбутніх учителів географії у процесі дослідницької роботи є стратегічно важливим напрямом підготовки сучасного педагога. Саме дослідницька діяльність створює умови для формування глибокого розуміння глобальних процесів, активної громадянської позиції та здатності транслювати ці знання учням. Такий учитель не лише навчає географії, а й виховує покоління, готове мислити масштабно, діяти відповідально та працювати на благо сталого розвитку світу.

Список використаних джерел

1. Володимир Носаченко. Модель системи підготовки майбутніх учителів географії до безперервного професійного розвитку. Український педагогічний журнал. 2025. № 1. С. 80–92.
2. Ю. Костюшко, Т. Білошицька. Модель підготовки майбутніх учителів до педагогічного консультування. Нові технології навчання. 2020. № 1(94). С. 190–195. <http://www.journal.org.ua/index.php/ntn/article/view/30>
3. В. М. Носаченко. Methodological aspects of training future geography teachers for continuous professional development. *Scientia et societas*. 2023. № 2. С. 110–119. <https://doi.org/10.31470/2786-6327/2023/2/110-118>

CREATING CONDITIONS FOR PSYCHOLOGICAL AND ACMEOLOGICAL SUPPORT FOR TEACHERS DURING PERIODS OF AGE-RELATED CRISES: THE ROLE OF THE HEAD OF THE EDUCATIONAL INSTITUTION

Kirychenko Svitlana

PhD in Education, lecturer

Department of Psychological and Pedagogical Anthropology
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

Psychological and acmeological support is understood as a comprehensive and continuous process of studying, forming, developing, and correcting personal and professional development.

In scientific literature, the main areas of psychological and acmeological support for teachers during periods of age crisis include psychological and acmeological diagnosis, psychological and acmeological education, prevention, counselling, and formative and developmental work [1, 2, 4].

Psychological and acmeological diagnostics assumes that the development of a programme of psychological and acmeological support for the professional development of teachers should be based on determining the level of development of subjective factors and the specifics of objective and objectively-subjective factors at each age stage. At the same time, they address current issues (what is happening and

why) and potential opportunities (what will happen next) for each teacher and the teaching staff as a whole. The role of the manager is to ensure the use of various forms of control (administrative, mutual control, self-control) to track interim results and make timely adjustments to the process.

Psychological and acmeological education. The main goal of this direction is to draw the attention of educational institution managers and teachers to the possibilities of psychology and to eliminate the existing deficit of psychological knowledge, skills and abilities necessary for the successful work of these specialists [3]. The role of the manager is to organise educational work in the form of lectures, discussions, seminars, exhibitions, literature reviews, compilation of bibliographic lists, etc., using various forms – frontal, group, individual.

Psychological and acmeological counselling aims to ensure the activity of a culturally productive personality with a sense of perspective, who acts consciously, is able to develop a variety of behavioural strategies and analyse situations from different points of view. Hence, the main task of the head of an educational institution is to provide the conditions and factors for the creation, awareness and acceptance by teachers of non-standard ways of acting in accordance with the possibilities of culture. The role of the head is to ensure the effective work of the institution's methodological council, psychological and acmeological service and other structural units in order to stimulate the creative activity of teaching staff and develop special recommendations for teachers on how to realise their potential. All this will contribute to the constructive resolution of the age crisis.

Psychological and acmeological prevention. In this case, psychological prevention will be aimed at preventing professional deformations, personal stagnation, the emergence of chronic exhaustion and emotional burnout syndromes or, if they are present, preventing further regression in personality development. The role of the manager is to study the needs and motivations of teachers and their working conditions in order to prevent professional deformations, establish fruitful cooperation with psychological, acmeological and medical services, and organise work with different categories of teachers, taking into account their age, length of service, level of professionalism, etc.

Developmental work. This area of activity may be related to ensuring the necessary factors for successful professional development, such as: material provision of working conditions, material incentives for teachers, raising the social (public) status of teachers, training professional managers, modernising the system of professional development, including modernising the management of educational institutions and the system of professional development for teachers. It is necessary to use monitoring studies, stimulate continuous education – formal, non-formal, informal – and prepare teachers to acquire new experience based on the formation of creative and critical thinking and increased subjectivity.

Work to ensure the subjective factors for the productive resolution of the contradictions of the age crisis is carried out at the level of the teacher's personality and

the teaching staff. Subjective factors play a special role in age development, since most of them simultaneously cause changes and their content, but at the same time change themselves.

Let us consider the main developmental methods and procedures for interacting with the teacher.

Training is a practice of psychological influence based on active methods of group work. It allows for the intensive formation and development of professionally significant skills and abilities in a relatively short time. Training work with teachers can be aimed at acquiring certain socio-psychological knowledge, developing communication skills, reflective skills, the ability to adequately perceive oneself and others, respond flexibly to situations, and adjust norms of personal behaviour and interpersonal interaction. It is also possible to address issues related to improving the socio-psychological climate in the teaching staff.

Self-regulation methods include autogenic training and neuromuscular relaxation techniques. The autogenic training technique is based on self-suggestion. It helps to regulate emotional states, promotes rapid recovery of working capacity, stability, and restraint.

The reflective workshop methodology is based on modelling difficult situations in professional activity and actualising reflective processes. When using reflective practice, such characteristics of professional self-awareness as self-confidence, self-esteem, self-management undergo positive changes, while internal conflict and self-blame are reduced.

The main principles of reflective practice are the principle of problem-solving, equality of positions, direct influence, anticipatory learning, collective activity, 'negative experience,' the formation of a research position, and initial control.

The goal of scientific and practical seminars is the global transformation of the teacher's personality in a short period of time. During the seminar, tasks are performed to restructure the internal system of relationships between 'teacher – student', 'teacher – parents', 'teacher – manager', and to develop optimal behavioural strategies in typical and atypical pedagogical situations. The lesson plan can be structured as follows: compiling a list of problems; their typology and hierarchy; identifying the current level of psychological knowledge, skills, and abilities during the discussion of problems; a lecture-discussion on the research topic; work in small groups followed by a discussion; teaching teachers techniques of perception, understanding, self-control, etc.; solving situational tasks; conducting training; testing (if possible), modification and correction; general discussion of the results of the application of psychological tools by teachers; summarising; formulating conclusions on the specified problem [4].

The development of the teacher's personality and pedagogical activity is possible with the use of pedagogical games, which are essentially an imitation of the teacher's professional activity. Games contribute to increasing interest in pedagogical activity, the educational process, the development of independence, the formation of decision-

making experience, and awareness of role responsibilities. In the course of psychological and acmeological support, it is necessary to take into account the specifics of the age crisis (Table 1).

Table 1 – Psychological and acmeological support for teachers during periods of age-related crises

Problems of psychological and acmeological support	Psychological techniques and areas of activity for managers
The crisis of 23 years	
The desire for independence, the search for individuality, the desire to be a significant person, adaptation	Introduction to monitoring, business games, participation in seminars, consulting, reflection practice
The crisis of 30 years	
Reassessment of values, feeling of loss of momentum; reflection of one's shortcomings	Personal growth training, counselling, professional development
The crisis of 40 years	
The desire for self-actualisation, individuality and unity with culture and society	Participation in monitoring, seminars, professional development
The crisis of 50 years	
The pursuit of individuality, originality and adherence to moral standards, a vision of personal development only within the profession	Promoting continuing education, participating in seminars

Therefore, psychological and acmeological support for teachers during periods of age-related crises requires the provision of the necessary conditions and factors. The main technologies that contribute to the productive overcoming of age-related crises in the professional development of teachers, the formation of subjectivity, cultural productivity, reflective culture, ensuring motivation to achieve, creativity, emotional and volitional self-regulation, and self-actualisation include training, self-regulation methods, reflective workshops, scientific and practical seminars, and pedagogical games. Monitoring can serve to optimise the professional development of teachers. The head of an educational institution needs to pay attention to creating a rich professional environment that encourages teachers to reveal their true professional potential; the presence in this environment of events that can push them to culminations in their professional development and productively overcome the age crisis of professional development; optimising the system of socio-psychological support for the management of the educational institution. The personality of the head themselves will also play a significant role in this process – their professionalism, authority, management style, general and professional abilities, and the quality of their management activities.

References

1. Гречаник, О. Є., & Григораш, О. В. (2019). Формування науково-дослідницької компетентності майбутніх менеджерів освіти. XXXI Міжнародна науково-практична конференція «Trends in the development of modern scientific». Ванкувер, Канада, 216-220. <https://surl.lu/zczyee>

2. Гречаник О. Є. (2020). Удосконалення підготовки та перепідготовки фахівців у системі післядипломної освіти в контексті модернізації системи освіти України. *Управління школою*, 22-24, 2-17. <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/4852>
3. Жарик, Є. А. (2018). Трансформаційне лідерство як запорука успішного управління змінами. *Молодий вчений*, 6 (58), 200-203. <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/4367>
4. Сазонова, Т. О., & Єріна, В. В. (2020). Роль психологічних методів управління у формуванні ефективної діяльності підприємства. *Економічний форум*, 1 (1), 103-109. <https://dspace.pdau.edu.ua/handle/123456789/9384>

РОЛЬ ГЕЙМІФІКАЦІЇ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНИХ КОМУНІКАТИВНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ КУРСУ “ДІЛОВА УКРАЇНСЬКА МОВА”

Мунтян Олександр Олександрович

к. філол. н., доцент

Кафедра філології та перекладу

Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

Сучасна освіта постійно шукає інноваційні підходи до підвищення ефективності навчання, і курс «Ділова українська мова» не є винятком, адже він відіграє ключову роль у підготовці фахівців, здатних ефективно комунікувати в професійному середовищі [1]. Традиційні методи, такі як лекції чи письмові вправи, часто не забезпечують достатнього рівня мотивації та практичного застосування знань. Натомість ігрові методики, що поєднують інтерактивність, креативність і практичну спрямованість, стають дієвим інструментом для формування мовних і комунікативних компетентностей. У цій розвідці аналізуються теоретичні основи ігрових методик, їх практичне застосування у вивченні ділової української мови, результати експерименту, проведеного в Київському національному університеті технологій та дизайну, а також пропонує рекомендації для їх інтеграції в освітній процес.

Ігрові методики в освіті ґрунтуються на концепції гейміфікації, яка передбачає використання ігрових елементів, таких як змагання, рольові сценарії чи нагороди, для підвищення мотивації та ефективності навчання. У контексті ділової української мови ці методики створюють динамічне навчальне середовище, яке сприяє активізації пізнавальної діяльності. Вони виконують кілька ключових функцій: підвищують мотивацію завдяки позитивному емоційному тлу, дозволяють застосовувати знання в моделюванні реальних

професійних ситуацій, розвивають комунікативні навички через рольові ігри та стимулюють творче мислення. Теоретичною основою таких методик є теорія внутрішньої мотивації, що підкреслює значення автономії й зацікавленості [2]. Ці принципи особливо важливі для здобувачів вищої освіти, які потребують практичної спрямованості навчання.

Ділова українська мова як дисципліна має на меті сформувати вміння створювати ділові документи, вести переговори, готувати презентації та дотримуватися професійного етикету. Ігрові методики дозволяють моделювати професійні ситуації, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу та розвитку soft skills. Серед основних типів ігрових технік можна виділити рольові ігри, де студенти беруть на себе ролі учасників ділових ситуацій, наприклад, менеджера чи клієнта, і відпрацьовують навички комунікації. Кейс-методи передбачають аналіз реальних чи вигаданих ситуацій, що вимагають складання документів або вирішення комунікативних завдань. Симуляційні ігри моделюють робочий процес, наприклад, віртуальний офіс, де студенти виконують завдання з ділового листування. Лексичні ігри, такі як «Словниковий пінг-понг» чи «Діловий кросворд», збагачують професійний словниковий запас, а квестові завдання, як-от складання резюме чи підготовка презентації, розвивають комплексні навички.

Практичне застосування ігрових методик можна проілюструвати кількома прикладами. У рольовій грі «Ділові переговори» студенти КНУТД моделювали переговори між дизайнерською компанією та клієнтом, який замовляє брендинг, використовуючи фрази на кшталт «пропонуємо оптимізувати витрати» чи «гарантуємо якість». Це допомогло вдосконалити мовленнєві кліше та навички ведення діалогу. У кейс-методі «Офіційна відповідь на скаргу» студенти склали листи-відповіді на скаргу щодо затримки поставки текстилю, застосовуючи ввічливі форми, такі як «просимо вибачення за незручності» чи «пропонуємо компенсацію», що сприяло формуванню навичок письмової комунікації. Лексична гра «Термінологічний брейн-ринг» передбачала змагання команд у поясненні термінів, таких як «консигнація» чи «форс-мажор», що допомогло студентам швидше запам'ятовувати професійну лексику. Квест «Офісний марафон» включав послідовне виконання завдань, як-от складання резюме для вакансії дизайнера чи підготовка слайдів для презентації, що розвивало багатозадачність.

Ефективність ігрових методик була підтверджена експериментом, проведеним у Київському національному університеті технологій та дизайну у 2024/2025 навчальному році за участю 60 студентів. Студенти умовно були поділені на дві групи: експериментальну, яка навчалася з використанням ігрових методик, і контрольну, де застосовувалися традиційні методи. Експериментальна група брала участь у рольових іграх, кейс-методах, лексичних іграх і квестах, тоді як контрольна група вивчала курс через практичні завдання, письмові справи та самостійну роботу. Оцінка проводилася за трьома критеріями: знання термінології, якість складання документів і навички усної комунікації.

Результати показали, що експериментальна група досягла на 28% вищого рівня засвоєння термінології, на 22% кращої якості письмових документів за критеріями структури, стилю та мовної коректності, а також на 30% вищих показників усної комунікації за впевненістю, аргументацією та використанням професійної лексики. Опитування виявило, що 92% студентів експериментальної групи відчували підвищення мотивації до навчання, порівняно з 45% у контрольній групі. Ці дані свідчать, що ігрові методики значно покращують засвоєння матеріалу та сприяють розвитку практичних навичок.

Ігрові методики мають низку переваг: вони підвищують мотивацію завдяки ігровим елементам, забезпечують контекстне навчання через моделювання професійних ситуацій, розвивають командну роботу та критичне мислення, а також дозволяють адаптувати завдання до рівня підготовки студентів. Проте їх впровадження пов'язане з певними викликами, такими як потреба в додаткових ресурсах, ризик втрати навчального фокусу через надмірне захоплення грою та необхідність підготовки викладачів до модерації ігрових занять.

Для ефективного впровадження ігрових методик у навчальний процес рекомендується інтегрувати їх як доповнення до традиційних методів, наприклад, проводити рольові ігри після вивчення теоретичного матеріалу. Завдання слід адаптувати до професійних інтересів студентів, наприклад, моделювати ситуації, пов'язані з дизайном для студентів відповідної спеціальності. Використання цифрових платформ, як-от Zoom чи Moodle, може підвищити інтерактивність. Важливо розробити чіткі критерії оцінки, що враховують мовну коректність і комунікативну ефективність, а також забезпечити підготовку викладачів через тренінги з гейміфікації.

Ігрові методики є потужним інструментом у вивченні ділової української мови, оскільки вони підвищують мотивацію, сприяють практичному застосуванню знань і розвитку комунікативних навичок. Результати експерименту в Київському національному університеті технологій та дизайну підтверджують їхню ефективність у покращенні засвоєння матеріалу та підготовці фахівців, здатних ефективно комунікувати в професійному середовищі. Подальші дослідження можуть зосередитися на аналізі довгострокового впливу ігрових методик на професійну діяльність випускників і розробці нових форматів ігор для різних спеціальностей.

Список використаних джерел

1. Мунтян, О. О. (2024). Вивчення ділової української мови у закладах вищої освіти: особливості і перспективи. *Modernization of science and its influence on global processes*, 135–138. Bern, Swiss Confederation: International Center of Scientific Research
2. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior*. New York: Plenum Press.

SOME ETHICAL CHALLENGES IN THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TOOLS FOR MEDICAL EDUCATION

Glubochenko Olena

MD, PhD, Associate professor
Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, Ukraine

Artificial intelligence (AI) has been gradually incorporated into medical education systems, creating new models for knowledge spreading and evaluation. This progression from the theoretical AI models to practical, applied tools reflects the wider digital transformation in healthcare and education systems. The application of AI in medical education is potentially transformative opportunity but is also posed with significant challenges. These issues cut across ethical, technical, and educational realms and thus require a strategy to deal with them in totality.

Ethical concerns in medical education related to AI and digital tools center on data privacy, algorithmic bias, and lack of transparency, all of which can erode trust among students and educators.

The integration of AI-driving technologies in medical education often requires access to sensitive data about students and patients. It's vital to maintain trust and fairness in educational measurement by ensuring algorithmic transparency and data protection.

Without strong measures in place there exists a chance for privacy risks, which include unauthorized data access and re-identification of anonymized information. The growing ability of large language models (LLMs) to detect personal information from limited data makes advanced anonymization methods insufficient for protecting patient identities. Medical institutions and universities are encouraged to establish strong data protection protocols, like advanced encryption, stringent access controls and clear that data usage policies to build trust and comply with regulatory requirements [1, 2, 3].

Studies emphasize the urgent need for robust data governance models that present clear responsibilities and establish secure infrastructure to protect all stakeholders. This framework must ensure confidentiality without compromising the functionality or accessibility of AI educational tools [4].

Furthermore, revealed challenges include limited faculty and student awareness regarding data security risks, which could compromise compliance even where policies exist [5].

AI systems may inadvertently perpetuate or amplify existing biases present in training data. Bias can arise from inaccurate data, unequal datasets, or unsuitable algorithm development. If left unaddressed, these biases may result in unjust or unethical evaluations, suggestions, or learning experiences, diminishing trust in AI systems [6, 7, 8].

Research indicates that AI systems can learn from flawed data, which may amplify biases related to gender, race, or socioeconomic status [9, 10].

Generative AI systems in healthcare including medical education applications, face privacy and security threats throughout their lifecycle (from data collection and model building to clinical implementation). These threats include risks of reidentification of anonymized patients' and students' data and exposure of proprietary medical and personal information.

Technologies like federated learning (FL), generative adversarial networks, and blockchain are being explored to enhance privacy preservation in healthcare AI. FL provides a decentralized AI training approach that enables multiple healthcare institutions to collaboratively build machine learning models without sharing raw patient data. This enhances privacy by keeping data local to each institution and protecting sensitive patient information during AI training phases in smart healthcare systems. All these advances require frameworks and special mechanisms to secure privacy in next-generation healthcare IoT networks, which are applicable to AI in medical education contexts involving patient or clinical data [11, 12].

Local Interpretable Model-Agnostic (LIME) techniques and continuous quality checks by clinical experts are effective approaches to detect and mitigate biases in the integration of AI tools. LIME is a widely used technique that explains individual predictions of any black-box AI models by approximating the complex model locally with an interpretable surrogate model.

In healthcare LIME has been applied to enhance the transparency and trustworthiness of AI systems such as diagnostic and prognostic models, improving clinical acceptance and interpretability of machine learning outputs. Studies have found that integration of LIME supports clinician confidence in AI decisions and helps identify influential clinical features driving model predictions [13].

Techniques like LIME, SHAP (Shapley Additive Explanations), and Grad-CAM (Gradient-weighted Class Activation Mapping) are combined to provide comprehensive explanations of deep learning models interpreting medical images (e.g., X-rays, MRIs) [14].

So, the development of comprehensive and broad ethical guidelines that contain a balance of innovation with privacy, the presence of fairness, and academic integrity is fundamental to responsibly using AI tools in medical education. Including information about AI ethics in curricula sensitizes students' awareness to potential risks and will form their future professional responsibilities in employing AI. Institutions must present policies governing data use and rules of AI-assisted content creation and regulate academic behavior to promote accountability. Additionally, multidisciplinary teams including professionals in ethics, educators, and technologists can oversee AI governance.

References

1. Zhui, L., Fenghe, L., Xuehu, W., Qining, F., & Wei, R. (2024). Ethical considerations and fundamental principles of large language models in medical education: Viewpoint. *Journal of Medical Internet Research*, 26, e60083. <https://doi.org/10.2196/60083>

2. D'Souza, R. F., Mathew, M., Mishra, V., & Surapaneni, K. M. (2024). Twelve tips for addressing ethical concerns in the implementation of artificial intelligence in medical education. *Medical Education Online*, 29(1), 2330250. <https://doi.org/10.1080/10872981.2024.2330250>
3. Turner, L., Hashimoto, D. A., Vasisht, S., & Schaye, V. (2023). Demystifying AI: Current state and future role in medical education assessment. *Academic Medicine*, 99(4S) P.S42-S47 <https://doi.org/10.1097/acm.0000000000005598>
4. Weidener, L., & Fischer, M. (2023). Teaching AI ethics in medical education: A scoping review of current literature and practices. *Perspectives on Medical Education*. <https://doi.org/10.5334/pme.954>
5. Alsahafi, Z., & Baashar, A. (2025). Knowledge, attitudes, and practices related to artificial intelligence among medical students and academics in Saudi Arabia: A systematic review. *Cureus*, 17(5), e83437. <https://doi.org/10.7759/cureus.83437>
6. Smith, J., Holder, A., Kamaleswaran, R., & Xie, Y. (2024). Detecting algorithmic bias in medical-AI models using trees. *arXiv preprint arXiv:2312.02959*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2312.02959>
7. Mittermaier, M., Raza, M. M., & Kvedar, J. C. (2023). Bias in AI-based models for medical applications: Challenges and mitigation strategies. *npj Digital Medicine*, 6, 113. <https://doi.org/10.1038/s41746-023-00858-z>
8. Cross, J. L., Choma, M. A., & Onofrey, J. A. (2024). Bias in medical AI: Implications for clinical decision-making. *PLOS Digital Health*, 3(11), e0000651. <https://doi.org/10.1371/journal.pdig.0000651>
9. Mohamed, S., Sitheeqe, M., & Peer, M. (2024). Exploring ethical dimensions of AI-enhanced language education: A literature perspective. *Technology in Language Teaching & Learning*, 6(3), 89–99. <https://doi.org/10.29140/tl.v6n3.1813>
10. Christian, M., & Kitani, L. (2024). Artificial intelligence in education: Ethics & responsible implementation. *Journal of Interdisciplinary Studies in Education*, 13(2). <https://doi.org/10.32674/9rjyjp52>
11. Chen, Y., & Esmailzadeh, P. (2024). Generative AI in medical practice: In-depth exploration of privacy and security challenges. *Journal of Medical Internet Research*, 26, e53008. <https://doi.org/10.2196/53008>
12. Zounkaraneni, Ngoupayou & Gai, Keke. (2025). Blockchain-Based Privacy-Enhancing Federated Learning in Smart Healthcare: A Survey. *Blockchains*, 3, 38. [10.3390/blockchains3010001](https://doi.org/10.3390/blockchains3010001).
13. Hassan, S. U., Abdulkadir, S. J., Mohd Zahid, M. S., & Al-Selwi, S. M. (2025). Local interpretable model-agnostic explanation approach for medical imaging analysis: A systematic literature review. *Computers in Biology and Medicine*, 185, 109569. <https://doi.org/10.1016/j.compbiomed.2024.109569>:
14. Adeniran, A. A., Onebunne, A. P., & William, P. (2024). Explainable AI (XAI) in healthcare: Enhancing trust and transparency in critical decision-making. *World Journal of Advanced Research and Reviews*, 23(03), 2647–2658. <https://doi.org/10.30574/wjarr.2024.23.3.2936>

Section: Psychology

WYSTĘPOWANIE ZABURZEŃ ADAPTACYJNYCH U DZIECI UCHODźCÓW Z UKRAINY W KONTEKŚCIE IDENTYFIKACJI I OCENY STYLÓW WYCHOWANIA W RODZINACH MIGRANTÓW PRZEMÓŚOWYCH

Pukhalska – Dichenko Alona
magistr

Wyższa szkoła bezpieczeństwa
Wydział studiów społecznych w Poznaniu,
Kierunek studiów : „PSYCHOLOGIA”

Streszczenie

Artykuł analizuje zależności między stylami wychowania a nasileniem objawów zaburzeń adaptacyjnych u dzieci uchodźców z Ukrainy, przebywających w Polsce po 24 lutego 2022 roku. Badania przeprowadzono 2,5 roku po rozpoczęciu pełnoskalowej inwazji, co pozwoliło uchwycić długofalowe skutki traumy wojennej i migracyjnej. Pomimo równego dostępu wszystkich rodzin do wsparcia instytucjonalnego, proces adaptacji przebiegał w sposób zróżnicowany, co stało się podstawą do analizy stylów wychowania w rodzinach jako istotnego czynnika wpływającego na efektywność danego procesu.

Słowa kluczowe: rodzina, styl wychowania, dzieci uchodźcze, migracja przymusowa, zaburzenia adaptacyjne, trauma wojenna.

Abstract

The article examines the relationship between parenting styles and the severity of adjustment disorder symptoms in refugee children from Ukraine residing in Poland after February 24, 2022. The study was conducted 2.5 years after the onset of the fullscale invasion, allowing for the identification of the longterm consequences of war and migration-related trauma. Despite equal access to institutional support for all families, the adaptation process varied significantly, which provided the basis for analyzing parenting styles within families as an important factor influencing the effectiveness of this process.

Keywords: family, parenting style, refugee children, forced migration, adjustment disorders, war trauma.

Wstęp

Ważne jest przy tym rozróżnienie terminów "migrant" i "uchodźca", które choć często używane zamiennie, różnią się w znaczeniu prawnym i kontekście społecznym. Każdy uchodźca jest migrantem, jednak nie każdy migrant spełnia definicję uchodźcy. Zgodnie z Konwencją Genewską z 1951 roku, uchodźcą jest osoba, która z uzasadnionej obawy przed prześladowaniem – z powodu przynależności etnicznej,

religijnej, narodowej, politycznej lub do określonej grupy społecznej – nie może lub nie chce korzystać z ochrony swojego państwa. W przypadku milionów obywateli Ukrainy, mamy do czynienia właśnie z przymusową migracją, która nie była wynikiem osobistego wyboru, ale koniecznością wynikającą z bezpośredniego [8].

Ważnym czynnikiem wspierającym bądź utrudniającym proces zdrowienia i adaptacji dzieci z doświadczeniem wojny, jest środowisko rodzinne – w szczególności styl wychowania przyjmowany przez rodziców. Sytuacja przymusowej migracji wywołuje często głębokie zmiany w strukturze rodziny, jej funkcjonowaniu i możliwościach emocjonalnego reagowania na potrzeby dzieci. Rodzice, którzy sami zmagają się z traumą, poczuciem utraty i stresem związanym z integracją w nowym kraju, nie zawsze są w stanie zachować spójność wychowawczą i konsekwencję, co ma bezpośrednie przełożenie na dobrostan ich dzieci.

Badania przedstawione w niniejszej pracy mają charakter opisowo-eksploracyjny i dotyczą zależności pomiędzy stylem wychowania w rodzinie a występowaniem zaburzeń adaptacyjnych u dzieci z Ukrainy.

Obserwacje badaczki wskazują, że część dzieci stosunkowo dobrze przystosowała się do nowych warunków, podczas gdy inne nadal zmagają się z trudnościami emocjonalnymi, problemami szkolnymi i objawami charakterystycznymi dla zaburzeń adaptacyjnych, mimo że minęło już ponad 2,5 roku od wybuchu wojny.

Głównym celem badań było zidentyfikowanie i analiza stylów wychowania w rodzinach migrantów przymusowych (uchodźców) jako czynnika wpływającego na poziom traumatyzacji psychicznej dzieci i młodzieży z Ukrainy. Analiza wyników ujawniła istotne zależności pomiędzy stylem wychowania a dynamiką przystosowania społecznego badanych dzieci, pomimo faktu, iż wszystkie otrzymywały porównywalny zakres wsparcia szkolnego i psychologicznego. Szczególną uwagę poświęcono określeniu zależności pomiędzy dominującym stylem wychowania w rodzinach rozłączonych a nasileniem objawów zaburzeń adaptacyjnych i stopniem obciążenia psychicznego badanych dzieci i młodzieży.

Wykład główny

Na dzień dzisiejszy, od momentu wybuchu wojny w Ukrainie, niezwykle istotnym problemem jest to, w jaki sposób dzieci i młodzież z Ukrainy przeżywają traumę wojenną. Według Walkley M. i Cox T.L., w ujęciu psychopatologicznym trauma definiowana jest jako kategoria zdarzeń wykraczających poza zakres typowych doświadczeń życiowych, których intensywność i charakter przekraczają możliwości adaptacyjne jednostki. [6, s. 123].

Kluczowym kryterium jest tu przekroczenie zdolności adaptacyjnych jednostki – traumatyczny charakter zdarzenia wynika z subiektywnego poczucia bezradności i braku kontroli nad sytuacją. Przykładowo, u dzieci trauma może rozwinać się nie tylko w wyniku doświadczania przemocy bezpośredniej, ale także poprzez długotrwałą ekspozycję na przemoc lub obserwację aktów agresji wobec osób trzecich [3, s. 78-80].

Zgodnie z Halytska – Didukh, wojna w Ukrainie, trwająca nieprzerwanie od 2014 roku, znacząco przekształciła rzeczywistość życiową wszystkich grup wiekowych.

Jednym z najbardziej krytycznych aspektów tego konfliktu jest jego wpływ na kondycję psychiczną ukraińskich dzieci. Doświadczane przez te zjawiska, takie jak strach przed śmiercią, chroniczny niepokój o bezpieczeństwo rodziny oraz destabilizujące poczucie niepewności, nie pozostają bez wpływu i mają tendencję do manifestowania swych skutków w późniejszych etapach życia. W okresie wojny dzieci zaliczane są do grupy o szczególnej podatności na czynniki traumatyczne. Długotrwała ekspozycja na stres, doświadczenia traumatyczne oraz permanentne napięcie psychiczne wywołują niekorzystne efekty w sferze rozwoju umysłowego i emocjonalnego. Liczne badania z zakresu psychologii, analizujące wpływ wojny na zdrowie psychiczne, dostarczają niezbitych dowodów na istnienie poważnych, długoterminowych następstw traumy wojennej dla psychiki dziecka [10, s. 61].

Aktualność podjętej problematyki wynika z obserwacji autorki, że wszystkie dzieci objęte badaniem, doświadczyły traumy wojennej, otrzymywały jednakowe wsparcie ze strony jednostek edukacyjnych – pomoc nauczycieli, możliwość nauki języka, dodatkowe zajęcia oraz wsparcie psychologiczne. Pomimo tego część dzieci stosunkowo szybko i bez większych trudności zaadaptowała się w Polsce, odnajdując się w systemie szkolnym oraz w relacjach z rówieśnikami. Jednak są również dzieci, które – mimo upływu więcej niż dwóch lat od początku wojny – nadal mają trudności w nawiązywaniu kontaktów, osiągnięciach szkolnych, radzeniu sobie z emocjami, a także przejawiają objawy zaburzeń adaptacyjnych.

Jak wskazują Karvatska i współautorze, w populacji dzieci i młodzieży emigrującej do Polski obserwuje się znaczną częstość występowania zachowań dezadaptacyjnych stanowiących funkcjonalną odpowiedź na skumulowany stres migracyjny. Trudności w regulacji afektu, codzienne wyzwania akulturacyjne oraz nieprzepracowana trauma mogą indukować szerokie spektrum reakcji eksternalizacyjnych, w tym systematyczne unikanie obowiązku szkolnego, wzmożoną agresywność werbalną i fizyczną, zachowania opozycyjno-buntownicze, obniżoną tolerancję frustracji, instrumentalne łamanie norm społecznych. Mechanizmem mediującym jest tu często obniżona kontrola impulsów przejawiająca się nadmierną drażliwością i reaktywnością emocjonalną [12, s. 1138 – 1139]

Rutkowski, odwołując się do obowiązującej w medycynie Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych – ICD-10, zauważa, że **zaburzenia adaptacyjne (F43.2)** charakteryzują się zróżnicowanym obrazem klinicznym, obejmującym m.in. przewlekłe napięcie emocjonalne, drażliwość, lęk czy obniżenie nastroju. Objawy te pojawiają się w odpowiedzi na konieczność przystosowania się do istotnych zmian życiowych lub przewlekłych stresorów, niemających jednak charakteru urazu traumatycznego w rozumieniu kryterium diagnostycznego dla PTSD [4, s. 82].

Według Heitzman zaburzenia adaptacyjne (*adjustment disorders*) stanowią odrębną kategorię diagnostyczną zarówno w klasyfikacji ICD-10 (kod F43.2), jak i DSM-IV/DSM-5 (kod 309.xx). Określane są jako reakcje psychiczne na zidentyfikowane stresory psychospołeczne, które – mimo swojego istotnego wpływu

na funkcjonowanie jednostki – nie mają charakteru traumy w rozumieniu klinicznym zespołu stresu pourazowego (PTSD). Stresory wywołujące zaburzenia adaptacyjne nie przekraczają granic zwyczajnego doświadczenia i nie są bezpośrednio związane z zagrożeniem życia ani integralności fizycznej [2].

Uwzględniając powyższe informacje, autorka niniejszej pracy uważa, że w procesie diagnostyki dobrostanu psychicznego dzieci uchodźców z Ukrainy szczególną uwagę należy skierować na ryzyko występowania zaburzeń adaptacyjnych. Złożony charakter doświadczeń tych dzieci – obejmujący traumę wojenną, przymusową migrację, utratę bliskich oraz zakłócenie ciągłości edukacyjnej i środowiskowej – sprawia, że są one szczególnie narażone na chroniczne oddziaływanie stresorów o średnim nasileniu. W konsekwencji może dochodzić do rozwoju objawów dezadaptacyjnych, takich jak obniżenie nastroju, trudności emocjonalne, problemy w zachowaniu i relacjach społecznych. Diagnoza zaburzeń adaptacyjnych wydaje się zatem kluczowa dla opracowania adekwatnych form wsparcia psychologicznego i środowiskowego.

Jak wskazuje Prorok istnieje ryzyko wtórnej wiktymizacji dziecka w wyniku doświadczonej traumy co w dużej mierze zależy od reakcji dorosłych opiekunów. W przypadkach, gdy rodzice sami zmagają się z nierozwiązaną traumą i wykazują deficyty w zakresie regulacji emocjonalnej, dochodzi do szeregu niekorzystnych mechanizmów psychologicznych.

Po pierwsze obserwuje się zjawisko transmisji międzypokoleniowej, w ramach którego dzieci internalizują stany emocjonalne rodziców, takie jak lęk czy dezorganizacja. Proces ten zachodzi m.in. poprzez mechanizmy neurobiologiczne, takie jak rezonans limbiczny.

Po drugie, występują zaburzenia w obszarze przywiązania. Dezadaptacyjne wzorce relacyjne, utrwalane w codziennych interakcjach, prowadzą do dalszego pogłębiania trudności emocjonalnych oraz społecznych.

Z tego względu zaburzenia adaptacyjne należy postrzegać nie tylko jako zaburzenie jednostkowe, ale jako problem o charakterze systemowym, obejmujący całą rodzinę. W związku z tym w diagnozie psychologicznej dziecka konieczne jest uwzględnienie:

- funkcjonowania emocjonalnego rodziców lub opiekunów,
- poziomu spójności i koherencji systemu rodzinnego,
- dominujących stylów komunikacji i wychowania w rodzinie [14, s. 159 – 160].

Dzieci doświadczające traumy psychicznej napotykają istotne ograniczenia w rozumieniu zdarzenia urazowego, wynikające z niedojrzałości rozwojowej w sferze poznawczej, społecznej i neurofizjologicznej. Ograniczenia neuropoznawcze uniemożliwiają pełną integrację znaczenia traumy, prowadząc do fragmentaryzacji wspomnienia – w pamięci utrwalają się głównie sensoryczne i afektywne komponenty doświadczenia. Konsekwencją jest dezintegracja spójnego obrazu rzeczywistości oraz naruszenie podstawowych założeń poznawczych o uporządkowanym świecie.

Podobnie jak dorośli, dzieci reagują na sytuacje traumatyczne w różnorodny sposób, co uzależnione jest od wielu czynników, takich jak wiek, etap rozwoju, indywidualne cechy osobowości, a także jakość wsparcia ze strony otoczenia: rodzina, szkoła albo przedszkole [14, s. 158]). Tu należy podkreślić, że dziecko doświadczające traumy funkcjonuje w kontekście systemowym. Reakcje podsystemów środowiskowych (szkoła, rodzina, społeczność lokalna) na zdarzenie traumatyczne mają istotne znaczenie kliniczne.

Jak wskazuje Wiśniewska, reakcje posttraumatyczne mogą rozwijać się w całych rodzinach i wspólnotach, co może prowadzić do wtórnej wiktylizacji zamiast wsparcia w procesie zdrowienia. Szczególnie istotna jest rola systemu rodzinnego w moderowaniu skutków traumy. Otoczenie społeczne determinuje zatem kierunek procesu terapeutycznego: może zarówno fasylitować powrót do równowagi, jak i pogłębiać następstwa urazowe. Rodzina może zatem funkcjonować jako środowisko terapeutyczne bądź – przeciwnie – jako system niespełniający funkcji wspierających, a nawet indukujący wtórną traumatyzację [7, s. 54 – 55]. Czynnikiem decydującym o tym zróżnicowaniu jest analiza rodziny jako obiektu z systemem wpływu kształtowanym przez proces wychowawczy, z uwzględnieniem różnorodnych stylów wychowawczych stosowanych w rodzinach.

W ramach przeprowadzonych badań przedmiotem analizy stały style wychowania w rodzinach rozłączonych oraz ich wpływ na proces traumatyzacji psychicznej dzieci i młodzieży pochodzących z Ukrainy.

Badania przeprowadzone zostały w maju 2024 roku w Szkole Podstawowej Nr 3 im. Henryka Sinkiewicza, w którym zastosowano dwa autorskie narzędzia diagnostyczne:

Kwestionariusz „Style wychowania w rodzinie” – skonstruowany w celu identyfikacji dominujących wzorców wychowawczych postrzeganych przez dziecko. Narzędzie to pozwala ocenić subiektywne odczucia młodych respondentów dotyczące sposobu komunikacji, kontroli emocjonalnej oraz wsparcia udzielanego im przez rodziców lub opiekunów [1].

Kwestionariusz „Poziom ryzyka zaburzeń adaptacyjnych” (dalej „ZA”) – służący do oceny symptomów dezadaptacji społeczno-emocjonalnej, ze szczególnym uwzględnieniem trudności wynikających z doświadczenia migracji przymusowej, takich jak: lęk, wycofanie społeczne, napięcie emocjonalne czy problemy szkolne [2].

Próbie celową stanowiło 50 uczniów (N = 50) będących dziećmi ukraińskich migrantów przymusowych, formalnie uczęszczających do klas III–VIII polskich szkół podstawowych.

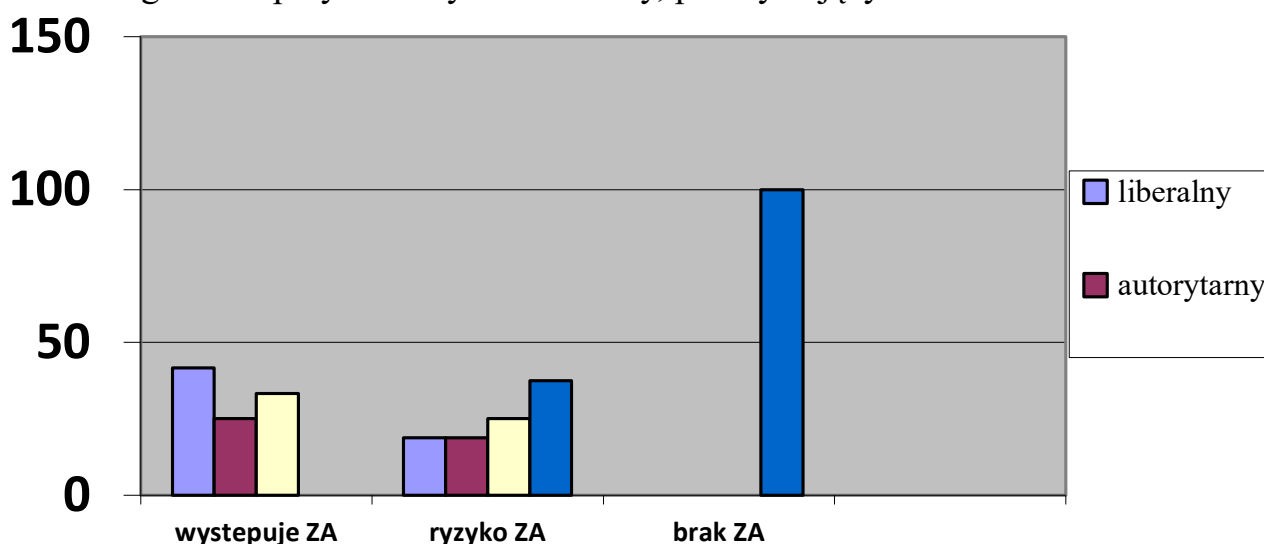
Wyniki otrzymanych badań wskazują, że ponad połowa badanych uczniów (56%) znajduje się w grupie zagrożonej lub dotkniętej zaburzeniami adaptacyjnymi. Należy podkreślić, że wszystkie dzieci objęte są formalnym systemem edukacyjnym i korzystają z porównywalnego zakresu wsparcia szkolnego, obejmującego m.in.: dodatkowe lekcje języka polskiego, pomoc materialną (np. w zapewnieniu przyborów szkolnych), uczestnictwo w zajęciach grupowych i indywidualnych z psychologiem

szkolnym (posługującym się biegle językiem ukraińskim i polskim), a także organizację wydarzeń integracyjnych.

Pomimo szerokiego wachlarza działań wspierających prowadzonych przez szkołę, wysoki odsetek uczniów doświadczających lub zagrożonych zaburzeniami adaptacyjnymi może wskazywać na istotną rolę środowiska rodzinnego jako kluczowego czynnika ryzyka. Może to świadczyć o znaczącym wpływie stylów wychowania w rodzinach migrantów przymusowych na przebieg procesów adaptacyjnych dzieci i młodzieży. Wyniki te stanowią podstawę do pogłębionej analizy czynników rodzinnych – w szczególności stylu komunikacji, struktury relacji oraz przyjętych strategii wychowawczych – jako potencjalnych predyktorów trudności adaptacyjnych w badanej populacji.

Integralne ujęcie związku stylów wychowania z zaburzeniami adaptacyjnymi – podsumowanie danych empirycznych i wywiadów badawczych

Zintegrowana analiza danych ilościowych pozwoliła na wyodrębnienie trójwarstwowego modelu wpływu stylów wychowania na funkcjonowanie adaptacyjne dzieci migrantów przymusowych z Ukrainy, przebywających w Polsce.

Wykres nr 1. Zintegrowany model zależności między stylami wychowania a adaptacją dzieci uchodźców z Ukrainy

[Źródło: opracowanie własne]

Warstwa ochronna – styl demokratyczny

Na podstawie uzyskanych danych można jednoznacznie stwierdzić, że styl demokratyczny pełni funkcję warstwy ochronnej. Zarówno analiza ilościowa, jak i dane uzyskane z wywiadów wykazały, że styl ten charakteryzuje się silnym działaniem protekcyjnym. U żadnego z dzieci wychowujących się w rodzinach o demokratycznym stylu wychowania nie zaobserwowano objawów zaburzeń adaptacyjnych (0%). Dzieci te opisywały relacje z rodzicami jako wspierające, jasne i przewidywalne, co przekładało się na stabilne funkcjonowanie emocjonalne i społeczne.

Zgodnie z wynikami badań jakościowych, styl demokratyczny sprzyja konstruktywnemu przepracowywaniu traumy oraz wzmacnia odporność psychiczną dziecka.

Warstwa ryzykogeniczna – style liberalny i autorytarny

W analizie ilościowej 41,7% dzieci z rozpoznanymi zaburzeniami adaptacyjnymi wskazało styl liberalny, natomiast 25% – styl autorytarny. Dane te znalazły potwierdzenie zarówno w relacjach wywiadowych, jak i w literaturze przedmiotu.

Styl liberalny, mimo deklarowanej bliskości emocjonalnej, w warunkach stresu migracyjnego okazał się niewystarczający do zapewnienia dziecku poczucia bezpieczeństwa psychicznego. Dzieci z tej grupy prezentowały objawy zagubienia, lęku oraz braku struktury w zachowaniu.

Styl autorytarny z kolei potęgował presję, napięcie oraz poczucie braku kontroli nad sytuacją. Dzieci funkcjonowały w stanie chronicznego stresu, przejawiając reakcje oporu, wycofania bądź internalizacji lęku.

Warstwa destabilizująca – style mieszane

U 33,3% dzieci z zaburzeniami adaptacyjnymi występowały mieszane style wychowania: autorytarno-demokratyczny i liberalno-demokratyczny. Brak spójności wychowawczej w tych rodzinach skutkowało u dzieci dezorientacją normatywną, co objawiało się nasilonym napięciem emocjonalnym, niepewnością i chaosem wewnętrznym.

Paradoks stylu demokratycznego – dane z grupy ryzyka

W rozszerzonej analizie odnotowano, że aż 37,5% dzieci należących do grupy ryzyka (bez jednoznacznych objawów, lecz z wysokim poziomem podatności na zaburzenia) wskazało styl demokratyczny jako dominujący w ich rodzinach. Ten pozornie sprzeczny wynik może mieć kilka przyczyn:

- pod wpływem traumy sami rodzice, nawet ci, którzy mają podstawowe założenie demokratycznego stylu wychowania, mogą funkcjonować w sposób niespójny i chaotyczny;

- w warunkach chronicznego stresu (np. wojna, migracja) dochodzi do dezaktywacji funkcji ochronnych stylu demokratycznego;

- skuteczność stylu demokratycznego może być modulowana przez indywidualne cechy dziecka, takie jak poziom odporności psychicznej, wcześniejsze doświadczenia czy temperament.

W rezultacie nawet środowisko wychowawcze, które w teorii powinno sprzyjać adaptacji, w praktyce – w ekstremalnych warunkach – nie zawsze okazuje się wystarczające.

Wnioski ogólne na podstawie danych łącznych:

Styl demokratyczny wykazuje silne właściwości ochronne w grupie dzieci bezobjawowych (100% dzieci bez zaburzeń adaptacyjnych), jednak może być potencjalnie nieefektywny w warunkach chronicznej traumy (37,5% dzieci w grupie ryzyka).

Styl liberalny i autorytarny są jednoznacznie ryzykogeniczne, mimo odmiennych mechanizmów oddziaływania wychowawczego.

Style mieszane okazują się szczególnie destabilizujące – wiążą się z brakiem przewidywalności, niespójnością i dezorientacją dziecka, co dodatkowo pogłębia ryzyko wystąpienia zaburzeń adaptacyjnych w kontekście przymusowej migracji.

Rodzice stosujący demokratyczny styl wychowania biorą pod uwagę opinię swoich dzieci i szanują ich podmiotowość. W takich rodzinach dziecko ma możliwość swobodnego wyrażania myśli, emocji i potrzeb, a decyzje podejmowane przez dorosłych często uwzględniają jego stanowisko. Jak zauważa Baumrind (1989), to właśnie równowaga między wymogami rodzicielskimi a akceptacją emocjonalną dziecka sprzyja jego prawidłowemu rozwojowi psychospołecznemu [1].

Jednocześnie ważnym elementem stylu demokratycznego jest wyznaczanie dziecku obowiązków i granic. Obowiązki te mają formę jasno określonych zadań oraz zakazów, które definiują niedozwolone zachowania. Oznacza to, że stosowanie zasad i konsekwencji – w odpowiednich granicach – nie przeciwdziała procesowi adaptacyjnemu dziecka, lecz go wspiera. Jak podkreśla Mykhalska, w środowisku opartym na zaufaniu, dialogu i przewidywalności dzieci uczą się funkcjonowania „tu i teraz”, kształtują zintegrowane postrzeganie siebie i swojej drogi życiowej oraz nabywają umiejętności skutecznego działania w nowych grupach społecznych [13, s. 25 – 27].

W takich warunkach dziecko rozwija poczucie sprawczości, stabilność emocjonalną oraz odporność psychiczną, co w sytuacji migracji i adaptacji do nowego środowiska staje się czynnikiem chroniącym.

Odwrotny efekt obserwuje się w sytuacjach, gdy wymagania stawiane przez rodziców są zbyt wygórowane, a ich niespełnienie skutkuje surowymi karami, emocjonalnym odrzuceniem lub naruszeniem granic psychicznych dziecka. Dzieci wychowywane w takich warunkach często wyrastają na osoby lękliwe, niepewne siebie, zależne od opinii dorosłych, z trudnościami w podejmowaniu decyzji i brakiem umiejętności samodzielnego myślenia [5 s. 68–74].

Tego rodzaju zaburzenia relacji wychowawczej prowadzą do zaniku komunikacji emocjonalnej między rodzicami a dziećmi. W miejsce dialogu pojawia się nadmierna kontrola, narzucanie obowiązków oraz wygórowana i często nierealistyczna ocena postępów dziecka. Powodem tego stanu rzeczy bywa nadmierne obciążenie rodziców obowiązkami zawodowymi oraz koncentrowanie się wyłącznie na zapewnieniu materialnych warunków życia, przy jednoczesnym braku czasu na budowanie więzi emocjonalnej.

Rodzice, którzy tracą kontakt emocjonalny i autorytet wychowawczy, próbują rekompensować tę stratę zaostżaniem dyscypliny i stosowaniem sankcji. W konsekwencji u dzieci wzrasta poziom wewnętrznego napięcia, frustracji i lęku, co utrudnia ich adaptację do nowych warunków życia. Długotrwały stres wpływa również na ograniczenie możliwości samorealizacji oraz osłabienie zasobów osobistych.

Dzieci wychowujące się w takich rodzinach często przejawiają fragmentaryczne postrzeganie swojej drogi życiowej – skupiają się wyłącznie na jednym z wymiarów czasu psychologicznego: przeszłości, teraźniejszości lub przyszłości. Ten brak spójnej narracji tożsamościowej prowadzi do dezorganizacji i poczucia braku kontroli nad własnym życiem [11, s. 27]. Skutkiem jest zwiększone ryzyko wystąpienia zaburzeń adaptacyjnych, szczególnie w sytuacjach silnego stresu, takich jak przymusowa migracja, utrata domu czy dezintegracja dotychczasowego środowiska życia.

Analiza jakościowa przeprowadzonych badań wskazuje na istotny związek pomiędzy liberalnym stylem wychowania a nasileniem objawów zaburzeń adaptacyjnych u dzieci przymusowych migrantów wojennych. Tak według Strużyńskiej styl ten charakteryzuje się wyraźnymi deficytami wychowawczymi w zakresie stawiania wymagań, kontroli rodzicielskiej oraz konsekwencji wobec zachowań dziecka, co skutkuje brakiem stabilnych ram normatywnych niezbędnych do prawidłowego rozwoju psychospołecznego.

Konsekwencje takiego podejścia wychowawczego uwidaczniają się szczególnie w sferze samoregulacji emocjonalnej i behawioralnej – obserwuje się impulsywność, niestabilność afektywną oraz deficyty w zakresie internalizacji norm moralnych. W wymiarze relacji społecznych prowadzi to do trudności w budowaniu więzi rówieśniczych, wzrostu agresji interpersonalnej oraz skłonności do zachowań aspołecznych. W przypadku dzieci uchodźczych, które doświadczyły migracji przymusowej spowodowanej wojną, brak stabilnych struktur rodzinnych może dodatkowo nasilać konsekwencje traumy wojennej, tworząc efekt sprzężenia zwrotnego pomiędzy czynnikami indywidualnymi a środowiskowymi [5, s.74].

Na podstawie uzyskanych wyników badań autorka pracy zauważa, że brak tzw. „bezpiecznej bazy”, jaką w sytuacjach kryzysowych powinna zapewniać rodzina, istotnie utrudnia proces adaptacji dzieci do nowego środowiska kulturowego i edukacyjnego. Analiza wskazuje, iż niejednoznaczność norm i wartości w środowisku domowym prowadzi do dezorientacji dziecka, braku poczucia bezpieczeństwa moralnego i normatywnego, co utrudnia podejmowanie decyzji i adaptację do nowych warunków społecznych., co staje się szczególnie destrukcyjne w warunkach konieczności odnalezienia się w obcym kontekście społeczno-kulturowym. Liberalny styl wychowania, pozbawiony funkcji ochronnych, może zatem stanowić istotny czynnik ryzyka w rozwoju zaburzeń adaptacyjnych, w tym symptomów zbliżonych do zespołu stresu pourazowego (PTSD), obserwowanych u badanej grupy dzieci-migrantów wojennych.

Analiza wyników badań własnych ujawniła obecność **stylu mieszanego (niekonsekwentnego)** w części badanych rodzin uchodźczych. Zjawisko to można interpretować w kontekście skutków traumatycznych doświadczeń rodziców związanych zarówno z działaniami wojennymi, jak i przymusową migracją. Przeżycia te, w połączeniu z ograniczeniami zasobów materialnych i emocjonalnych oraz brakiem spójnych wzorców kulturowych, sprzyjają kształtowaniu się niestabilnych wzorców wychowawczych.

Jak wskazują Beregowa, Fedorczyk charakterystyczną cechą tego modelu jest wysoka zmienność reakcji opiekunów – od nadmiernej surowości i stosowania sankcji po nagłe przejawy ciepła i pobłażliwości. Taka niespójność emocjonalna i wychowawcza prowadzi do poważnych trudności w budowaniu u dziecka poczucia bezpieczeństwa, co skutkuje zaburzeniem obrazu przewidywalności świata oraz obniżeniem zdolności do stabilnej regulacji emocji. Następstwa tego procesu obejmują wzrost uogólnionego lęku, impulsywność, problemy z internalizacją norm oraz osłabienie autorytetu rodzicielskiego, co może sprzyjać zachowaniom opozycyjno-buntowniczym [9, s. 13].

Jak uważa autorka pracy, że brak konsekwentnych sygnałów opiekuńczych prowadzi do dezorganizacji więzi oraz utrudnia tworzenie wewnętrznych modeli operacyjnych niezbędnych do prawidłowej adaptacji psychospołecznej. W warunkach migracyjnych efekt ten zostaje dodatkowo nasilony przez obecność wielowymiarowych stresorów, co pogłębia chroniczne napięcie emocjonalne i utrudnia integrację dziecka w nowym środowisku. W konsekwencji obserwowane zachowania impulsywne pełnią funkcję kompensacyjną – próbę odzyskania poczucia kontroli – jednak paradoksalnie nasilają proces dezadaptacji.

Znaczenie tych wyników wykracza poza samą diagnozę problemu. Pokazują one, że skuteczna pomoc dzieciom uchodźczym nie może ograniczać się jedynie do działań instytucjonalnych czy edukacyjnych, lecz powinna obejmować także pracę z rodziną jako systemem – wspierając ją w odbudowie spójności, poczucia bezpieczeństwa oraz zdolności do stwarzania dziecku przewidywalnego środowiska, wzmacnianie i utrwalanie elementów demokratycznego stylu wychowania. Takie podejście mogłoby znacząco ograniczyć ryzyko retraumatyzacji, wspierając zarówno proces adaptacji dzieci, jak i dobrostan całych rodzin w nowym środowisku społeczno-kulturowym. Wymaga to nie tylko kompetencji specjalistycznych, ale także empatii kulturowej oraz współpracy międzysektorowej, obejmującej szkoły, poradnie, organizacje pozarządowe i instytucje państwowe.

Bibliografia

1. Baumrind D. (1989). Rearing competent children. *Child development today and tomorrow*. Ed. W. Damon. San Francisco, CA, US: Jossey-Bass Publishers. s 349—378
2. Heitzman J. (2010). Zaburzenia po stresie traumatycznym– praktyka kliniczna i opiniowanie. *Psychiatria po dyplomie*, Tom 7 (Nr 5), s. 59-64
3. Januszewski A. (2020). Trauma wałowana przemocą wobec dziecka. Rodzaje, skutki i propozycje terapeutyczne. *Wyzwania i problemy społeczeństwa w XXI wieku*. Tom I, pod red. Chodźko E., Talarek k., Lublin, s. 78 – 97
4. Rutkowski, K. *Diagnostyka porównawcza zaburzeń pourazowych*. *Psychiatria Polska*, Tom 39 № 1, Kraków 2005, s. 75–88.
5. Strużyńska A. (2019). Style wychowania i postawy rodzicielskie. *Rodzina księga życia*. Praca zbiorowa pod redakcją: Ks. prof. dr hab. Jana Zimnego, Katowice

6. Walkley M., Cox T.L. (2013). Building trauma-informed schools and communities... Children & Schools, Volume 35, Issue 2, April, p. 123–126 (tłumaczenie autorki pracy)
7. Wiśniewska L. (2016). Trauma dziecka a funkcjonowanie szkolne. Zeszyty naukowe KSW. Tom XLIII, Włocławek, s. 43 – 61
8. UNHCR70_Key_Messaging_ukr.pdf od 12.05.2025
9. Берегова Н., Федорчук П. (2020). Вплив сімейного виховання на формування особистості дитини. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. Випуск 6. Львів, с. 10–15 (tłumaczenie autorki pracy)
10. Галицька - Дідух Т. В. (2023). Допомога, підтримка, стресостійкість: психологія військового часу. Актуальні проблеми гуманітарних наук. Том 1(випуск 67), s. 59 – 73 (tłumaczenie autorki pracy)
11. Калька Н.М., Васільєва О.В. (2014). Психологічні особливості деструктивного впливу сім'ї на соціалізацію дитини, Науковий вісник 1, Львів, с. 21 – 31 (tłumaczenie autorki pracy)
12. Карвацька, І. В., Миколенко, Н. В., Репетій, С. Т., Собчак, Г. М. (2024). Психологічні особливості соціальної адаптації дітей мігрантів. Перспективи та інновації науки. Серія: Педагогіка, Психологія, Медицина, Київ, с.1132 – 1146 (tłumaczenie autorki pracy)
13. Михальська С. А. (2014). Вплив сім'ї на формування особистості дитини. Том II (№121), Київ, с. 22 – 28 (tłumaczenie autorki pracy)
14. Пророк Н. В. (2017). Особливості посткризової психологічної діагностики дітей. Освіта України в умовах військового конфлікту на Донбасі : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Лисичанськ, с. 157–161 (tłumaczenie autorki pracy)

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ КОМУНІКАЦІЇ У СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Тарановська Альона

викладач

Донецький державний університет внутрішніх справ

Студентське середовище є унікальним соціально-психологічним простором, у якому формуються та закріплюються комунікативні навички молоді. Достеменно відомо, що період навчання у закладі вищої освіти характеризується інтенсивною соціалізацією, розширенням кола міжособистісних контактів та включенням у професійно орієнтоване спілкування. Саме в цей час закладаються основи майбутньої професійної комунікації, що має безпосередній вплив на успішність подальшої кар'єри й особистісного розвитку.

Схожу тезу висловлює Середя Н., а саме: «комунікативна компетенція формується протягом усього життя особистості, особливо важливим є розвиток цієї компетенції під час навчання у закладі вищої освіти, коли людина завершує формуватися як особистість, опановує обрану професію й готується до самостійного життя у суспільстві» [1, с. 104].

Крім того, вчена слушно відмічає той факт, що існування в суспільстві апріорі передбачає спілкування, тому комунікативні навички формуються іноді навіть несвідомо.

У контексті вищевикладеної наукової позиції доречно додати зауваження Галацин К. з приводу того, що комунікативна компетенція особистості є цілком набутою категорією, тобто сформованою особистісною якістю, що відображає позицію людини в міжособистісній взаємодії з іншими суб'єктами [2, с. 24].

Ми вважаємо, що саме в студентському просторі формуються та розвиваються багатовимірні міжособистісні стосунки на рівні його учасників.

Так, на думку Івченкова С. Г. і Сайганової Е. В. «міжособистісні стосунки – це психологічний феномен, який неминуче виникає в процесі спілкування та стосується всіх сфер людського суспільства: політики, економіки, культури, побуту тощо; зв'язок між міжособистісними взаєминами й життєдіяльністю має каузальний, тобто взаємообумовлений характер» [3, с. 97.]

Доцільно підкреслити, що значення міжособистісних стосунків у студентському середовищі є багатовимірним, оскільки вони зумовлюють не лише емоційний стан та рівень задоволеності процесом навчання, а й істотно впливають на результативність освітньої діяльності та процес професійного становлення особистості.

З позицій сучасної психології, метою даної доповіді є ґрунтовне вивчення та концептуалізація психологічних чинників, котрі детермінують особливості комунікативних процесів у студентському середовищі. Розкриваючи цю проблематику, увага, перш за все, акцентується на взаємозв'язку особистісних характеристик учасників освітнього простору з соціально-культурним контекстом їхньої взаємодії, що дозволяє глибше зрозуміти механізми формування міжособистісних стосунків, обміну інформацією та розвитку комунікативної компетенції.

Таким чином, комунікативні процеси та міжособистісні стосунки у студентському просторі утворюють взаємозумовлену систему, у якій психологічні чинники виступають ключовими регуляторами якості соціальної взаємодії та ефективності освітнього середовища.

Варто зазначити, що психологічні чинники формування особливостей комунікації у студентському середовищі безпосередньо корелюють із характером міжособистісних стосунків, що складаються у студентському просторі. Сформовані міжособистісні стосунки у студентському середовищі виступають не лише результатом, а й детермінантою подальшого розвитку комунікативних умінь і навичок. Вони створюють соціально-психологічний контекст, у якому

відбувається обмін інформацією, формуються цінності групової взаємодії та розвивається здатність до ефективної співпраці.

Слід підкреслити, що загалом особливості комунікації, зумовлені такими чинниками, як індивідуально-психологічні характеристики особистості (темперамент, рівень емоційного інтелекту, стиль спілкування), мотиваційні установки, соціально-культурний досвід та рівень розвитку комунікативної компетенції, визначають якість та зміст міжособистісних контактів.

Якщо деталізувати вплив індивідуально-психологічних характеристик особистості, то темперамент визначає базовий рівень активації, реактивності та ритму поведінки. Наприклад, екстраверти частіше ініціюють контакти, демонструють вищу швидкість мовленнєвих реакцій і схильні до відкритого обміну думками; інтроверти, навпаки, обирають вибірковіші, глибші контакти і можуть уникати масових дискусій. До того ж темперамент суттєво впливає на сприйняття інформації: висока реактивність (підвищена емоційна чутливість) може підсилювати комунікативну тривожність і знижувати ясність висловлювань у стресових умовах.

Емоційний інтелект особистості включає здатність розпізнавати власні й чужі емоції, регулювати їх і використовувати емоційні сигнали для побудови взаєморозуміння. Високий ЕІ підвищує вірогідність адекватного зворотного зв'язку, зменшує конфліктність та сприяє емпатії — отже, робить міжособистісне спілкування ефективнішим і змістовнішим.

Стилі спілкування, у свою чергу, (наприклад, пасивний, агресивний, пасивно-агресивний, асертований) визначають тон взаємодії. Асертивний стиль зазвичай веде до конструктивного обговорення та збереження міжособистісних меж; агресивний — до ескалації конфлікту або уникнення; пасивний — до невисловлених потреб і накопичення незадоволення. Проте доцільно підкреслити, що стиль спілкування формується під впливом темпераменту, соціалізації і попереднього набутого досвіду комунікації.

Мотивація визначає прагнення до встановлення контакту, його мету (інформаційна, емоційна, інструментальна) та інтенсивність зусиль. Розрізняють внутрішню (інтерес до предмета, потреба у соціальній підтримці) й зовнішню мотивацію (оцінювання, статус, матеріальні стимули). Внутрішньо мотивовані студенти частіше демонструють ризикованіші, творчі форми комунікації, готові до самостійного пошуку аргументів і діалогу. Зовнішня мотивація може стимулювати поверхневі, цілеспрямовані взаємодії, орієнтовані на результат. Крім того, мотиваційні установки модулюють прагнення до навчання комунікативних навичок — тобто вони виступають як каталізатор для розвитку комунікативної компетенції.

Соціокультурний досвід включає мовний багаж, норми поведінки, цінності, сімейну та етнічну ідентичність, попередній академічний і життєвий досвід. Завдяки соціокультурному досвіду формуються «рамки інтерпретації» - те, що вважається ввічливим, а що — недоречним.

Підсумовуючи, можна сказати, що особистісні особливості, мотиви, культурне виховання та рівень володіння комунікативними навичками студентів утворюють складну, динамічну мережу взаємопов'язаних елементів. Для того, щоб ефективно вивчати та вдосконалювати міжособистісне спілкування в студентському середовищі, необхідно досліджувати не тільки кожен з цих чинників окремо, але й те, як вони впливають один на одного в реальних комунікативних ситуаціях. Такий всебічний підхід створює міцну основу для розробки цілеспрямованих педагогічних та психологічних стратегій, які допоможуть покращити як якісні показники, так і змістовне наповнення спілкування в освітньому просторі.

Список використаних джерел

1. Богдан Ж., Середа Н., Солодовник Т. Формування комунікативної компетентності студентів закладів вищої освіти: монографія. Харків. Друкарня Мадрид, 2020. 262 с.
2. Галацин К. Комунікативна культура майбутнього фахівця: монографія. Луцьк. Вежа-Друк, 2019. 132 с.
3. Івченков С. Г., Сайганова Е. В. Патріотизм як компонент загального стану: патріотизм як компонент суспільної свідомості: вимірювання ракурсу в поколінні. Вісник Інституту соціології. 2019. № 1 (10). С. 96–109.

Proceedings of the 2nd International Scientific
and Practical Conference
"The Future of Science: Emerging Research and Technological Innovations"
August 18-20, 2025
Helsinki, Finland

Organizing committee may not agree with the authors' point of view.
Authors are responsible for the correctness of the papers' text.

Contact details of the organizing committee:

European Open Science Space
E-mail: info@eoss-conf.com
URL: <https://www.eoss-conf.com/>

